

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»

І. М. Бурденко

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК - 1

Конспект лекцій

Суми
Сумський державний університет
2018

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК-1

Конспект лекцій

для студентів спеціальності 071 «Облік та оподаткування»
всіх форм навчання

Затверджено на засіданні
кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування
як конспект лекцій
з дисципліни «Фінансовий облік-1».
Протокол № 3 від 25.10.2016.

Суми
Сумський державний університет
2018

Фінансовий облік-1: конспект лекцій / укладач І. М. Бурденко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 85 с.

Кафедра бухгалтерського обліку та оподаткування
Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС»

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	4
ТЕМА 1. ОСНОВИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ.....	5
ТЕМА 2. ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ.....	7
ТЕМА 3. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	17
ТЕМА 4. ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ.....	33
ТЕМА 5. ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	42
ТЕМА 6. ОБЛІК ЗАПАСІВ.....	47
ТЕМА 7. ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	59
ТЕМА 8. ОБЛІК ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА.....	73
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	82

ВСТУП

Конспект лекцій із дисципліни «Фінансовий облік-1» призначений для вивчення студентами, слухачами системи підготовки та перепідготовки облікових дисциплін. Конспект лекцій складений відповідно до робочої програми в розрізі тем дисципліни «Фінансовий облік - 1». Це дозволяє вивчати основні питання бухгалтерського обліку у логічній послідовності, що є базисом для подальшого вивчення та розуміння дисципліни «Фінансовий облік-2».

У конспекті лекцій доступно й повно викладені основні теми, що формують основу знань студентів із фінансового обліку. Уваги також заслуговують таблиці та схеми, що допомагають узагальнити інформацію розглянутого питання. Крім того, необхідно зазначити, що автор, крім положень бухгалтерського обліку та інструкції № 291, використав й інші нормативно-правові документи, які регулюють окремі ділянки фінансового обліку.

ТЕМА 1. ОСНОВИ ПОБУДОВИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Мета. Визначення ролі фінансового (бухгалтерського) обліку в системі управління підприємством під час прийняття рішень користувачами. Визначити сутність й особливості застосування принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

1. Фінансовий облік: сутність, значення.
2. Правове регулювання фінансового обліку та фінансової звітності в Україні.
3. Принципи ведення фінансового обліку та звітності.

1. Фінансовий облік: сутність, значення

Облік у широкому розумінні – це якісна характеристика та кількісна оцінка процесів, що відбуваються в суспільстві, природі, підприємстві тощо. При цьому він виконує інформаційну функцію та одночасно є «інформаційною системою керування, яка постійно пристосовується до зростаючих потреб суспільства» [6]. Як відомо, більша частина роботи в суспільстві виконується підприємствами та організаціями. Інформація про ресурси та досягнуті результати необхідна як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам для оцінювання діяльності підприємства. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» існує поділ обліку на внутрішньогосподарський (управлінський) і бухгалтерський (фінансовий) облік. В Україні ведення фінансового обліку є обов'язковим для всіх підприємств.

Сфера застосування фінансового обліку – підприємства, організації, установи тощо, а узагальнені дані фінансового обліку та звітності надають інформацію макроекономічного характеру. Такий поділ зумовлений відмінністю між цими видами обліку (табл. 1), але між ними існує певний взаємозв'язок.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика фінансового та управлінського обліку

Ознаки	Фінансовий облік	Управлінський облік
Користувачі	Зовнішні	Внутрішні
Звітність	Фінансова звітність	Звіти підрозділів
Облікова система	Подвійний запис	Будь-яка корисна система
Регулювання	П(С)БО, Закони України, Кодекси	Внутрішні документи
Вимірники	Грошові	Різні
Об'єкти	Активи, власний капітал, зобов'язання, господарські операції	Окремо кожний підрозділ суб'єкта господарювання
Періодичність звітів	Рік, 9 місяців, півроку, квартал	Чітких термінів не існує

Призначення фінансового та управлінського обліку подано на рис. 1.

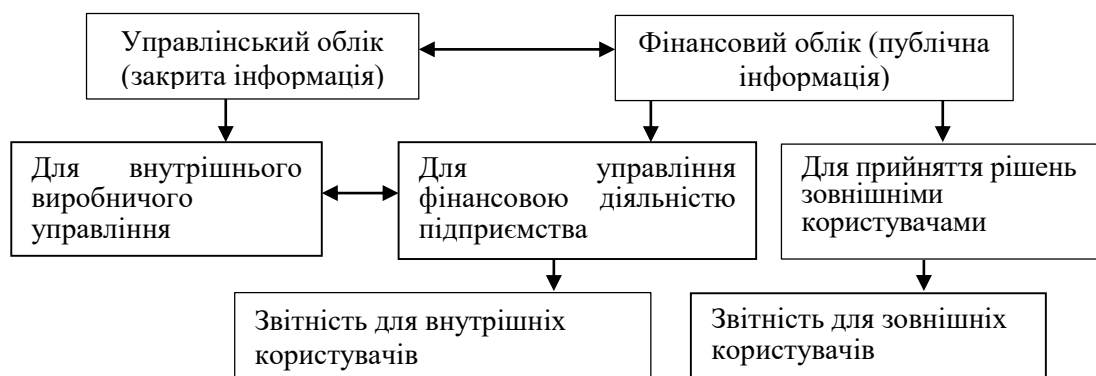

Рисунок 1 – Призначення фінансового та управлінського обліку

Отже, між фінансовим та управлінським обліком існують відмінності, пов'язані із формою звітності, користувачами, об'єктами та нормативними документами.

2. Правове регулювання організації фінансового обліку та звітності в Україні

Правове регулювання фін. обліку складається з 3-х рівнів:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність».
2. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку(П(С)БО), План рахунків, методичні рекомендації.
3. Накази, інструкції та листи МФУ, що розшифровують кожен національний стандарт і роз'яснюють, як його застосовувати.

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначає правові принципи регулювання організації та ведення бухгалтерського обліку, а також фінансової звітності, поширюється на всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правових форм власності, а також на представництва іноземних об'єктів господарської діяльності, які зобов'язанні вести бухгалтерський облік та надавати фінансову звітність згідно із чинним законодавством.

Законом [38] передбачено:

1. Державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності для захисту інтересів користувачів та удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.
2. Застосування принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що визначаються П(С)БО і не суперечать МСБО.
3. Розроблення галузевими міністерствами та іншими органами виконавчої влади методичних рекомендацій щодо застосування національних П(С)БО відповідно до галузевих особливостей.

П(С)БО – нормативно-правовий акт, затверджений МФУ, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності та, які не суперечать МСБО [38] .

3. Принципи ведення фінансового обліку та звітності

Основним завданням обліку є формування інформації, яка б допомагала керівникам підприємств, його власникам, акціонерам, інвесторам, кредиторам та іншим користувачам приймати обґрунтовані економічні рішення щодо діяльності конкретного підприємства. Для цього облікова інформація будь-якого підприємства повинна бути:

- максимально значною для прийняття управлінських рішень;
- абсолютно достовірною;
- зіставною за різні періоди або з аналогічною інформацією інших підприємств;
- зрозумілою для користувачів.

Щоб забезпечити дотримання цих вимог, формування облікової інформації повинне здійснюватися на підставі визначених загальноприйнятих єдиних принципів.

Основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності визначені у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» і НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». До принципів входять:

1. Автономність передбачає, що кожне підприємство розглядається як юридична особа. Тому майно та зобов'язання юридичної особи (підприємства) необхідно обліковувати окремо від майна її власників, у зв'язку з чим майно власників і зобов'язання не повинні відображатися в обліку підприємства та фінансовій звітності.

2. Безперервність: оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюються, виходячи з припущення, що діяльність підприємства триватиме далі та підприємство не має наміру ліквідуватися і продовжуватиме свою діяльність у майбутньому. За наміру підприємства ліквідуватися воно не може використовувати П(С)БО для оцінки своїх ресурсів.

3. Повне висвітлення: фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарської операції, або події, що здатні вплинути на фінансові рішення користувачів (інформація не лише в чотирьох формах, але й примітках).

4. Послідовність: постійні із року в рік застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива у випадках, передбачених П(С)БО 6 та повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності:

- зміна П(С)БО та інших нормативних документів;
- якщо призведе до більш правдивого відображення інформації.

Дотримання цього принципу забезпечує зіставність даних фінансової звітності.

5. Обачність: застосування в бухгалтерському обліку таких методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат та завищенню оцінки активів і доходів підприємства.

6. Історична собівартість: оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх придбання, виробництво (фактичної собівартості).

7. Нарахування та відповідність доходів і витрат: для визначення фінансових результатів звітного періоду потрібно порівняти доходи і витрати звітного періоду, при цьому доходи та витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення незалежно від часу отримання та сплати грошових коштів.

8. Превалювання сутності над формою: операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з їх юридичної форми.

9. Єдиний грошовий вимірник – передбачає вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

10. Періодичність: можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу для складання фінансової звітності. За НП(С)БО 1 – звітний період: для безперервно діючого підприємства календарний рік (з 1 січня до 31 грудня); для новостворених – менше 12 місяців, не більше 15 місяців; для підприємства, що має намір ліквідуватися, – з початку року до дати ліквідації.

Квартальна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається підприємствами не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річна – не пізніше 20 лютого наступного за звітним року.

Отже, основні принципи бухгалтерського обліку взаємозв'язані; вони забезпечують виконання в мікроекономічному середовищі його функцій: інформаційних, контрольних і загальноекономічних.

Контрольні питання

1. Фінансовий облік: суть і значення.
2. Загальна характеристика фінансового та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку.
3. Розкрийте основні відмінності бухгалтерського та управлінського обліку.
4. Перелічіть основні вимоги, що ставляться до бухгалтерської інформації.
5. Поясняйте основні принципи обліку і фінансової звітності.

ТЕМА 2. ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ

Мета: визначення особливостей оцінки та обліку грошових коштів у національній та іноземній валютах.

1. Облік валютних коштів на рахунках у банку.
2. Відображення в балансі монетарних та немонетарних статей, пов'язаних з іноземною валютою.
3. Особливості обліку курсових різниць та їх відображення в бухгалтерському обліку.
4. Особливості організації операцій ыз придбання та продажу іноземної валюти.

1. Облік валютних коштів на рахунках у банку

Пам'ятаймо! У Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» одним із основних принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності є принцип єдиного грошового вимірника. Суть його полягає у тому, **що узагальнення всіх господарських операцій підприємства у фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці.** Отже, відповідно до закону підприємства складають фінансову звітність виключно в грошовій одиниці України.

Відповідно до пункту 3 статті 9 цього Закону операції в іноземній валюті повинні відображатися як у національній грошовій одиниці України, так і у валюті розрахунків і платежів за кожною іноземною валютою окремо [38].

Увага! Первинний облік валютних операцій здійснюється лише в інвалюті, а синтетичний облік – у національній валюті за валютним курсом НБУ.

Підставою для здійснення записів у облікових реєстрах є **виписки з поточного рахунка**, у яких банк реєструє всі здійснені операції із зарахування та списання грошових коштів. У виписці обов'язково зазначаються суми в іноземній та національній валютах. При цьому до виписки в обов'язковому порядку додаються документи, що підтверджують кожну суму розрахункової операції (платіжні доручення, меморіальні ордери тощо).

Банки виконують розрахункові документи відповідно до черговості їх надходження та виключно в межах залишку грошей на рахунках платників, крім випадків надання платникові обслуговуючим його банком кредиту.

Для синтетичного обліку наявності та руху грошових коштів у інвалюті, що знаходяться на поточних рахунках у банку, використовується субрахунок 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті» рахунка 31 «Рахунки в банку». Це активний балансовий субрахунок, залишок (сальдо) якого по дебету на початок і на кінець дня або місяця відображає наявність у підприємства вільних грошових коштів (залишку за кредитом цього субрахунку бути не може). За дебетом субрахунку 312 відображається **зарахування на поточний рахунок грошових коштів**, а за кредитом – **списання використаних коштів.**

Аналітичні рахунки можуть відкриватися за установами банків (312-1 Райффайзен Банк Аваль, 312-2 Ощадбанк тощо) та видами валют.

Це потрібно знати. *Порядок урегулювання помилково зарахованих коштів, що не належать суб'єкту господарювання.*

У разі помилкового зарахування коштів на рахунок підприємства (неналежного одержувача) банк-порушник повинен упродовж 3 робочих днів повідомити підприємство про те, що сталася помилка, внаслідок якої на його рахунок надійшли «чужі» гроші.

Підприємство, зобов'язане **впродовж 3 робочих днів від дати надходження повідомлення** банку-порушника про здійснення помилкового переказу вжити заходів щодо повернення цих коштів банку-порушнику. Для цього оформляється платіжне доручення, у якому зазначаються реквізити банку-порушника, наведені в повідомленні. При цьому в реквізиті «Призначення платежу» робиться запис: «Повернення помилково зарахованих коштів за платіжним дорученням № 000 (зазначити номер) від 00/00/0000 (зазначити дату його оформлення)».

Важливо звернути увагу! Якщо повернення коштів буде проводитися після закінчення трьох робочих днів, що настають за днем отримання зазначеного повідомлення, то підприємство зобов'язане повернути не лише суму помилкового переказу, а й **на вимогу банку-порушника сплатити пеню в розмірі 0,1 %** цієї суми за кожний день затримки коштів починаючи з дати завершення помилкового переказу до дня повернення грошей включно, яка не може перевищувати 10 % суми помилкового переказу [40].

Увага! Пеня не сплачується, якщо банк повідомив підприємство несвоєчасно, тобто після закінчення трьох робочих днів від дати помилкового зарахування коштів на його поточний рахунок (дати завершення помилкового переказу коштів). Повідомлення повинне передаватися СПД під розписку або направлятися рекомендованим листом безпосередньо банком-порушником або банком, що обслуговує цього одержувача.

У разі неповернення коштів з будь-яких причин у вищезазначений термін повернення їх здійснюється у претензійно-позовному (судовому) порядку.

2. Відображення в балансі монетарних та немонетарних статей, пов'язаних з іноземною валютою

Порядок оцінки будь-якої операції в іноземній валюті визначається ПСБО 21 «Вплив валютних курсів». Відзначимо, що положення (стандарт) 21 не поширюється на:

- операції хеджування статей з іноземної валюти;
- відображення (перерахунок) показників статей фінансової звітності, наведених у валюті звітності, в іноземній валюті.

Під час *первісного відображення* у бухгалтерському обліку будь-якої операції в іноземній валюті її вартість у валюті звітності (у грошовій одиниці України) визначається шляхом перерахунку суми в іноземній валюті на валютний курс, що був *на початок дня, на дату здійснення операції*.

Датою здійснення господарської операції для цілей бухгалтерського обліку вважається дата визнання (тобто прийняття до бухгалтерського обліку і відображення у фінансової звітності) активів, зобов'язань, статутного та іншого власного капіталу, доходів і витрат.

Прикладами дат здійснення операцій в іноземній валюті можуть бути:

- одержання сировини, товарів, устаткування;
- підписання документів про виконані роботи (послуги);
- реалізація готової продукції, товарів;
- одержання коштів за готову продукцію, товари;
- перерахування коштів за сировину, товари, устаткування;
- купівлі або продажу іноземної валюти;
- підписання засновницьких документів;
- перерахування засновником коштів (передання інших активів) у рахунок погашення зобов'язань за внесками до статутного капіталу;
- видачі коштів у підзвіт на закордонне відрядження;
- затвердження авансового звіту про використання коштів на закордонне відрядження тощо.

При цьому потрібно враховувати таку особливість ПСБО 21 (п. 6):

- сума авансу (попередньої оплати) в іноземній валюті, надана іншим особам у рахунок платежів для придбання немонетарних активів (запасів, основних засобів, нематеріальних активів тощо) й одержання робіт і послуг, при віднесенні до вартості цих активів (робіт, послуг) перераховується у валюту звітності із застосуванням валютного курсу на початок дня дати сплати авансу. У разі здійснення авансових платежів в іноземній валюті постачальникові частинами та одержання частинами від постачальника немонетарних активів (робіт, послуг) вартість одержаних активів (робіт, послуг) визнається за сумою авансових платежів із застосуванням валютних курсів, виходячи з послідовності здійснення авансових платежів;
- сума авансу (попередньої оплати) в іноземній валюті, одержана від інших осіб у рахунок платежів для поставлення готової продукції, інших активів, виконання робіт і послуг, при віднесенні до складу доходу звітного періоду перераховується у валюту звітності із застосуванням валютного курсу на початок дня дати одержання авансу. У разі одержання від покупця авансових платежів в іноземній валюті частинами та відвантаження частинами покупцеві немонетарних активів (робіт, послуг) дохід від реалізації активів (робіт, послуг) визнається за сумою авансових платежів із застосуванням валютних курсів, виходячи з послідовності одержання авансових платежів.

П. 7 П(С)БО 21 визначає порядок переоцінки монетарних і немонетарних статей на кожну дату балансу:

а) монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на кінець дня дати балансу;

б) немонетарні статті, які відображені за історичною собівартістю і зарахування яких до балансу пов'язане з операцією в іноземній валюті, відображаються за валютним курсом на початок дня дати здійснення операції;

в) немонетарні статті за справедливою вартістю в іноземній валюті відображаються за валютним курсом на початок дня дати визначення цієї справедливої вартості.

Монетарні статті – статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів.

Немонетарні статті – статті інші, ніж монетарні статті балансу.

3. Особливості обліку курсових різниць та їх відображення в бухгалтерському обліку

Основною категорією, пов'язаною з валютними операціями, є *курсова різниця*. Пунктом 4 П(С)БО 21 під **курсовою різницею** розуміють *різницю між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти за різних валютних курсів* [32].

Вона виникає за поточними валютними операціями, а також від переоцінки залишку грошових коштів на рахунках в іноземній валюті.

Валютним курсом для цілей бухгалтерського обліку вважається встановлений НБУ курс валюти звітності до іноземної валюти.

Зазначимо, що курсова різниця визначається за такими валютними статтями:

- готівкова та безготівкова іноземна валюта;
- грошові кошти в дорозі, грошові документи;
- платіжні документи в іноземній валюті;
- векселі та акредитиви;
- цінні папери;
- розрахунки з покупцями та постачальниками;
- розрахунки з підзвітними особами;
- кредити банків у іноземній валюті;
- інші позикові кошти;
- цільове бюджетне фінансування в іноземній валюті.

Статті, що не належать перерахунку при зміні курсу валют:

- основні засоби;
- нематеріальні активи;
- обладнання;
- виробничі запаси;
- незавершене виробництво;
- готова продукція;
- малоцінні та швидкозношувані предмети;
- товари.

Класифікація курсових різниць залежно від виду діяльності надано на рис. 2.

Також в обліку виділяють позитивну (доходи) або негативну (втрати) курсову різницю.

Позитивна курсова різниця відображається на:

- 1) субрахунку 714 «Доход від операційної курсової різниці», на якому узагальнюється інформація про доходи від курсової різниці за активами та зобов'язаннями, пов'язаними з операційною діяльністю підприємства.

- 2) субрахунку 744 «Доход від неопераційної курсової різниці», на якому узагальнюється інформація про курсові різниці за активами та зобов'язаннями, які пов'язані з фінансовою та інвестиційною діяльністю.

Негативна курсова різниця відображається на:

- 1) субрахунку 945 «Втрати від операційної курсової різниці», на якому ведеться облік втрат за активами та зобов'язаннями операційної діяльності підприємства від зміни курсу.
- 2) субрахунку 974 «Втрати від неопераційної курсової різниці», на якому ведеться облік втрат за активами та зобов'язаннями, пов'язаними з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства від зміни курсу.

Рисунок 2 – Класифікація курсових різниць залежно від виду діяльності

Курсові різниці, які виникають щодо фінансових інвестицій у господарській одиниці за межами України, відображаються у складі іншого додаткового капіталу (рахунок 42). Від'ємна сума курсової різниці вираховується із суми іншого додаткового капіталу, залишок наводиться зі знаком «мінус».

4. Особливості організації операцій з придбання та продажу іноземної валюти

Особливості організації операцій з придбання іноземної валюти. Підприємствам, які розраховуються з нерезидентами за товари (роботи, послуги) іноземною валютою, потрібно дотримуватися двох основних положень:

- купувати іноземну валюту лише через уповноважені банки;
- оплачувати товари (роботи, послуги) виключно через ті самі уповноважені банки.

Порядок здійснення придбання іноземної валюти здійснюється в порядку, визначеному Положенням про порядок та умови торгівлі іноземною валютою [36]. Для того

щоб купити безготівкову іноземну валюту за гривні через уповноважений банк для здійснення розрахунків із нерезидентами за поточними торговельними операціями, підприємству необхідно подати такі документи:

- заяву про купівлю іноземної валюти у двох примірниках, в якій визначається вид, сума валюти й мета придбання. Заява – це доручення клієнта банку, в якій передбачені всі необхідні для придбання інвалюти: реквізити покупця, предмет, ціна тощо;
- договір із нерезидентом, оформлений відповідно до вимог Положення про зовнішньоекономічний договір;
- вантажно-митну декларацію (за формою, встановленою відповідно до Положення про вантажну митну декларацію, якщо товар ввезений на територію України (вантажні митні декларації, за якими здійснене митне оформлення тимчасово ввезених вантажів під зобов'язання про їх зворотне вивезення, не є підставою для купівлі, обміну іноземної валюти);
- акт (здавання-приймання тощо) або іншого документа, що свідчить про надання послуг, виконання робіт, імпорт прав інтелектуальної власності, якщо оплачуються одержані послуги (права), виконані роботи, якщо такий є;
- документи, передбачені для документарної форми розрахунків (акредитив, інкасо), вексельної форми розрахунків (вексель, яким резидент-імпортер оформив заборгованість перед нерезидентом за договором), якщо договір передбачає такі форми розрахунків.

Юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, крім постійних представництв нерезидентів купують, обмінюють іноземну валюту для здійснення неторговельних операцій на підставі таких документів:

а) заяви про купівлю іноземної валюти;

б) розрахунку витрат:

- на відрядження за межі України;
- на експлуатаційні витрати для транспортних засобів, що виконують рейси за межі України;
- для оплати праці працівників-нерезидентів, які згідно з укладеними договорами (контрактами) працюють в Україні;
- на перерахування страхових виплат особам, які виїхали на постійне місце проживання за межі України;
- на перерахування пенсій відповідно до угод про здійснення платежів соціального характеру, укладених Україною з відповідними країнами, угод між Пенсійним фондом України та відповідними фондами іноземних країн;
- для здійснення та виплати міжнародних поштових переказів та оплати міжнародних поштових відправлень з післяплатою відповідно до угод між Українським державним підприємством поштового зв'язку «Укрпошта» та поштовими службами іноземних країн;

в) документів, які мають силу договору і використовуються згідно з міжнародною практикою для:

- оплати видачі охоронних документів на використання об'єктів промислової власності та підтвердження їх чинності;
- оплати за використання творів зарубіжних авторів та інших прав інтелектуальної власності;
- повернення резидентом благодійної допомоги в розмірі невикористаного залишку або в разі нецільового використання цієї допомоги за умови, що кошти, які надійшли в Україну як благодійна допомога, були повністю продані на міжбанківському валютному ринку України (якщо повернення передбачене договором);

- оплати відшкодування витрат судових, арбітражних, нотаріальних, правоохоронних органів іноземних країн, сплати мита, митних зборів та інших обов'язкових платежів відповідно до законодавства іноземних країн;
- переказування коштів міжнародним організаціям за проведення на території України заходів під їх егідою;

г) копій угод про здійснення платежів соціального характеру, укладених Україною з відповідними країнами, угод між Пенсійним фондом України та відповідними фондами іноземних країн (надаються під час першого звертання до уповноваженого банку);

г) копій угод між Українським державним підприємством поштового зв'язку «Укрпошта» та поштовими службами іноземних країн (надаються під час першого звертання до уповноваженого банку);

д) копії постанови виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та його управлінь в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділень у районах і містах обласного значення та її робочих органів;

е) за операціями з повернення коштів у разі відкликання банками-нерезидентами розрахункових документів:

- вказівки банку-нерезидента щодо повернення коштів, перерахованих ним на користь клієнта уповноваженого банку. Вказівка має бути засвідчена підписом відповідального працівника валютного підрозділу та відбитком його особистого штампа або штампа цього підрозділу, або печатки уповноваженого банку;
- виписки (довідки) уповноваженого банку про фактичне надходження та зарахування іноземної валюти на рахунок клієнта уповноваженого банку. Виписка має бути засвідчена підписом відповідального працівника валютного підрозділу та відбитком його особистого штампа або штампа цього підрозділу, або печатки уповноваженого банку;
- платіжного доручення клієнта на перерахування коштів за реквізитами, зазначеними банком-нерезидентом.

Уповноважений банк здійснює купівлю іноземної валюти в обсязі, що не перевищує фактично зараховану на рахунок клієнта суму;

є) інших документів:

- виконавчих документів, виданих на виконання рішень, передбачених статтею 3 Закону України «Про виконавче провадження»;
- копії позовної заяви до суду або господарського суду в Україні за позовами, що подаються в іноземній валюті, із зазначенням ціни позову для сплати державного мита;
- укладених трудових договорів (контрактів) з нерезидентами.

Під час придбання інвалюти підприємства сплачують фінансовій установі за послуги з купівлі інвалюти комісійну винагороду.

Після купівлі іноземної валюти її зараховують на зазначений у Заяві поточний рахунок.

Кошти, що надійшли на рахунки в іноземній валюті повинні бути перераховані для погашення заборгованості впродовж 5-ти робочих днів.

Загальна сума гривень, яка потрібна для купівлі іноземної валюти, дорівнюватиме:

$$ЗС_{грн} = С_{інв} + КВ \quad (1)$$

де $С_{інв}$ – сума коштів, необхідних безпосередньо для придбання інвалюти (кількість інвалюти, помножена на очікуваний курс купівлі);

$КВ$ – сума гривень на сплату винагороди банку.

Придбання інвалюти здійснюється на міжбанківському валютному ринку України (МВРУ) за комерційним курсом на день придбання. Цей курс відрізняється від офіційного

курсу НБУ, установлений на день придбання іновалюти. Тому під час здійснення операцій із купівлі та продажу валюти у підприємств в обліку виникатимуть сумові різниці.

Операції з купівлі-продажу іноземної валюти відображаються в бухгалтерському обліку виключно в частині додатних чи від'ємних сумових різниць між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю (тобто, за визначенням П(С)БО 15, її вартістю за курсом НБУ на дату здійснення господарської операції або на дату складання балансу).

Балансова вартість валюти – вартість іноземної валюти, визначена за валютним курсом грошової одиниці України до іноземної валюти на дату здійснення господарської операції або на дату складання балансу.

Ця різниця не є курсовою різницею. Адже курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти за різних валютних курсів (п. 4 П(С)БО 21).

Якщо курс на валютному ринку вищий за курс НБУ на дату операції, виникає додатна сумова різниця, а якщо нижчий – від'ємна. Сумові різниці, що виникають при купівлі іновалюти, обліковуються так: додатні – відносять до складу витрат і відображають за дебетом субрахунку 942 «Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти»; від'ємні – до складу доходу й відображаються за кредитом субрахунку 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти».

Облік купівлі іноземної валюти ведуть за допомогою рахунку **333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті»**. Цей субрахунок може мати аналітичні рахунки за кожною іноземною валютою.

Приклад 1. У вересні 20А року підприємство подало заяву на придбання іновалюти (6000 євро) на МВРУ та сплатило на спеціальний рахунок банку для здійснення цієї операції 146000 грн Винагорода банку становить 0,5 % від вартості (у гривнях) придбаної валюти.

Таблиця 2 – Відображення в обліку операцій з придбання іновалюти

№ пор	Зміст господарської операції	Первинні документи	Д	К	Сума
1	Перераховано банку суму гривень для придбання 6000 євро	Заява про купівлю іновалюти, платіжне доручення	333	311	146000,00
2	Зараховано на валютний рахунок придбану іновалюту. Курс НБУ – 24,11 грн / євро. Курс МВРУ – 24,16 грн / євро	Виписка банку	312	333	6000,00 /144660,00
3	Відображено втрати на придбання іновалюти внаслідок різниці між комерційним курсом МВРУ і курсом НБУ (сумові різниці) [6000 x (24,16 – 24,11)]	Бухгалтерська довідка	942	333	300,00
4	Утримано комісійну винагороду банку	Виписка банку	92	333	724,80
5	Повернено невикористаний залишок суми в гривнях	Виписка банку	311	333	315,20

Джерело: [7]

Порядок обліку продажу іноземної валюти. Продаж іновалюти може бути обов'язковою та добровільною.

Вимога щодо обов'язкового продажу поширюється на надходження в іноземній валюті першої групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів (куди входять, зокрема, долари США та Євро) і в російських рублях. Уповноважений банк зобов'язаний здійснити обов'язковий продаж такої валюти без доручення клієнта виключно наступного робочого дня після дня зарахування коштів на розподільчий рахунок.

Для здійснення операцій із продажу іноземної валюти укладається договір із банком та заповнюється заява, сплачується комісійна винагорода. Заяву про продаж іноземної валюти банк приймає до виконання протягом 30 днів від дня оформлення такої заяви (день оформлення не враховується).

Клієнт у заяві про продаж іноземної валюти або банківських металів може надати право уповноваженому банку, який його обслуговує, утримати комісійну винагороду в гривнях із коштів, отриманих від продажу іноземної валюти або банківських металів, без зарахування цієї комісійної винагороди на поточний рахунок клієнта в національній валюті.

Необхідно відзначити, що для обліку продажу іноземної валюти застосовується **субрахунок 334 «Грошові кошти в дорозі в іноземній валюті»**. Цей субрахунок має аналітичні рахунки за кожною іноземною валютою.

Кошти від нерезидента, отримані підприємством, потрапляють спочатку на розподільчий рахунок, з якого частина перераховується на поточний валютний рахунок, а частина спрямовується для обов'язкового продажу з подальшим зарахуванням гривень на поточний гривневий рахунок.

Субрахунок 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті» призначений для обліку коштів в інвалюті, які підлягають розподілу або додатковому попередньому контролю, зокрема сум в інвалюті, що підлягають обов'язковому продажу відповідно до законодавства. Саме на дату зарахування коштів на цьому субрахунку потрібно відображати зменшення (погашення) заборгованості нерезидента. Крім того, залишок коштів на розподільчому рахунку є монетарною статтею балансу, за якою необхідно обчислювати курсові різниці.

Під час продажу інвалюти дохід або витрати визначаються як різниця між вартістю проданої інвалюти за комерційним курсом (МВРУ) і вартістю цієї валюти за курсом НБУ на дату продажу. У разі додатної різниці виникає дохід (Кт 711), а від'ємної – витрати (Дт 942).

Приклад 2. Облік продажу іноземної валюти. У вересні 20А року сільгосппідприємство отримало від нерезидента кошти в сумі 10000 євро як оплату експортованого товару. Кошти зараховано на розподільчий рахунок. Наступного дня 75 % цієї виручки було продано, а 25 % перераховано на поточний валютний рахунок. У табл. 3 наведено порядок відображення цих операцій.

Таблиця 3 – Порядок відображення операцій з продажу інвалюти

№ пор	Зміст господарської операції	Первинні документи	Д	К	Сума, (євро/грн)
1	Надійшла сума виручки на розподільчий рахунок у банку. Курс НБУ – 24,25 грн за 1 євро	Виписка банку	316	362	10000 / 242500
2	Зараховано 25 % інвалютної виручки на поточний валютний рахунок. Курс НБУ – 24,28 грн за 1 євро	Виписка банку	312	316	2500 / 60700

Продовження табл. 3

№ пор	Зміст господарської операції	Первинні документи	Д	К	Сума, (євро/грн)
3	Відображено 75 % інвалютної виручки, що підлягає обов'язковому продажу. Курс НБУ – 24,28 грн за 1 євро	Бухгалтерська довідка	334	316	7500 / 182100
4	Відображено курсову різницю за монетарною статтею балансу (розподільчим рахунком) на дату здійснення операції (перерахування коштів) [10000 x (24,28 – 24,25)]	Бухгалтерська довідка	316	711	300
5	Зараховано на поточний гривневий рахунок суму в гривнях, отриману від обов'язкового продажу валюти (за мінусом винагороди банку в сумі 700 грн). Курс продажу МВРУ – 24,19 грн за 1 євро [(7500,00 x 24,19) – 700,00]	Виписка банку	311	334	180725
6	Відображено утримання комісійної винагороди банку	Виписка банку	92	334	700
7	Відображено втрати від продажу інвалюти внаслідок різниці між комерційним курсом МВРУ та курсом НБУ (сумова різниця) [7500 x (24,28 – 24,19)]	Бухгалтерська довідка	942	334	675

Джерело: [7]

Контрольні питання

1. Яким чином встановлюється ліміт зберігання готівки в касі?
2. Яким документом оформлюється надходження та видача готівки?
3. Дати характеристику рахунка 30 «Готівка».
4. Основні положення ведення касових операцій.
5. Обмеження щодо готівкових розрахунків.
6. Штрафні санкції при порушенні касової дисципліни.
7. Які документи необхідно надати в установу банку для відкриття рахунку?
8. На підставі чого відбувається закриття рахунку в банку?
9. Що означає принцип єдиної грошової одиниці для обліку операцій в іноземній валюті?
10. Дати характеристику рахунка 31 «Рахунки в банках».
11. Облік операцій в іноземній валюті.
12. Порядок здавання готівки в банк.
13. Порядок повернення помилково зарахованих коштів.
14. Особливості обліку коштів в іноземній валюті та валютних операцій.
15. Які статті є монетарними, а які немонетарними? Наведіть приклади.
16. Поняття валютного курсу. Що таке курсові різниці? Внаслідок чого вони виникають?
17. Види курсових різниць та їх відображення в обліку.
18. Облік купівлі та продажу валюти.

19. Відображення в балансі монетарних та немонетарних статей, пов'язаних з іноземною валютою.

ТЕМА 3. ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Мета. Вивчити порядок оцінки дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом, та методи нарахування резерву сумнівних боргів, засвоїти особливості обліку окремих видів розрахунків із дебіторами.

1. Загальне поняття про дебіторську заборгованість: її класифікація та первісна оцінка.
2. Поняття та методи утворення резерву сумнівних боргів.
3. Облік резерву сумнівних боргів.
4. Синтетичний та аналітичний облік розрахунків із покупцями.
5. Облік розрахунків за претензіями.
6. Облік розрахунків із відшкодування завданих збитків.

1. Загальне поняття про дебіторську заборгованість: її класифікація та оцінка

Облікові принципи, що використовуються під час обліку дебіторської заборгованості:

1. **Принцип нарахування.** Згідно з принципом нарахування операції та події визнаються тоді, коли вони відбуваються (а не тоді, коли отримуються або виплачуються грошові кошти або їх еквіваленти), а відображають їх в облікових реєстрах та фінансових звітах тих періодів, до яких вони відносяться.
2. **Принцип відповідності.** У звітному періоді реєструються лише ті витрати, які призвели до доходів звітного періоду, тобто доходам звітного періоду повинні відповідати витрати звітного періоду.
3. **Принцип обачності.** Цей принцип вимагає уникати недооцінки зобов'язань та витрат, а також переоцінки активів і доходів.
4. **Принцип постійності або послідовності.** Принцип послідовності передбачає, що якщо підприємство обрало один якийсь метод обліку, то воно повинно застосовувати його постійно.

Таким чином, ці правила регламентують кількість і якість інформації про дебіторську заборгованість, що повинна міститись у фінансовій звітності в інтересах користувачів.

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо:

- 1) існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод;
- 2) може бути достовірно визначена її сума.

Зауважимо, що дебіторська заборгованість є фінансовим активом.

Фінансовий актив – це [19]:

- грошові кошти та їх еквіваленти;
- контракт, що надає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством **на потенційно вигідних умовах**;
- інструмент власного капіталу іншого підприємства (акції та інші інструменти).

Дебіторську заборгованість відносять до **первісних фінансових активів**.

Якщо розглядати дебіторську заборгованість із точки зору фінансового інструменту, то **дебіторська заборгованість** – це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства. Наприклад, дебіторська заборгованість за товари, послуги, а також дебіторська заборгованість, пов'язана з придбанням інструментів капіталу інших підприємств, валютними свопами, варантами, за угодами позики та фінансової оренди.

Виходячи з норм П(С)БО 10 поточна дебіторська заборгованість, пов'язана з реалізацією продукції товарів, робіт, послуг, визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції товарів, робіт, послуг та оцінюється за первісною вартістю.

Оцінка дебіторської заборгованості залежить від того, де вона відображається:

- у поточному обліку;
- у фінансових звітах.

Дебіторську заборгованість у поточному обліку за реалізовану продукцію, товари та послуги у поточному обліку оцінюють за первісною вартістю, яка залежить від низки чинників:

- надання покупцеві торговельної знижки або знижок із обсягу до дати реалізації;
- надання покупцеві знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців.

Торгові знижки та знижки з обсягу до дати реалізації можуть використовуватися підприємствами, що здійснюють реалізацію продукції (товарів) за каталогами або мають прайс-листи про загальні ціни на свою продукцію.

Увага! Торгові знижки та знижки з обсягу визначають у відсотках до базової (основної) ціни. *Супровідні й платіжні документи виписуються за чистою вартістю продажу, тобто за вирахуванням торгової знижки та знижки з обсягу.* На рахунках бухгалтерського обліку ці знижки не відображаються.

Надання покупцеві знижок після реалізації. Для обліку таких знижок передбачений **активний** субрахунок 704 «Вирахування з доходу». За дебетом цього субрахунка відображають суму наданих після дати реалізації знижок покупцям, вартість повернених покупцями товарів, продукції та інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу, за кредитом – списання дебетових оборотів на рахунок 79 «Фінансові результати».

Порядок повернення товарів покупцями регулюється наступними нормативними документами:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (ст. 678-681, 707-711).
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.91 № 1023.

Облік повернення товарів покупцями також відображають за допомогою субрахунку 704 «Вирахування з доходу».

Відповідно до п. 7 ПСБО 10 дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом, крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу, входить до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю [25]. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів.

Чиста реалізаційна вартість – сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її неповерненні боржником або позивний строк за якою минув.

ДФС у м. Києві у листі від 08.04.2016 р. №8482/10/26-15-12-05-11 нагадує, що безнадійна заборгованість – це заборгованість, що відповідає одній з таких ознак [43]:

- заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;
- прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором, за винятком заборгованості осіб, пов'язаних з таким кредитором, та осіб, які перебувають (перебували) з таким кредитором у трудових відносинах;

- прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб – заборгованість, яка не перевищує 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);
- актив у вигляді корпоративних прав або не боргових цінних паперів, емітента яких визнано банкрутом або припинено як юридичну особу у зв'язку з його ліквідацією;
- сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;
- прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості;
- заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;
- заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховують проценти, відображається в балансі за теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення (п. 12 ПСБО 10).

Таким чином, для бухгалтерського обліку дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну. Крім того, дебіторська заборгованість є фінансовим активом. Оцінка дебіторської заборгованості залежить від її виду. При цьому потрібно пам'ятати, що первісна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги залежить від надання покупцеві знижок та від вартості поверненого товару від покупців. Така дебіторська заборгованість є первісним (базовим) фінансовим активом. Відповідно і відображення у балансі здійснюється з урахуванням цього факту.

2. Поняття та методи утворення резерву сумнівних боргів

Відповідно до п.7 ПСБО 10 дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом, входить до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів.

Потрібно зазначити, що ПСБО 10 передбачено визначення резерву сумнівних боргів не лише щодо заборгованості за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги), а й на іншу дебіторську заборгованість (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу).

Отже, дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю, якщо вона відповідає основним критеріям (рис. 3).

Необхідно зазначити, що дебіторська заборгованість *за виданими авансами та передоплатою* не відповідає цим вимогам, а отже, **не є фінансовим активом**. Відповідно і резерв сумнівних боргів за цими видами дебіторської заборгованості **не нараховується**.

Згідно з пп. 8 ПСБО 10 величину резерву сумнівних боргів визначають за допомогою 2 методів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності.

Рисунок 3 – Основні критерії для «резервування» дебіторської заборгованості

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Розглянемо приклади розрахунку резерву сумнівних боргів, що запропоновані ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість».

Приклад 1. Визначення величини сумнівних боргів на основі класифікації (періодизації) дебіторської заборгованості [25].

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги на 31 грудня 200В року становить 966000 грн, з подальшим розподілом за строками її непогашення:

1-ша група – 700000;

2-га група – 240000;

3-тя група – 26000.

Залишок резерву сумнівних боргів до складання балансу на 31 грудня 200В року становить 3020 грн

Для визначення коефіцієнта сумнівності на основі класифікації дебіторської заборгованості на 31 грудня 200В року підприємство для спостереження обрало період за попередні три роки (табл. 4).

Таблиця 4 – Вихідні дані для обчислення резерву сумнівних боргів

Дата балансу	Сальдо дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи (грн)			Безнадійна заборгованість у наступному році у складі сальдо дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи на кінець попереднього року*		
	Група 1	Група 2	Група 3	Група 1	Група 2	Група 3
1	2	3	4	5	6	7
31.12.200А	2000000	50000	5000	1000	800	1000
31.12.200Б	4000000	70000	3000	2000	200	590
31.12.200В	6000000	100000	7000	3000	1000	1410
Разом	12000000	220000	15000	6000	2000	3000

* Підприємство самостійно визначає групи за строками непогашення поточної дебіторської заборгованості та періоди спостереження.

Коефіцієнт сумнівності (КС) відповідної групи дебіторської заборгованості визначається за такою формулою:

$$КС = (\Sigma БЗН : \Sigma ДЗН), \quad (2)$$

де БЗН – безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи в складі дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги цієї групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді;

ДЗН – дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді.

Коефіцієнт сумнівності відповідної групи дебіторської заборгованості становить:

групи 1 – $6000 : 1200000 = 0,005$;

групи 2 – $2000 : 220000 = 0,009$;

групи 3 – $3000 : 15000 = 0,2$.

Величина резерву сумнівних боргів на 31 грудня 200В року має становити:

$700000 \cdot 0,005 + 240000 \cdot 0,009 + 26000 \cdot 0,2 = 10860$.

З урахуванням залишку резерву сумнівних боргів потрібно донарахувати ще 7840 грн ($10860 - 3020$) з віднесенням до витрат грудня 200В року.

Застосування способу визначення резерву сумнівних боргів за питомою вагою може набути пріоритетного характеру, оскільки це пов'язано з найменшими вибірками даних для його застосування. Для цього рекомендується організувати накопичення за період з початку року даних про реалізацію продукції на умовах наступної оплати і списаної безнадійної заборгованості.

Приклад 2. Визначення величини сумнівних боргів, виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати [25].

За 200Г р. чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати становить 1800000 грн.

Залишок резерву сумнівних боргів до складання балансу на 31 грудня 200Г р. становить 1000 грн.

Для визначення коефіцієнта сумнівності підприємство для спостереження обрало період за попередні три роки. Вихідні дані надані у табл. 5.

Таблиця 5 – Інформація про чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати та суму дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною

Рік	Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати	Сума дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною
200А	800000	5000
200Б	1000000	7000
200В	1500000	9000
Разом	3300000	21000

Коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості становить $0,006$ ($21000 : 3300000$).

Відрахування на створення резерву сумнівних боргів за 200Г рік становить 10800 ($1800000 \cdot 0,006$).

Разом із залишком резерву сумнівних боргів на 31 грудня 200Г року становить 11800 ($10800 + 1000$).

Необхідно пам'ятати! Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачене, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат (949).

Увага! Списана безнадійна дебіторська заборгованість повинна обліковуватися на позабалансовому субрахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість» протягом строку

позовної давності для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового становища боржника або до моменту одержання суми її відшкодування. Дебіторська заборгованість остаточно списується з субрахунку 071 після надходження суми в порядку відшкодування або через закінчення строку позовної давності.

Строк позовної давності встановлено статтею 257 ЦК України, відповідно до якої загальний термін становить три роки.

Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю.

Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог (ст. 258 ЦКУ):

- 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені);
- 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації.

У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості;

- 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (стаття 362 ЦКУ);

4) у зв'язку з недоліками проданого товару (стаття 681 ЦКУ);

5) про розірвання договору дарування (стаття 728 ЦКУ);

6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (стаття 925 ЦКУ);

7) про оскарження дій виконавця заповіту (стаття 1293 ЦКУ).

Позовна давність у п'ять років застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману.

3. Облік резерву сумнівних боргів

Для обліку резервів сумнівних боргів Планом рахунків бухгалтерського обліку та Інструкцією № 291 про його застосування передбачено балансовий контрактивний регулюючий рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Аналітичний облік на рахунку 38 ведеться в розрізі боржників або за строками погашення дебіторської заборгованості. Основна кореспонденція з обліку резерву сумнівних боргів надана у табл. 6.

Таблиця 6 – Основна кореспонденція з обліку резерву сумнівних боргів

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Нарахування резерву сумнівних боргів на дату балансу	944	38
2	Списання безнадійної дебіторської заборгованості протягом звітного періоду за рахунок резерву	38	36, 37
3	Списання безнадійної дебіторської заборгованості, у разі недостатньої суми резерву сумнівних боргів	944	36, 37
4	Списання безнадійної дебіторської заборгованості, за якою не закінчився термін позовної давності, з балансу	071	
5	Коригування суми ПДВ за безнадійною дебіторською заборгованістю	641	36
6	Відшкодування суми безнадійної дебіторської заборгованості	311	716, 719
7	Остаточне списання безнадійної дебіторської заборгованості надходження суми в порядку відшкодування або через закінчення строку позовної давності		071

Якщо безнадійна дебіторська заборгованість відшкодована (сплачена) внаслідок поліпшення фінансового стану підприємства-боржника, то така сума зараховується до складу інших операційних доходів (п.11 ПСБО 10) записами, наданими у табл. 7.

Таблиця 7 – Відображення надходження оплати за безнадійною дебіторською заборгованістю

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Відображення надходження оплати за безнадійною дебіторською заборгованістю	311 311	36, 37 716, 719
2	Зараховування до складу інших операційних доходів сплаченої безнадійної дебіторської заборгованості	36	716, 719

Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у Звіті про фінансові результати в складі інших операційних витрат.

4. Синтетичний та аналітичний облік розрахунків із покупцями

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» активний, балансовий, розрахунковий, призначений для обліку розрахунків. На рахунку 36 відображуються розрахунки із покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, роботи, послуги, що відносяться до основної діяльності підприємства, крім дебіторської заборгованості яка забезпечена вексями, а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи.

Цей рахунок має три субрахунки:

361 – Розрахунки з вітчизняними покупцями.

362 – Розрахунки з іноземними покупцями.

363 – Розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи.

За дебетом рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг, яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів та входять у вартість реалізації, за кредитом – сума платежів, що надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу тощо. Сальдо рахунка відображає заборгованість покупців та замовників за одержану продукцію (роботи, послуги).

На субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.

Порядок і форму розрахунків між постачальником і покупцем визначають у договори купівлі-продажу. В основі експортних угод без участі посередника лежить договір поставки.

Після відвантаження готової продукції, товарів або наданих послуг замовнику виписують первинні документи.

Таблиця 8 – Первинні документи за розрахунками з покупцями та замовниками

З вітчизняними покупцями	З іноземними покупцями
Відображення виникнення дебіторської заборгованості	
Накладні, рахунки-фактури, рахунки, акти прийняти робіт, послуг, податкові накладні, товарні накладні, товаротранспортні накладні (ТТН), розрахунок бухгалтерії	Комерційні документи (invoice), транспортні накладні: залізничні, коносаменти, авіанакладні
Відображення погашення дебіторської заборгованості	
ПКО, виписки банку, векселі	Виписки банку, векселі

Аналітичний облік ведеться за кожним покупцем та замовником, за кожним рахунком до сплати.

Основна кореспонденція за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» надана у табл. 9.

Таблиця 9 – Відображення розрахунків з покупцями та замовниками

№ пор.	Зміст операції	Дебет	Кредит
Ситуація 1. Перша подія - відвантаження товару (готової продукції, здійснення послуг)			
1	Відвантажено товар (готова продукція, здійснені послуги)	36	70
2	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	70	641
3	Списано собівартість товару	90	26, 28
4	Оплата дебіторської заборгованості: <ul style="list-style-type: none"> • грошовими коштами • векселями 	30,31 34	36 36
5	Взаємозалік дебіторської заборгованості	63	36
Ситуація 2. Перша подія – передоплата товару (готової продукції, послуг)			
6	Отриманий аванс (передоплата) від покупця	31, 30	681
7	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	643	641
8	Відвантажений товар (готова продукція, здійснені послуги)	36	70
9	Відображення податкового зобов'язання з ПДВ	70	643
10	Списано собівартість товару	90	26, 28
11	Відображення заліку авансу (передоплати)	681	36
12	Відображення курсової різниці, що виникла через переоцінки дебіторської заборгованості на дату балансу <ul style="list-style-type: none"> • додатна курсова різниця • від'ємна курсова різниця 	36 945	714 36

Таким чином, заборгованість за товари, роботи, послуги має **наступні основні характеристики**:

- розрахунки з покупцями та замовниками за *фактично* відвантаженою продукцією, товари, виконані роботи, надані послуги;
- не забезпечена векселями (дебіторська заборгованість у «чистому» вигляді);
- заборгованість дебіторів за *основною діяльністю* – діяльністю, яка є метою створення підприємства і приносить основну частину доходу;
- поточна – дебіторська заборгованість, яка виникає в ході нормального операційного циклу або погашатиметься протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

5. Облік розрахунків за претензіями

Товар, що надходить або безпосередньо від постачальника, або від транспортної організації, приймається за кількістю і за якістю. На сьогодні документами, що регламентують порядок приймання товарів, є: Інструкція № П-7 [12] та Інструкція № П-6 [11].

Якщо під час приймання товару виявлено, що товар не відповідає вимогам стандартів або тара, в якій знаходиться товар, має пошкодження, одержувач зобов'язаний зупинити приймання, скласти акт на продукцію, оглянуту й прийняту, зазначити в ньому, які саме дефекти виявлено, і запросити для завершення приймання представника

постачальника. При цьому необхідно забезпечити зберігання вантажу, що надійшов, у нормальних умовах і не допустити його змішування з однорідною продукцією, що знаходиться на складі.

Якщо за викликом підприємства представник постачальника не з'являється, то перевірка якості товарів проводиться експертом бюро товарних експертиз або представником відповідної інспекції з якості.

Увага! Стаття 678 ЦК регулює правові наслідки передання товару неналежної якості, де визначається право покупця, якому переданий товар неналежної якості незалежно від можливості використання товару за призначенням, вимагати від продавця за своїм вибором:

- 1) пропорційного зменшення ціни;
- 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- 3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі істотного порушення вимог щодо якості товару (виявлення недоліків, які не можна усунути, недоліків, усунення яких пов'язане з непропорційними витратами або затратами часу, недоліків, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після їх усунення), покупець має право за своїм вибором:

- 1) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми;
- 2) вимагати заміни товару.

Якщо продавець товару неналежної якості не є його виготовлювачем, вимоги щодо заміни, безоплатного усунення недоліків товару і відшкодування збитків можуть бути пред'явлені до продавця або виготовлювача товару [12].

Акт про фактичну якість складається в день закінчення приймання продукції і підписується всіма особами, які брали участь у перевірці якості й комплектності продукції. Особа, яка не згодна зі змістом акта, зобов'язана підписати його із застереженням про свою незгоду і викласти свою думку.

У разі розбіжностей щодо характеру виявлених дефектів і причин їх виникнення між постачальником та одержувачем для визначення якості продукції запрошується експерт бюро товарних експертиз або представник відповідної інспекції з якості чи іншої компетентної організації.

Якщо на товар не встановлений гарантійний строк або строк придатності, вимога у зв'язку з його недоліками може бути пред'явлена покупцем за умови, що недоліки були виявлені протягом розумного строку, але в межах двох років, а щодо нерухомого майна – в межах трьох років від дня передання товару покупцеві, якщо договором або законом не встановлений більший строк.

Якщо на товар встановлено гарантійний строк, покупець має право пред'явити вимогу у зв'язку з недоліками товару, які були виявлені впродовж цього строку. До вимог у зв'язку з недоліками проданого товару застосовується позовна давність в один рік, яка обчислюється від дня виявлення недоліків у межах строків, встановлених ЦКУ, а якщо на товар встановлено гарантійний строк (строк придатності), – від дня виявлення недоліків у межах гарантійного строку (строку придатності).

Якщо під час приймання продукції за участю представника виявлено нестачу продукції проти даних, зазначених у транспортних і супровідних документах (рахунка-фактурі, специфікації та ін.), то результати приймання продукції за **кількістю оформлюються комерційним актом**. Акт повинен бути складений того самого дня, коли нестача виявлена.

Увага! Стаття 670 ЦК регулює правові наслідки порушення умови договору щодо кількості товару. В статті зазначається, що якщо продавець передав покупцеві меншу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, покупець має право вимагати передання кількості товару, якої не вистачає, або відмовитися від переданого

товару та його оплати, а якщо він оплачений, – вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми.

Підприємства та організації, чиї права та інтереси порушено, для врегулювання звертаються до «порушника» з письмовою претензією. *У претензії зазначаються:*

- а) повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, якому пред'являється претензія, дата пред'явлення і номер претензії;
- б) обставини, на підставі яких пред'явлено претензію;
- в) докази, що підтверджують ці обставини; посилання на відповідні нормативні акти;
- г) вимоги заявника;
- д) сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці;
- є) платіжні реквізити заявника претензії;
- е) перелік документів, що додаються до претензії.

Претензія підписується керівником або заступником керівника підприємства, організації та надсилається адресатові рекомендованим (цінним) листом чи вручається під розписку.

Це необхідно пам'ятати! До претензії повинні бути додані всі документи, необхідні для її розгляду. Претензія підлягає розгляду в місячний термін, який обчислюється від дня одержання претензії.

Якщо будь-які документи, необхідні для розгляду претензії, відсутні, підприємству надається право дослати їх, при цьому термін розгляду призупиняється на п'ять днів, з урахуванням поштового обігу. Якщо документи у встановлений термін не будуть отримані, претензія розглядається за наявними документами.

Підприємства, що одержали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника. Про результати розгляду претензії заявникові повідомляється у письмовій формі.

Увага! У разі невиконання покупцем обов'язку вчасного попередження продавця щодо порушення умов договору продавець має право частково або в повному обсязі відмовитися від задоволення відповідних вимог покупця.

Визнана претензія повинна бути погашена або шляхом поставки товару, або шляхом зарахування на рахунок підприємства грошових коштів.

Статтями 1 і 3 Закону України про відповідальність [38] регламентовано розмір пені за прострочення платежу, що встановлюється за згодою сторін і не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла в період, за який виплачується пеня.

Строк позовної давності встановлено статтею 257 ЦК України, відповідно до якої загальний термін становить три роки [42].

Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю (ст. 258 ЦКУ).

Увага! У претензії, що пред'являється, наводиться розрахунок розміру шкоди, завданої потерпілій стороні. При визначенні розміру шкоди рекомендується орієнтуватися на приблизний перелік основних наслідків порушення договірних зобов'язань і видів шкоди.

Для бухгалтерського обліку операцій за претензіями Планом рахунків передбачено субрахунок **374 «Розрахунки за претензіями»**.

Аналітичний облік необхідно організувати з урахуванням відображення інформації за кожним дебітором і за датами виникнення та погашення заборгованості. Бухгалтерові необхідно стежити за інформацією про стан розрахунків за претензіями для контролю за терміном позовної давності й станом досудового врегулювання питання.

Основні характеристики заборгованості, що відображається на цьому субрахунку:

- розрахунки за претензіями, пред'явленими постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям;
- розрахунки за штрафами, пенею, неустойками, пред'явленими та визнаними постачальниками, підрядниками, транспортними та іншим організаціями;
- заборгованість, за якою існує рішення господарського суду щодо її стягнення;
- якщо існує впевненість, що дану заборгованість буде погашено впродовж 12 місяців від дати балансу;
- заборгованість за претензіями незалежно від валюти і видів діяльності підприємства.

Особливості обліку заборгованості: визнання дебіторської заборгованості відбувається одночасно з визнанням відповідного доходу, що відображається:

Дт 374 - Кт 715 – за всіма видами фінансових санкцій, пов'язаних з операційною діяльністю підприємства;

Дт 374 - Кт 746 – за всіма видами фінансових санкцій, пов'язаних з іншою звичайною діяльністю підприємства;

Основна кореспонденція з обліку розрахунків за претензіями надана у табл. 10.

Таблиця 10 – Типова кореспонденція з обліку розрахунків за претензіями

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
<i>Відображення претензії за умови отримання активів</i>			
1	Отримано з подальшою оплатою товар від постачальника	281	631
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	631
3	Пред'явлено претензію постачальникові на суму виявленого браку (нестачі)	374	631
4	Списано суму податкового кредиту методом «сторно»	641	631
5	Відображено суму претензії в частині штрафних санкцій за порушення умов договору	374	715
6	Наприкінці звітного періоду списано суму одержаних штрафних санкцій на фінансовий результат	715	79
<i>Відображення претензії за умови передоплати за активи</i>			
7	Здійснено передоплату за товар	371	311
8	Відображено податковий кредит	641	644
9	Списано суму податкового кредиту методом «сторно»	641	644
<i>Відображення погашення заборгованості за претензіями</i>			
10	Погашена претензія: <ul style="list-style-type: none"> • грошовими коштами; • активами; • невизнана претензія 	311 20, 22, 28, 15 949	374 374 374
<i>Відображення претензій за іншими операціями</i>			
11	Пред'явлено претензію банку за помилково списані суми з рахунка підприємства	374	311
12	Відображення фінансових санкцій, пов'язаних з іншою звичайною діяльністю підприємства	374	746

6. Облік розрахунків із відшкодування завданих збитків

Під час провадження підприємством господарської діяльності трапляються факти розкрадання, знищення (псування), нестачі або втрати матеріальних цінностей: від

псування бланків суворої звітності й до дій кримінально-карного характеру – крадіжки, розкрадання тощо. Вони призводять до матеріальних збитків підприємства та є наслідками господарських порушень (рис. 4).

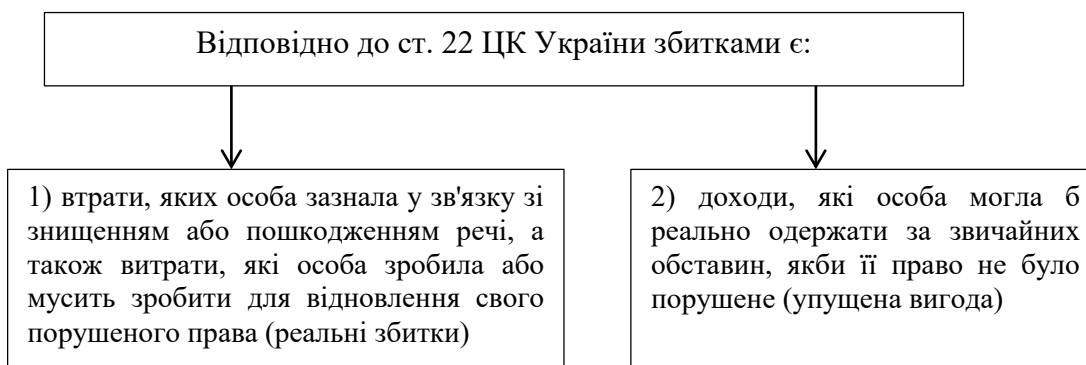

Рисунок 4 – Види збитків відповідно до ЦКУ [42]

Збиток – це зменшення майнових або немайнових благ, які охороняються законом і мають певну економічну цінність, виражену в грошовому вимірнику [16].

Класифікація збитків дає змогу ефективно організувати економічні відносини всередині самого підприємства відповідно до правил відшкодування збитків (табл. 11).

Таблиця 11 – Класифікація завданих збитків

Види збитків	Характеристика шкоди
Матеріальні втрати	<ul style="list-style-type: none"> – нестача товарно-матеріальних цінностей і готової продукції більше норм природних втрат; – повне або часткове псування товарно-матеріальних цінностей і готової продукції
Непродуктивні витрати	<ul style="list-style-type: none"> – виплата заробітної плати вище встановлених розцінок, унаслідок заниження норм виготовлення або приписок обсягів виконаних робіт, а також за підвищення посадових окладів або утримання працівників, не передбачених штатним розписом; – незаконне отримання премій, додаткових премій за вислугу років; – зарплата, виплачена працівникам підприємства за час вимушеного простою; – відпускання матеріалів, сировини, готової продукції за заниженими цінами або без оплати
Втрачена вигода	<ul style="list-style-type: none"> – не утримана дебіторська заборгованість, якщо право на її утримання втрачено з вини працівників підприємства; – списання на витрати товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів за безтоварними і безгрошовими (підробленими) документами; – необґрунтовані витрати підприємства (приписки, неякісно виконані роботи тощо)

Довести існування збитку можливо лише на підставі документів, що відображають зменшення будь-якого майна, внаслідок знищення, пошкодження, псування, незаконних втрат, незаконного припинення діяльності.

На підставі затверджених керівником протоколів інвентаризації роблять записи щодо списання нестач й одночасно відносять на винних осіб розраховану суму відшкодування.

Якщо ж винну особу не встановлено, то підприємство звертається до правоохоронних органів для порушення кримінальної справи. У цьому разі підприємство має підстави також вважати, що отримає доходи як компенсацію своїх прямих втрат і

упущеної вигоди, і лише у разі відмови у порушенні кримінальної справи, або відмови суду покласти відповідальність на конкретну особу вартість вибулих у такий спосіб запасів можна вважати операцією, що не приносить доходи.

При стягненні завданих збитків із винних осіб необхідно керуватися Кодексом законів про працю (далі КЗпПУ) та іншими нормативними актами.

Відповідно до КЗпПУ передбачається два види матеріальної відповідальності: обмежена та повна.

За загальним правилом до працівників застосовують обмежену матеріальну відповідальність у розмірі середньомісячного заробітку. Повністю працівник відшкодовує завданий збиток, якщо його розмір не перевищує його середньомісячної зарплати (ст. 132 КЗпП). У разі перевищення розміру збитку заробітної плати працівник відшкодовує лише його частину у розмірі його середньомісячної зарплати.

Матеріальна відповідальність у межах середньомісячного заробітку застосовується щодо (відповідно до ст. 133 КЗпП):

- працівників – за псування або знищення матеріалів, напівфабрикатів, інструментів, вимірювальних приладів, спецодягу, інших предметів, виданих працівникові в користування для виконання ним трудових обов'язків.
- керівників (їх заступників) і начальників структурних підрозділів за завданий збиток у зв'язку з надмірними грошовими виплатами, неправильною організацією обліку та зберігання матеріальних і грошових цінностей, невжиття заходів із попередження простоїв, браку, крадіжок, знищення та псування майна.

За обмеженої матеріальної відповідальності, а також у всіх інших випадках, коли розмір збитку не перевищує середньомісячного заробітку, відшкодування збитку працівниками здійснюється за наказом керівника організації, а керівниками організацій – за розпорядженням вищого органу шляхом утримання із зарплати [14].

Відповідно до законодавства (ст. 134 КЗпП) працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству, установі, організації, у випадках, коли:

- між працівником і підприємством, установою, організацією укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому для зберігання або для інших цілей;
- майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;
- шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;
- шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані;
- шкоди завдано нестачею, умисним знищенням або умисним зіпсуттям матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), зокрема під час їх виготовлення, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;
- відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації під час виконання трудових обов'язків;
- шкоди завдано не при виконанні трудових обов'язків;
- службова особа, винна в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу;
- керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності, винний у несвоєчасній виплаті заробітної плати понад один місяць, що призвело до виплати компенсацій за порушення строків її виплати, і за умови, що Державний бюджет України та місцеві бюджети, юридичні особи державної форми власності не мають заборгованості перед цим підприємством [14].

Вихідними даними для обліку з відшкодування завданих збитків є матеріали інвентаризації, документи з бухгалтерського обліку, оцінки пошкодженого майна, документи з відомостями про фізичний стан та технічні характеристики майна, фінансова звітність, матеріали аудиторських перевірок, фінансово-економічного аналізу, а також інші документи.

Результати оцінки відображаються в Акті оцінки збитків, який повинен містити чітке обґрунтування застосованих оцінних процедур з визначення розміру реальних збитків та упущеної вигоди.

Порядок визначення розміру завданих збитків може бути різним залежно від виду завданої шкоди та матеріальної відповідальності (табл. 12)

Таблиця 12 – Порядок визначення розміру завданих збитків

Порядок відшкодування	Нормативне регулювання порядку визначення розміру завданих збитків
Добровільне відшкодування	<p>Відповідно до ст. 130 КЗпП працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково із власних коштів.</p> <p>Порядок визначення розміру завданих збитків підприємству його працівниками</p> <p>Стаття 135-3 КЗпП передбачає, що розмір заподіяної підприємству прямої шкоди визначається за фактичними втратами на підставі даних бухгалтерського обліку, виходячи з балансової вартості (собівартості) матеріальних цінностей за вирахуванням зношення згідно з установленими нормами.</p> <p>У разі розкрадання, нестачі, умисного знищення або умисного зіпсуття матеріальних цінностей розмір шкоди визначається за цінами, що діють у цій місцевості на день відшкодування збитку. На підприємствах громадського харчування (на виробництві, в буфетах) і в комісійній торгівлі розмір шкоди, заподіяної розкраданням або нестачею продукції і товарів, визначається за цінами, встановленими для продажу (реалізації) цієї продукції та товарів.</p> <p>Розмір заподіяної з вини кількох працівників шкоди, що підлягає покриттю, визначається для кожного з них пропорційно з урахуванням ступеня вини, виду і межі матеріальної відповідальності</p>
Відшкодування за розпорядженням керівника	<p>Згідно зі ст. 136 КЗпП покриття шкоди працівниками у розмірі, що не перевищує середньомісячного заробітку, здійснюється за розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, а керівниками підприємств, установ, організацій та їх заступниками – за розпорядженням вищого органу шляхом відрахування із зарплати працівника.</p> <p>Розпорядження власника або уповноваженого ним органу має бути видане не пізніше двох тижнів від дня виявлення завданого працівником збитку й виконане впродовж семи днів від дня повідомлення про нього працівника.</p> <p>Якщо працівник не згоден з відрахуванням або його розмірами, визначеними керівником у розпорядженні, він має право подати відповідну заяву про вирішення спору до комісії з трудових спорів на підприємстві, де він працює (у разі її створення), або позовну заяву до суду.</p> <p>При відрахуванні із заробітної плати працівника матеріальної шкоди потрібно враховувати положення ст. 128 КЗпП та ст. 26 Закону України «Про оплату праці», відповідно до яких під час кожної виплати заробітної плати загальний розмір усіх відрахувань не може перевищувати 20 %, а у випадках, окремо передбачених законодавством України, – 50 % заробітної плати, що належить до виплати працівникові. Крім того, відповідно до ст. 129 КЗпП не допускаються відрахування з вихідної допомоги, компенсаційних та інших виплат</p>

Продовження табл. 12

Порядок відшкодування	Нормативне регулювання порядку визначення розміру завданих збитків
Відшкодування шкоди в судовому порядку	Якщо керівник бажає покрити шкоду, заподіяну працівником, у розмірі понад його середньомісячний заробіток, то для цього підприємству потрібно звернутися до суду (звернення до суду в таких випадках необхідне незалежно від підстави для застосування відповідальності – тобто навіть за наявності договору про матеріальну відповідальність, одержання цінностей за довіреністю тощо). У такому самому порядку відшкодовується збиток у межах середнього місячного заробітку у випадках, якщо з певних причин відшкодування не може бути проведене за розпорядженням власника або уповноваженого ним органу шляхом відрахування із заробітної плати
Кратне відшкодування	<p>Розмір заподіяної роботодавцеві шкоди визначається відповідно до ст. 135-3 КЗпП і має свої особливості, а ч. 4 ст. 135-3 КЗпП передбачає можливість установлення законодавством окремого порядку визначення розміру шкоди, що підлягає покриттю, зокрема у кратному обчисленні заподіяної роботодавцеві шкоди.</p> <p>Цей порядок застосовується у двох випадках:</p> <ul style="list-style-type: none"> • коли шкода заподіяна розкраданням, умисним зіпсуттям, недостачею або втратою окремих видів майна та інших цінностей; • коли фактичний розмір шкоди перевищує її номінальний розмір. <p>Відповідно до Закону України «Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей» кратний розмір обчислення застосовується, коли шкоду заподіяно під час робіт з дорогоцінними металами, іноземною валютою, крадіжкою і недостачею м'яса та м'ясопродуктів, втратою бібліотечних книг, музейних експонатів, інших цінностей [37]</p>
Незалежна оцінка	Відповідно до Постанови № 116 розмір збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей визначається шляхом проведення незалежної оцінки відповідно до національних стандартів оцінки. У разі визначення розміру збитків, що призвели до завдання майнової шкоди державі, територіальній громаді або суб'єкту господарювання з державною (комунальною) часткою в статутному (складеному) капіталі, розмір збитків визначається відповідно до методики оцінки майна [37]
Розрахунок відповідно до обраної методики	Здійснюється шляхом проведення незалежної оцінки із застосуванням будь-якого з методичних підходів, що найбільш повно відповідає меті оцінки відповідно до Методики оцінки майна [15]

Варіанти покриття завданих збитків:

- на розрахунковий рахунок або в касу підприємства за погодження винуватця із розміром збитків;
- за рахунок нарахувань на зарплату;
- за рішенням суду за непогодження винуватця з розрахованим розміром збитків;
- списання збитків після закінчення строку позовної давності;
- шляхом страхових виплат за неможливості визначення матеріально відповідальної особи.

Для обліку розрахунків із працівниками підприємств за виявленими нестачами, розтратами і крадіжками грошей, товарно-матеріальних цінностей та майна передбачено в межах рахунка 37 «Розрахунки з різними дебіторами», субрахунок 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків». На цьому субрахунку операції відображаються лише у тому разі, коли виявлено винну особу [18].

Приклад 1. Відображення в обліку відшкодування матеріального збитку від винної особи, яка є працівником підприємства, в касу підприємства чи шляхом відрахування із заробітної плати.

Запаси (олія), що знаходилися на складі, вартість яких – 1000 грн, зіпсувалися. У результаті було виявлено матеріально відповідальну особу, на яку покладался обов'язок відшкодування збитків, завданих псуванням запасів, шляхом внесення коштів у касу(відрахування із заробітної плати).

Відображення в обліку відшкодування завданої шкоди надане в табл. 13.

Таблиця 13 – Порядок відображення в обліку відшкодування завданих збитків

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	Списано вартість втрачених товарів (5000 грн – 1000 грн)	947	282	4000
2	Списано суму торгової націнки методом «сторно» (за втрати товарів)	282	285	1000
3	Нараховано ПДВ (4000 грн *20 %)	947	641	800
4	Відображено суму збитку (4000 грн + 800 грн)	072	-	4800
5	Відображено заборгованість страховика у сумі страхового відшкодування (3900 грн – 78 грн)	375	716	3822
6	Одержано суму страхового відшкодування	311	375	3822
7	Списано суму покритих збитків	-	072	3822
Через три роки				
8	Списано суму невідшкодованого збитку (4800 грн – 3822 грн)	-	072	978

Контрольні питання

1. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості.
2. Що впливає на оцінку дебіторської заборгованості за товари та готову продукцію у поточному обліку?
3. Дайте характеристику дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуг та зазначте особливості її відображення у фінансовій звітності.
4. Що таке чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості та до якого виду дебіторської заборгованості це поняття застосовується?
5. Які первинні документи підтверджують факт відвантаження покупцеві готової продукції та виконаних робіт?
6. Поясніть, що становить економічну сутність резерву сумнівних боргів.
7. Які методи застосовуються для розрахунку резерву сумнівних боргів? У чому їх сутність?
8. Який порядок списання сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості?
9. Дати характеристику рахунка 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками».
10. Що таке авансовий платіж? Яким чином відображають ці операції в обліку?
11. Які господарські операції може здійснювати підприємство через підзвітних осіб?
12. Що вважається службовим відрядженням? Хто здійснює направлення працівника у відрядження і на який строк?
13. Які витрати відшкодовуються працівникові, що перебуває у відрядженні?
14. Що таке Звіт про використання коштів, наданих на відрядження або підзвіт, який порядок його складання?
15. Які штрафні санкції існують за порушення умов видачі та звітування за підзвітними сумами?
16. У яких випадках можуть виникати розрахунки за претензіями і в чому особливості їх обліку?

17. На підставі яких документів відображаються розрахунки за претензіями?
18. Який встановлено порядок визначення розміру збитків від розкрадання і нестачі матеріальних збитків?
19. Який установлено порядок обліку розрахунків з відшкодування підприємству завданих збитків?
20. Дайте характеристику довгострокової дебіторської заборгованості та зазначте особливості її відображення у фінансовій звітності?

ТЕМА 4. ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Мета. Розширення та поглиблення знань щодо оцінки, переоцінки основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, інвестиційної нерухомості, вивчення методів амортизації та безпосередньо питань обліку основних засобів під час їх придбання, утримання та вибуття, ознайомитися з особливостями оцінки та обліку фінансової оренди.

1. Порядок визначення первісної вартості об'єктів основних засобів.
2. Облік витрат поліпшення та ремонту основних засобів.
3. Оцінка основних засобів на дату балансу.
4. Облік фінансової оренди.
5. Визнання і первинна оцінка інвестиційної нерухомості.
6. Оцінка інвестиційної нерухомості на дату балансу.

1. Порядок визначення первісної вартості об'єктів основних засобів

Основні засоби - матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Увага! Об'єкт основних засобів визнається активом, якщо існує імовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди від його використання та вартість його може бути достовірно визначеною.

Формування первісної вартості основних засобів подано в табл. 14.

Таблиця 14 – Порядок визначення первісної вартості об'єкта основних засобів та інших необоротних матеріальних активів

Спосіб надходження	Складові і порядок утворення первісної вартості	Примітки
Придбання за грошові кошти	вартість придбання; суми, що сплачують постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків); реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, пов'язані з придбанням (створенням) прав на об'єкт; суми ввізного мита; суми непрямих податків, пов'язані з придбанням (створенням) активів (якщо вони не відшкодовуються підприємству); витрати зі страхування ризиків доставки активів; витрати на установку, монтаж, налагодження об'єктів; інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням об'єктів до стану, придатного для експлуатації	Витрати на сплату відсотків за кредит не входять до первісної вартості активу, придбаного цілком чи частково за рахунок позикового капіталу, якщо інше не передбачене П(С)БО 31 «Фінансові витрати». Первинна вартість окремого об'єкта, сплачених загальною сумою об'єктів, визначається шляхом розподілу сплаченої суми пропорційно до справедливої вартості окремого об'єкта основних засобів

Продовження табл. 14

Спосіб надходження	Складові і порядок утворення первісної вартості	Примітки
Виготовлення або будівництво власними силами	Собівартість оборотних активів, якщо об'єкт переведений зі складу готової продукції. Сума всіх витрат, пов'язаних з його виробництвом або будівництвом	П(С)БО 31 «Фінансові витрати» встановлює критерії для визнання відсотків як компонента балансової вартості об'єкта, збудованого власними силами
Придбання в результаті обміну на подібний об'єкт	Залишкова вартість переданого об'єкта	При перевищенні залишкової вартості переданого об'єкта над його справедливою вартістю, отриманого в обмін на подібний об'єкт, вартістю є його справедлива вартість із віднесенням різниці у витрати звітного періоду
	Справедлива вартість переданого об'єкта	
Внесок у статутний капітал	Погоджена засновниками (учасниками) справедлива вартість отриманих об'єктів з урахуванням витрат, пов'язаних з їх придбанням	На дату одержання
Безкоштовне (безоплатне) одержання	Справедлива вартість отриманих об'єктів з урахуванням витрат, пов'язаних з їх придбанням	На суму справедливої вартості безкоштовно (безоплатно) одержаних об'єктів визнається дохід

2. Облік витрат поліпшення та ремонту основних засобів

У процесі експлуатації основних засобів виникають витрати, пов'язані з підтриманням у робочому стані, модернізацією, модифікацією, ремонтом тощо.

Рішення про характер та ознаки здійснюваних підприємством робіт, тобто, чи спрямовані вони на підвищення техніко-економічних можливостей (модернізація, модифікація, добудова, реконструкція) об'єкта, що приведе у майбутньому до збільшення економічних вигод, чи здійснюються вони для підтримання об'єкта в придатному для використання стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання, приймається керівником підприємства з урахуванням результатів аналізу існуючої ситуації та суттєвості таких витрат.

Відповідно до п. 14 ПСБО 7 та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, якщо поліпшення об'єкта призводить до збільшення майбутніх економічних вигод первісно очікуваних від використання об'єкта (П(С)БО 7), такі витрати в бухгалтерському обліку входять до капітальних інвестицій з майбутнім збільшенням первісної вартості основних засобів. При цьому обов'язково необхідно перерахувати амортизацію за новою вартістю.

Підставою для визнання капітальними інвестиціями витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів, є зростання внаслідок цих витрат очікуваного терміну корисного використання об'єкта, кількості та/або якості продукції (робіт, послуг), що виробляється (надається) цим об'єктом.

Прикладами такого поліпшення є:

а) модифікація, модернізація об'єкта основних засобів для подовження терміну його корисної експлуатації або збільшення його виробничої потужності;

б) заміна окремих частин устаткування для підвищення якості продукції (робіт, послуг);

в) упровадження ефективнішого технологічного процесу, що дозволить зменшити первісно оцінені виробничі витрати;

г) добудова (надбудова) будівлі, що збільшить кількість місць (площу) будівлі, обсяги та/або якість виконуваних робіт (послуг) чи умови їх виконання.

Витрати на поліпшення основних засобів для відновлення майбутніх економічних вигод, очікуваних від їх використання, визнаються капітальними інвестиціями за умови, що балансова вартість активу не перевищує суми його очікуваного відшкодування.

Сумою очікуваного відшкодування вважається найбільша із двох оцінок: чиста вартість реалізації або теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від використання основних засобів, включаючи його ліквідаційну вартість.

Якщо збільшення суми майбутніх економічних вигод від використання об'єктів основних засобів не відбувається і витрати здійснені для підтримки об'єкта в робочому стані (технічний огляд, технічне обслуговування, ремонт тощо), то такі витрати входять до складу витрати звітного періоду (п. 15 П(С)БО 7).

Витрати на капітальний ремонт об'єктів основних засобів визнаються витратами звітного періоду. Проте такі витрати можуть бути визнані капітальними інвестиціями, якщо витрати на значний огляд і капітальний ремонт можуть бути ідентифіковані з окремою амортизованою частиною (компонентом) основних засобів. Витрати на ремонт можуть бути визнані капітальними інвестиціями, якщо ціна придбання активу вже відображає зобов'язання (необхідність) підприємства здійснити в майбутньому витрати для приведення активу до стану, в якому він придатний для використання.

До технічних паспортів, інвентарних карток або інші реєстрів аналітичного обліку відповідних об'єктів основних засобів заносяться дані про змінені техніко-економічні характеристики (вартість, потужність, площа тощо) в наслідок їх поліпшення.

Бухгалтерський облік витрат на підтримання об'єкта в робочому стані та його відновлення шляхом експлуатаційного і технічного обслуговування та поточних і капітальних ремонтів, *що не збільшують первісну вартість об'єкта основних засобів*, ведеться згідно з ПСБО 16 «Витрати».

Приймання закінчених робіт з ремонту основних засобів оформляється актом приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів (форма № ОЗ-2).

Документальною підставою для відображення витрат з капітального із поточного ремонтів за підряду є договір на виконання робіт, кошторис та акт приймання, а за господарського способу:

- з оплати праці: наряди на роботу за типовими формами (№ Т-20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 40); таблиці обліку використання робочого часу (П-12, 13, 14, 15); трудові угоди та акти приймання виконаних робіт;
- із використаних матеріалів: накладна на відпуск та матеріальні звіти;
- із наданих послуг допоміжними підприємствами: дорожні листки, виробничі звіти;
- інші витрати: первинні документи, що використовують для їх обліку на конкретному підприємстві.

Таким чином, облік витрат, пов'язаних із поліпшенням, залежить від :

- одержання економічної вигоди;
- способу здійснення витрат: господарський, підрядний.

3. Оцінка основних засобів на дату балансу

Одним із найбільш складних і трудомістких для виконання вимог П(С)БО 7 є розділ, у якому викладено порядок проведення переоцінки основних засобів.

Переоцінка основних засобів – це доведення залишкової вартості до справедливої.

Увага! Підприємство переоцінює об'єкт основних засобів, якщо його залишкова вартість суттєво відрізняється від справедливої вартості на дату балансу.

Відповідно до листа № 04230-04108 **порогом суттєвості для відображення переоцінки або зменшення корисності об'єктів основних засобів може прийматися величина, що дорівнює 1 % чистого прибутку (збитку) підприємства, або величина,**

що дорівнює 10 % відхиленню залишкової вартості об'єктів від їх справедливої вартості [41].

У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт. Переоцінка основних засобів тієї групи, об'єкти якої вже зазнали переоцінки, надалі має проводитися з такою регулярністю, щоб їх залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялася від справедливої вартості.

Група основних засобів – сукупність однотипних за технічними характеристиками, призначенням та умовами використання необоротних матеріальних активів.

При цьому переоцінку проводять за формулами:

$$ПВ_n = ПВ \times I_{пер}, \quad (3)$$

де $ПВ_n$ – первісна вартість переоцінена;

$ПВ$ – первісна вартість;

$I_{пер}$ – індекс переоцінки.

$$З_n = З \times I_{пер}, \quad (4)$$

де $З_n$ – знос переоцінений.

$$I_{пер} = СВ / ЗВ, \quad (5)$$

де $I_{пер}$ – індекс переоцінки

$СВ$ – справедлива вартість;

$ЗВ$ – залишкова вартість.

Баланс підприємства складають щоквартально, однак це не означає, що кожного кварталу підприємству потрібно доводити залишкову вартість основних засобів до їх справедливої вартості. Незважаючи на обов'язковість проведення переоцінки основних засобів, підприємство самостійно може вирішувати, коли її проводити.

Потрібно знати, що підприємство самостійно приймає рішення про доцільність проведення переоцінки основних засобів, але згідно із Законом України про оцінку та оціночну діяльність, безпосередньо переоцінку проводять спеціальні фірми та організації, які професійно займаються переоцінкою майна.

Відображення переоцінки основних засобів здійснюється на підставі пунктів 16-21 ПСБО 7 і залежить від виду переоцінки.

Таблиця 15 – Порядок відображення переоцінки у фінансовому обліку

№ пор	Вид переоцінки	Порядок відображення в обліку
1	Перша дооцінка залишкової вартості	Сума дооцінки відображається в додатковому капіталі
2	Перша уцінка залишкової вартості	Сума оцінки відображається у витратах
3	Чергова дооцінка залишкової вартості, перевищення сум попередніх уцінок над сумами попередніх дооцінок залишкової вартості	Входить до складу доходів звітного періоду з відображенням різниці між сумою чергової (останньої) дооцінки залишкової вартості з зазначенням перевищення у складі іншого додаткового капіталу
4	Під час чергової уцінки залишкової вартості перевищення сум попередніх дооцінок над сумами попередніх уцінок залишкової вартості.	Спрямовується на зменшення іншого додаткового капіталу, з віднесенням різниці між сумою чергової (останньої) уцінки й зазначеним перевищенням до витрат звітного періоду

Якщо залишкова вартість об'єкта основних засобів дорівнює нулю, то його переоцінена залишкова вартість визначається додаванням справедливої вартості цього об'єкта до його первинної (переоціненої) вартості без зміни суми зносу об'єкта.

Наприклад: знос, первісна вартість – 17000, справедлива вартість – 900, переоцінена вартість дорівнює 17000 грн + 900 грн = 17900 грн

Приклад 1. Відображення в обліку результатів переоцінки основних засобів.

Вихідні дані:

Показники	Сума, грн
Перша переоцінка	
Первісна вартість	45000
Знос	8000
Залишкова вартість	37000
Справедлива вартість	42000
Строк експлуатації	6 років
Друга переоцінка:	
Справедлива вартість	30000

Перша переоцінка:

$$I_{\text{пер}} = 42000/37000 = 1,135.$$

Друга переоцінка:

$$I_{\text{пер}} = 30000/35000 = 0,857.$$

Таблиця 16 – Результати переоцінки основних засобів

№ з/п	Показник	До переоцінки	Після переоцінки	Різниця
1	Первісна вартість	45000	51080	+ 6080
	Знос	8000	9080	+ 1080
	Залишкова вартість	37000	42000	+ 5000
2	Первісна вартість	51080	43780	- 7300
	Знос	16080	13780	- 2300
	Залишкова вартість	35000	30000	- 5000

Таблиця 17 – Відображення результатів переоцінки у бухгалтерському обліку

№ пор.	Зміст господарської операції	Д	К	Сума, грн
1	Дооцінка			
1.1	Дооцінка первісної вартості	10	411	6080
1.2	Дооцінка суми зносу	411	131	1080
2	Уцінка			
2.1	Відображення уцінки залишкової вартості	411	10	5000
2.2	Відображення уцінки залишкової вартості	975	10	на різницю між сумою уцінки та перевищення
2.3	Відображення уцінки суми зносу	131	10	2300

4. Облік фінансової оренди

Згідно з П(С)БО 14 *фінансова оренда* – оренда, що передбачає передачу орендареві всіх ризиків та вигід, пов'язаних з правом користування та володінням активом. Оренда вважається фінансовою за наявності хоча б однієї з наведених ознак:

- орендар набуває права власності на орендований актив після закінчення строку оренди;
- орендар має можливість та намір придбати об'єкт оренди за ціною, нижчою за його справедливую вартість на дату придбання;

- 3) строк оренди становить більшу частину строку корисного використання (експлуатації) об'єкта оренди;
- 4) теперішня вартість мінімальних орендних платежів з початку строку оренди дорівнює або перевищує справедливу вартість об'єкта оренди;
- 5) орендований актив має особливий характер, що дає змогу лише орендареві використовувати його без витрат на його модернізацію, модифікацію, дообладнання;
- 6) орендар може подовжити оренду активу за плату, значно нижчу за ринкову орендну плату;
- 7) оренда може бути припинена орендарем, який відшкодовує орендодавцю його втрати від припинення оренди;
- 8) доходи або втрати від змін справедливої вартості об'єкта оренди на кінець терміну оренди належать орендареві [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Для бухгалтерського обліку оренду поділяють на:

- операційну;
- фінансову:
 - пряму;
 - за типом продажу;
- зворотну (продаж активу з укладанням угоди про його одержання продавцем в оренду).

Сутність прямої фінансової оренди полягає в тому, що орендодавець (спеціалізована лізингова компанія чи банк) за дорученням підприємства-клієнта купує за власний рахунок (або за рахунок кредиту) устаткування (або інше майно) у певного постачальника, а потім здає його в оренду підприємству-користувачеві.

Відносини лізингової компанії з постачальником устаткування оформляють договором купівлі-продажу, а з підприємством-користувачем – договором оренди (лізингу).

Увага! П. 10 П(С)БО 14 визначає, що орендодавець відображає в бухгалтерському обліку наданий у фінансову оренду об'єкт як дебіторську заборгованість орендаря в сумі мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням фінансового доходу, що підлягає одержанню, з визнанням іншого доходу (доходу від реалізації необоротних активів). Одночасно залишкова вартість об'єкта фінансової оренди виключається з балансу орендодавця з відображенням у складі інших витрат (собівартість реалізованих необоротних активів).

Під цими двома формулюваннями «приховуються» дві операції: відображення доходу від зданого у фінансову оренду об'єкта й списання цього об'єкта з балансу.

Розподіл фінансового доходу між звітними періодами впродовж строку оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок дебіторської заборгованості орендаря на початок звітного періоду. За наявності гарантованої ліквідаційної вартості орендодавець може застосовувати меншу ставку дисконту. В цьому разі сума орендних платежів буде меншою.

Потрібно пам'ятати! Витрати орендодавця, які він поніс під час укладання угоди про фінансову оренду (юридичні послуги, комісійні винагороди) визнаються іншими витратами (977 «Інші витрати діяльності») того звітного періоду, у якому вони мали місце.

За суттю розподіл фінансових доходів та заборгованості за орендоване майно за прямої фінансової оренди – це приведення суми грошових потоків (ануїтетів) до їх теперішньої вартості, але з позиції орендодавця.

Одним із різновидів фінансової оренди є оренда за типом продажу. Її сутність полягає в тому, що орендодавцем є підприємство-виробник, що фактично означає продаж об'єкта оренди в розстрочку.

Основна різниця між фінансовою орендою та орендою типу продажу для орендодавця полягає в тому, що за фінансової оренди орендодавець надає об'єкт оренди орендареві за вартістю, яка дорівнює собівартості (залишковій вартості) такого об'єкта, а за оренди типу продажу виробники або їх дилери-орендодавці надають орендарям об'єкт оренди за вартістю, що перевищує собівартість такого об'єкта, тим самим отримуючи, крім фінансового доходу, ще й прибуток від продажу такого об'єкта.

Отже, відмінність оренди за типом продажу від прямої фінансової оренди полягає в тому, що в орендодавця дохід складається із двох елементів:

- дохід від реалізації;
- фінансовий дохід у вигляді відсотків упродовж терміну оренди.

Увага! Згідно з п. 13 П(С)БО 14, якщо орендодавцем є виробник об'єкта фінансової оренди, то дебіторська заборгованість орендаря відображається як сума визнаного доходу (виручки) від реалізації готової продукції та теперішньої негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди одночасно з визнанням доходу (виручки) від реалізації готової продукції.

Дохід виробника від реалізації об'єкта фінансової оренди визнається за **найменшою із двох оцінок: справедливою вартістю цього об'єкта або теперішньою вартістю мінімальних орендних платежів**, розрахованою за **ринковою ставкою відсотка**.

Собівартість реалізованого об'єкта фінансової оренди визначається за його балансовою вартістю, зменшеною на теперішню негарантовану ліквідаційну вартість, яку згідно з абзацом 1 п. 13 П(С)БО 14 відносять на збільшення дебіторської заборгованості орендаря.

При відображенні доходу **теперішня вартість суми мінімальних орендних платежів має бути обчислена за ринковою ставкою відсотка**. Це пов'язано з тим, що інколи виробники штучно занижують ставку відсотка для залучення клієнтів. Використання заниженої ставки відсотка може призвести до виникнення надлишку частини загального прибутку від проведення операції, яка визначається під час продажу.

5. Визнання і первинна оцінка інвестиційної нерухомості

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість та її розкриття у фінансовій звітності визначає ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» (табл. 18, 19).

Таблиця 18 – Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про інвестиційну нерухомість

Положення (стандарт) не застосовується до	Положення (стандарт) застосовується до
1) класифікації оренди на операційну та фінансову; 2) визнання доходу від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості; 3) оцінки орендодавцем нерухомості, яка надана в оренду за договором фінансової оренди; 4) обліку продажу та операцій з продажу активів з їх подальшою орендою; 5) розкриття інформації про фінансову та операційну оренду у фінансовій звітності	визнання, оцінки й операцій вибуття інвестиційної нерухомості
обліку біологічних активів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю	
обліку прав на розвідування та видобуток корисних копалин і невідтворюваних ресурсів	

Таблиця 19 – Економічна сутність інвестиційної нерухомості

<i>Інвестиційна нерухомість</i>	
ПСБО 32	МСБО 40
це власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розміщені на землі, утримувані для отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності	це власність, представлена такими видами активів: 1) земля; 2) будівлі, споруди; 3) частина будівлі; 4) земля та будівлі. Активи, які періодично здаються в оренду, й активи, що купуються для отримання прибутку від перепродажу після приросту їх ринкової вартості

Якщо певний об'єкт основних засобів містить частину, що утримується для отримання орендної плати та/або для збільшення власного капіталу, та іншу частину, що є операційною нерухомістю, і ці частини можуть бути продані окремо (або окремо надані в оренду згідно з договором про фінансову оренду), то ці частини відображаються як окремі інвентарні об'єкти.

За неможливості продажу частин об'єкта основних засобів окремо він визнається інвестиційною нерухомістю за умови, що частина об'єкта, яка використовується для власних потреб, несуттєва.

6. Оцінка інвестиційної нерухомості на дату балансу

Первісна вартість інвестиційної нерухомості збільшується на суму витрат, пов'язаних з її поліпшенням (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання інвестиційної нерухомості.

Витрати, що здійснюються для підтримання інвестиційної нерухомості в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від її використання, входить до складу витрат звітного періоду.

Підприємство на дату балансу відображає у фінансовій звітності інвестиційну нерухомість **за справедливою вартістю**, якщо її можна достовірно визначити, або **за первісною вартістю**, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення, що визнаються відповідно до ПСБО 28 «Зменшення корисності активів». Обраний підхід застосовується до оцінки всіх подібних об'єктів інвестиційної нерухомості.

Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю повинна застосовуватися:

- до дати вибуття;
- до переведення інвестиційної нерухомості до операційної нерухомості;
- переведення до такої, що утримується для продажу;
- якщо стає не можливим достовірно визначити її справедливую вартість на дату балансу.

Визначення справедливої вартості відноситься до «обізнаних сторін», що означає, що покупець і продавець мають інформацію, що містить:

- технічні характеристики об'єкта інвестиційної власності;
- існуючі й потенційні можливості експлуатації об'єкта;
- ринкові ціни на аналогічні об'єкти станом на звітну дату.

Увага! Інвестиційна нерухомість, що обліковується за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення, **переоцінці не підлягає**.

Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості й відповідні майбутні вигоди у зв'язку з майбутніми витратами на поліпшення об'єктів інвестиційної нерухомості.

У разі відсутності інформації про ринкові ціни на інвестиційну нерухомість її справедлива вартість визначається за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до пунктів 11-14 ПСБО 28 «Зменшення корисності активів».

Увага! Сума збільшення або зменшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі іншого операційного доходу або інших витрат операційної діяльності відповідно.

Стационарно встановлені об'єкти основних засобів (ліфти, кондиціонери тощо), вартість яких врахована під час визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості, обліковуються в *позабалансовому обліку за первісною вартістю*. Усі інші активи, які використовуються разом із інвестиційною нерухомістю (меблі, господарський інвентар, офісна техніка тощо), оцінюються *за первісною (переоціненою) вартістю* і відображаються в обліку відповідно до ПСБО 7 «Основні засоби».

7. Відображення у фінансовому обліку результатів переоцінки інвестиційної нерухомості. В обліку відповідно до обраної моделі облікової політики інвестиційна нерухомість відображається за первісною чи справедливою вартістю на рахунку 100 «Інвестиційна нерухомість».

Сума збільшення або зменшення справедливої вартості інвестиційної нерухомості на дату балансу відображається у складі іншого операційного доходу або інших витрат операційної діяльності відповідно.

Підприємство придбало будівлю вартістю 900 тис. грн, крім того ПДВ – 180 тис. грн. Будівлю введено в експлуатацію і планується використовувати як інвестиційну нерухомість (надавати в оренду).

Варіант 1. Облік за справедливою вартістю.

На першу дату балансу після введення об'єкта в експлуатацію справедлива вартість становила 950 тис. грн.

На другу дату балансу – 850 тис. грн.

Варіант 2. Облік за первісною вартістю.

За звітний період нараховано амортизацію в сумі 45 тис. грн..

Порядок розв'язання прикладу наведено в табл. 20.

Таблиця 20 – Порядок відображення операцій з інвестиційною нерухомістю

№ пор.	Зміст господарської операції	Д	К	Сума, грн
1	Придбано будівлю	152	631	900000
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	631	180000
3	Уведено будівлю в експлуатацію	100	152	900000
Варіант 1. Облік за справедливою вартістю				
4	На першу дату балансу (950000 – 900000)	100	710	50000
5	На другу дату балансу (950000 – 850000)	940	100	100000
Варіант 2. Облік за первісною вартістю				
6	Нараховано амортизацію	92	135	45000

Джерело: [9].

Контрольні питання

1. Економічний зміст основних засобів і принципи їх обліку.
2. Класифікація основних засобів.
3. Визнання основних засобів згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 7 «Основні засоби».
4. Які фактори враховуються при визначенні терміну корисного використання активу?
5. Економічний зміст капітальних інвестицій та їх класифікація.
6. Облік витрат на капітальне будівництво.
7. Основи оцінки основних засобів під час надходження.
8. Документальне оформлення та облік надходження основних засобів.
9. Документальне оформлення та облік переміщення й вибуття основних засобів.
10. Облік витрат на утримання та експлуатацію основних засобів.
11. Синтетичний та аналітичний облік основних засобів.
12. Сутність амортизації та зносу.
13. Амортизація як облікова категорія: обґрунтування вибору та значення для економіки підприємства.
14. Сутність прямолінійного методу нарахування амортизації.
15. Сутність методу амортизації подвійного зменшення основних засобів.
16. Сутність кумулятивного методу нарахування амортизації.
17. Сутність виробничого методу нарахування амортизації.
18. Чи можна переглядати термін корисного використання та методи амортизації нематеріальних активів? За яких умов?
19. Порядок зміни методу нарахування амортизації.
20. Синтетичний та аналітичний облік зносу основних засобів.
21. Облік операцій із фінансової оренди основних засобів.
22. Переоцінка основних засобів.
23. Зменшення корисності: причини, чинники і результати.
24. Порядок визначення втрат від зменшення корисності.
25. Облік втрат від зменшення корисності основних засобів.
26. Відображення у фінансовій звітності інших необоротних матеріальних активів.
27. Основна відмінність малоцінних необоротних матеріальних активів від малоцінних швидкозношуваних активів.
28. Порядок обліку інших необоротних матеріальних активів.
29. Знос (амортизація) інших необоротних матеріальних активів.
30. Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості.
31. Порядок визначення первісної вартості об'єктів інвестиційної нерухомості.
32. Які об'єкти не відносять до інвестиційної нерухомості?
33. Оцінка інвестиційної нерухомості на дату балансу.
34. Облік інвестиційної нерухомості.

ТЕМА 5. ОБЛІК НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ.

Мета. Поглиблення та розширення знань щодо оцінки, переоцінки нематеріальних активів, вивчення методів амортизації та безпосередньо питань обліку нематеріальних активів під час їх придбання, утримання та вибуття. Крім того, ознайомитися з особливостями розрахунку зменшення корисності необоротних активів.

1. Визнання та оцінка нематеріальних активів.
2. Оцінка нематеріальних активів на дату балансу.
3. Визнання та оцінка зменшення корисності активу. Відновлення корисності активу.

1. Визнання та оцінка нематеріальних активів

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначає ПСБО 8 «Нематеріальні активи».

Необхідно зазначити, що ПСБО 8 не поширюється на гудвіл та операції з нематеріальними активами, особливості обліку яких визначаються іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримуватися підприємством для використання впродовж більше 1 року (більше 1 операційного циклу, якщо він більше 1 року), для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи оренду іншим особам [4].

Тобто нематеріальні активи повинні відповідати вимогам:

- не мати матеріальної форми та не належати до монетарних активів;
- можуть бути ідентифікованими (існувати окремо від підприємства);
- є необоротними (строк використання більше 1 року або 1 операційного циклу).

Ідентифіковані активи – придбані активи, які на дату придбання відповідають критеріям визнання статей балансу [4].

Увага! *Визнання нематеріальних активів залежить від способу їх одержання.*

Придбання за грошові кошти:

- у майбутньому очікуємо економічну вигоду;
- можливо достовірно оцінити нематеріальні активи.

Окремі вимоги до визнання нематеріальних активів, отриманих унаслідок розробок визначено в п. 7 ПСБО 8.

Розробка – застосування підприємством результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або значно вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їх серійного виробництва чи використання [4].

Прикладами розробок можуть бути:

- а) проектування, конструювання та випробовування прототипів та моделей перед комерційним виробництвом або використанням;
- б) проектування інструментів, матриць, ливарних форм та штампів, у яких застосовано нову технологію;
- в) проектування, конструювання та функціонування дослідного заводу, який за масштабом не є економічно доцільним для комерційного виробництва;
- г) проектування, конструювання та випробовування обраної альтернативи для нових чи вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, технологій, систем чи послуг.

Нематеріальний актив, отриманий у результаті розробки, необхідно відображати в балансі за умов, якщо підприємство має:

- намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, в якому він придатний для реалізації або використання;
- можливість отримання майбутніх економічних вигод від реалізації або використання нематеріального активу;
- інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробкою нематеріального активу.

Потрібно зазначити, що ідентифікований нематеріальний актив відрізняється від гудвілу, який виникає у результаті об'єднання підприємств.

Гудвіл відображає платіж, який здійснює покупець в очікуванні майбутніх економічних вигод від придбаного підприємства, компанії. Але на відміну від інших нематеріальних активів гудвіл не призначений для торгівлі, його не можна обміняти або

здати в оренду, окремо виділити майбутні економічні вигоди. Отже, можна зазначити, що ПСБО 8 застосовується лише до ідентифікованих нематеріальних активів.

Майбутні економічні вигоди від використання нематеріального активу можна отримати не лише від його реалізації, але й у вигляді економії витрат. Наприклад, придбання права на використання нової технології.

Ряд витрат, які здійснюються підприємством для отримання майбутніх економічних вигод, не можуть бути визнані як нематеріальний актив і завжди визнаються витратами звітного періоду. До них належать витрати:

- на дослідження;
- на підготовку і перепідготовку кадрів;
- на рекламу та просування продукції на ринку;
- на створення, реорганізацію та переміщення підприємства або його частини;
- на підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань і витрати на створення торгових марок (товарних знаків).

Оцінка нематеріальних активів здійснюється за тими ж принципами, що і основні засоби.

2. Оцінка нематеріальних активів на дату балансу

Відповідно до ПСБО 8 «Нематеріальні активи» нематеріальні активи на дату балансу оцінюються:

- за залишковою (балансовою) вартістю (модель собівартості) або
- за справедливою (переоціненою) вартістю (модель переоцінки).

Суб'єкт господарювання може здійснювати переоцінку нематеріальних активів на дату балансу за справедливою вартістю за умови, що для таких нематеріальних активів існує активний ринок.

Підприємство може здійснювати переоцінку нематеріальних активів на дату балансу за справедливою вартістю при умові, що для таких нематеріальних активів існує активний ринок.

Активний ринок – ринок, на якому продаються та купуються однорідні предмети; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною і на якому у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців та покупців.

Потрібно пам'ятати! Якщо переоцінюється окремий об'єкт нематеріального активу, необхідно переоцінювати всі інші активи цієї групи (крім тих, для яких не існує активного ринку).

Для здійснення переоцінки визначається індекс переоцінки.

Увага! Якщо залишкова вартість об'єкта нематеріального активу дорівнює нулю, то його переоцінена залишкова вартість визначається додаванням справедливої вартості до первісної (переоціненої) вартості без зміни суми накопиченої амортизації об'єкта.

Відомості про зміни первісної вартості та суми накопиченої амортизації нематеріальних активів заносяться до реєстрів їх аналітичного обліку.

Відображення результатів переоцінки нематеріальних активів регулюється пп. 22, 23, 24 ПСБО 8 і залежить від виду переоцінки й аналогічне відображенню результатів переоцінки основних засобів.

3. Визнання та оцінка зменшення корисності активу. Відновлення корисності активу

На дату річного балансу підприємство оцінює та відображає втрати від зменшення корисності активу. У разі якщо на дату річного балансу ознаки зменшення корисності активу перестали існувати, відображає вигоди від відновлення його корисності. П(С)БО поширюється на основні засоби та нематеріальні активи. Незалежно від наявності ознак про зменшення корисності активів підприємство на дату річного балансу визначає суму

очікуваного відшкодування гудвілу, а також нематеріальних активів із невизначеним строком корисного використання.

Норми Положення (стандарту) 28 не поширюються на:

1. Запаси.
2. Активи, що виникають у підрядника від будівельних контрактів.
3. Відстрочені податкові активи.
4. Активи, що виникають від виплат працівникам.
5. Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю.

Визнання та оцінка зменшення корисності активу відбувається на дату річного балансу. Підприємство повинно оцінювати, чи існують ознаки можливого зменшення корисності активу. Про зменшення корисності активів можуть свідчити, зокрема, такі ознаки:

1. Зменшення ринкової вартості активу впродовж звітнього періоду на суттєво більшу величину, ніж очікувалось.
2. Застаріння або фізичне пошкодження активу.
3. Суттєві негативні зміни у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, в якому діє підприємство, що відбулися впродовж звітнього періоду або очікувані найближчим часом.
4. Збільшення впродовж звітнього періоду ринкових ставок відсотка або інших ринкових ставок доходу від інвестицій, яке може вплинути на ставку дисконту і суттєво зменшити суму очікуваного відшкодування активу.
5. Перевищення балансової вартості чистих активів підприємства над їх ринковою вартістю.

6. Суттєві зміни способу використання активу впродовж звітнього періоду або такі очікувані зміни в наступному періоді, які негативно впливають на діяльність підприємства.

7. Інші свідчення того, що ефективність активу є або буде гіршою, ніж очікувалось.

Суму очікуваного відшкодування визначають окремо для кожного активу. Якщо суму очікуваного відшкодування певного активу визначити неможливо, то визначається сума очікуваного відшкодування групи активів, що генерує грошові потоки і до якої належить цей актив.

Сума очікуваного відшкодування активу – найбільша з двох оцінок: чиста вартість реалізації активу або теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від активу.

Чиста вартість реалізації активу базується на цінах активного ринку за вирахуванням очікуваних витрат на реалізацію. До витрат на реалізацію належать витрати, які можна прямо пов'язати з продажем активу, за винятком фінансових витрат і витрат з податку на прибуток.

Група активів, яка генерує грошові потоки – мінімальна група активів, використання якої приводить до збільшення грошових коштів окремо від інших активів (груп активів).

За відсутності активного ринку для конкретного активу його чиста вартість реалізації базується на наявній інформації про суму, яку підприємство може отримати за актив на дату річного балансу в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами після вирахування витрат на його реалізацію.

Чиста вартість реалізації активу – справедлива вартість активу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію.

Теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від активу визначається застосуванням відповідної ставки дисконту до майбутніх грошових потоків від безперервного використання активу та його продажу (списання) наприкінці строку корисного використання (експлуатації). Майбутні грошові потоки від активу визначаються, виходячи з фінансових планів підприємства на період не більше п'яти років. Якщо у підприємства є досвід визначення суми очікуваного відшкодування активу і наявні розрахунки, що свідчать про достовірність оцінки майбутніх грошових потоків, то така

оцінка може визначатися на підставі фінансових планів підприємства, які охоплюють період більше п'яти років.

При цьому грошові потоки в році, що настає за останнім роком, на який складено фінансовий план, та за кожний подальший рік використання активу беруться в сумі, яка (без урахування впливу інфляції) не перевищує величину грошових потоків останнього року, на який складено фінансовий план.

Майбутні грошові потоки необхідно попередньо оцінювати для активу в його теперішньому стані. При визначенні майбутніх грошових потоків від активу не враховують очікувані надходження або вибуття грошових коштів унаслідок:

1. Майбутньої реструктуризації, щодо якої підприємством не визнано зобов'язання.
2. Майбутніх капітальних інвестицій для збільшення первісного рівня корисності активу.
3. Майбутніх грошових потоків від фінансової діяльності.
4. Сплати (відшкодування) податку на прибуток.

Майбутні грошові потоки від продажу (списання) активу наприкінці строку його корисного використання оцінюються за чистою вартістю його реалізації.

Ставка дисконту базується на ринковій ставці відсотка (до вирахування податку), що використовується в операціях з аналогічними активами. За відсутності ринкової ставки відсотка ставка дисконту базується на ставці відсотка на можливі позики підприємства або розраховується за методом середньозваженої вартості капіталу підприємства.

При визначенні ставки дисконту враховуються ризики, крім ризиків, що були враховані при визначенні майбутніх грошових потоків.

Втрати від зменшення корисності активу визнаються іншими витратами, а щодо активів, відображених в обліку за переоціненою вартістю, – у порядку, передбаченому ПСБО 7, 8 з одночасним зменшенням його балансової (залишкової) вартості. Після визнання втрат від зменшення корисності активу, що амортизується, нарахування амортизації здійснюється, виходячи з нової балансової (залишкової) вартості активу і переглянутого (у разі зміни) строку його корисного використання (експлуатації).

Втрати від зменшення корисності – сума, на яку балансова (залишкова) вартість активу перевищує суму його очікуваного відшкодування. Порядок відображення зменшення корисності необоротних активів надамо у *джерелі 4*.

Після визнання втрат від зменшення корисності активу, що амортизується, нарахування амортизації здійснюється, виходячи з нової балансової (залишкової) вартості активу і переглянутого (у разі зміни) строку його корисного використання (експлуатації).

Відновлення корисності активу. Якщо на дату річного балансу ознаки зменшення корисності активу перестали існувати, то підприємство визначає і відображає вигоди від відновлення його корисності. Про відновлення корисності активу можуть свідчити, зокрема, такі ознаки:

1. Суттєве збільшення ринкової вартості активу впродовж звітного періоду.
2. Суттєві позитивні зміни у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство, що відбулися впродовж звітного періоду.
3. Зменшення впродовж звітного періоду ринкових ставок відсотка або інших ринкових ставок доходу від інвестицій, яке може вплинути на ставку дисконту і суттєво збільшити суму очікуваного відшкодування активу.
4. Суттєві зміни активу та/або способу його використання впродовж звітного періоду або такі очікувані зміни в наступному періоді, які позитивно вплинуть на діяльність підприємства.
5. Інші свідчення того, що ефективність активу є або буде кращою, ніж очікувалось.

Якщо ознаки зменшення корисності активу перестали існувати, то вигоди від відновлення корисності активу визнаються іншим доходом, а щодо активів,

відображених в обліку за переоціненою вартістю, – у порядку, передбаченому відповідним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку з одночасним збільшенням його балансової (залишкової) вартості. Після відновлення корисності активу, що амортизується, нарахування амортизації здійснюється виходячи з нової балансової (залишкової) вартості активу і переглянутого (у разі зміни) строку його корисного використання (експлуатації). Балансова (залишкова) вартість активу, збільшена внаслідок відновлення його корисності, не повинна перевищувати балансову (залишкову) вартість цього активу, визначену на дату відновлення корисності без урахування попередньої суми втрат від зменшення його корисності.

Відповідно до п. 32 ПСБО 8 втрати від зменшення корисності об'єкта нематеріального активу входять до складу витрат звітного періоду із збільшенням суми накопиченої амортизації об'єкта нематеріального активу, а щодо об'єкта нематеріального активу, відображеного в обліку за переоціненою вартістю – відображаються в порядку передбаченому п. 23 ПСБО 8.

Контрольні питання

1. За яких умов об'єкт нематеріальних активів визнається активом.
2. Поясніть від чого залежить формування собівартості нематеріальних активів.
3. Які витрати, пов'язані зі створенням нематеріального активу, не входять до його балансової вартості.
4. Як впливають результати переоцінки нематеріальних активів на інші статті балансу.
5. Які фактори враховуються при визначенні терміну корисного використання активу?
6. Чому ліквідаційна вартість нематеріальних активів при розрахунку амортизаційної вартості прирівнюється до нуля?
7. Чи можна переглядати термін корисного використання та методи амортизації нематеріальних активів? За яких умов?
8. Чинники, що визначають ситуації зменшення корисності необоротних активів.
9. Що таке сума очікуваного відшкодування і як її розрахувати?
10. Порядок відображення зменшення корисності необоротних активів.
11. Ознаки, що свідчать про відновлення корисності необоротного активу.

ТЕМА 6. ОБЛІК ЗАПАСІВ

Мета. Поглиблення та розширення знань щодо оцінки, переоцінки запасів, обґрунтування вибору методу оцінки надходження та вибуття запасів та питань особливості обліку запасів при їх придбанні, утриманні та вибутті.

1. Визнання та первісна оцінка запасів. Облік і розподіл транспортно-заготівельних витрат.
2. Оцінювання вибуття запасів.
3. Оцінювання запасів на дату балансу.
4. Облік виробничих запасів.

1. Визнання та первісна оцінка запасів. Облік і розподіл транспортно-заготівельних витрат

Облікові принципи, які використовуються при обліку запасів:

Історичної (фактичної) собівартості, що визначає пріоритет оцінки активів виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

Цей принцип визначає основу для виміру активів, зобов'язань і капіталу підприємств. Він наголошує, що грошові еквіваленти вартості повинні використовуватися для визначення всіх елементів фінансової звітності. Елементи фінансової звітності відображені за первісною вартістю або за залишковою вартістю. Але в певних випадках підприємства можуть змінювати первісну вартість (при переоцінці майна, запасів, незавершеного виробництва).

Крім того, цей принцип визначає пріоритет історичної собівартості над іншими видами оцінки активів, оскільки вона характеризує реальну оцінку засобів, що були витрачені на їхню закупівлю та виробництво.

Принцип обачності. Цей принцип вимагає уникати недооцінки зобов'язань та витрат, а також переоцінки активів і доходів.

Принцип постійності або послідовності. Принцип послідовності передбачає, що якщо підприємство обрало один якийсь метод обліку, то воно повинно застосовувати його постійно.

Отже, запаси – активи, **що:**

- утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- знаходяться у процесі виробництва для подальшого продажу продукту виробництва;
- існують (утримуються) у формі основних або допоміжних матеріалів для споживання у процесі виробництва, надання послуг, а також управління підприємством.

Основна діяльність – операції, що пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частину його доходу.

Згадаймо! Активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому (п 3 П(С) БО 1).

Запаси визнаються активом, якщо:

- існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням;
- їх вартість може бути достовірно визначена.

Первісна оцінка запасів. Придбані, отримані, виготовлені запаси обліковуються на балансі у момент придбання, отримання, виготовлення за первісною вартістю. Первісна оцінка запасів залежить від способів їх придбання (табл. 21).

Таблиця 21 – Порядок первісного оцінювання запасів

№ пор.	Спосіб придбання	Первісна оцінка запасів
1	За грошові кошти	<p>Придбані запаси оцінюються за первісною (фактичною) вартістю яка складається з:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сума, яку сплачуємо згідно договору постачальнику (купівельна-фактична); • сума витрат на придбання, заготівлю, ТЗВ, із інформаційними та посередницькими послугами; • суми ввізного мита; • суми непрямих податків, сплачених під час придбання м запасів, що не відшкодовуються підприємству; • інші витрати, які безпосередньо пов'язані із придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання. <p>Транспортно-заготівельні витрати (затрати на заготівлю запасів, оплата тарифів (фрахту) за вантажно-розвантажувальні роботи і транспортування запасів усіма видами транспорту до місця їх використання, включаючи витрати зі страхування ризиків транспортування запасів)</p>

Продовження табл. 21

№ пор.	Спосіб придбання	Первісна оцінка запасів
2	Виготовлені власними силами	Фактична собівартість визначається згідно із П(С)БО 16 «Витрати».
3	Одержані як внесок до статутного капіталу	Запаси оцінюються за узгодженою справедливою вартістю з урахуванням витрат, пов'язаних з придбанням
4	Отримані безоплатно	Запаси оцінюються за справедливою вартістю з урахуванням витрат, пов'язаних з придбанням

Відповідно до ПСБО 9 ТЗВ можна оцінювати і обліковувати двома способами:

- 1) прямий: входять у первісну вартість безпосередньо при оприбуткуванні запасів;
- 2) узагальнюється на окремому субрахунку рахунків обліку запасів.

Сума транспортно-заготівельних витрат, що узагальнюється на окремому субрахунку рахунків обліку запасів, щомісячно розподіляється між сумою залишку запасів на кінець звітної місяця і сумою запасів, що вибули (використані, реалізовані, безоплатно передані тощо) за звітний місяць.

Для того щоб визначити суму ТЗВ, які відносяться до запасів, що вибули, необхідно розрахувати середній відсоток ТЗВ за формулою:

$$\text{Середній відсоток ТЗВ} = \frac{\text{Залишок ТЗВ на початок звітної місяця} + \text{ТЗВ за звітний місяць}}{\text{Залишок запасів на початок звітної місяця} + \text{Запаси, що надійшли за місяць}}$$

Сума ТЗВ, яка списується на вибувши запаси визначається таким чином:

$$\text{Сума ТЗВ} = \text{Середній відсоток ТЗВ} \cdot \text{Вартість запасів, що вибули}$$

Метод прямого обліку ТЗВ більш простий, але використовувати його можна тоді, коли підприємство одержує один вид товарно-матеріальних цінностей в одній поставці або, коли сума таких витрат може бути достовірно розподілена пропорційно вартості, об'єму або вазі декількох видів запасів, доставлених одним транспортом. Але найчастіше це зробити важко, і тоді **суми ТЗР обліковують на окремих субрахунках другого або третього порядку, за відповідними окремими групами або видами запасів, а потім списуються на ті ж рахунки, на які списуються запаси.**

Не включаються в первісну вартість запасів, а відносяться на витрати звітної періоду:

- відсоток за кредит, який був одержаний для придбання активів;
- нестачу запасів, понаднормативні втрати;
- витрати на збут;
- адміністративні або подібні їм витрати, які не пов'язані з придбанням запасів.

Згідно з п. 15 П(С)БО 9 первісна вартість запасів у бухгалтерському обліку не змінюється крім випадків передбачених П(С)БО 9.

Отже, первісне оцінювання запасів залежить від способів їх придбання. **В обліку у момент надходження запасів або їх оплати витрати не визнаються, тому що діє принцип відповідності доходів і витрат.**

Згідно з п. 7 П(С)БО 16 «Витрати» **витрати підприємства визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходів, для отримання яких вони здійснені, але якщо витрати неможливо пов'язати з доходами певного періоду, вони відображаються в періоді їх виникнення [30].** Це означає, що підприємство відобразатиме витрати, пов'язані з придбанням запасів, по-різному, залежно від способу їх використання.

2. Оцінювання вибуття запасів

Необхідно знати! Підприємство має право вибрати одну із систем списання запасів: періодичну або постійну.

При періодичній системі обліку, кількість запасів, які необхідно списати визначається на підставі проведеної інвентаризації один раз к місяць, квартал, рік. Тоді вартість запасів, які списують, визначають за формулою (рис. 5):

$$\begin{array}{c} \text{Вартість запасів, які належить списати} \\ = \\ \text{залишок на початок періоду} + \text{надходження запасів за період} - \text{залишки на кінець періоду} \end{array}$$

Рисунок 5 – Визначення вартості запасів, які списуються

Постійна система обліку передбачає безперервне відображення в обліку змін стану запасів. Надходження та вибуття запасів відображається відразу на рахунках бухгалтерського обліку. Облік при постійній системі здійснюють за формулою (рис. 6).

$$\text{Залишок на кінець періоду} = \text{залишок на початок періоду} + \text{надходження запасів за період} - \text{вартість запасів, які списують}$$

Рисунок 6 – Визначення залишку запасів на кінець періоду

Згідно з ПСБО 9 запаси, які вибувають в результаті використання у подальшому виробництві, реалізації, або інше вибуття оцінюються за одним із методів:

- ідентифікованої собівартості (ідентифікаційний);
- метод середньозваженої вартості;
- ФІФО (first in first out);
- нормативних витрат;
- продажною вартості.

Метод ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів застосовується для тих, які:

- відпускаються для виконання спеціальних замовлень і проектів (наприклад, при виробництві літаків, кораблів, супутників, при виконанні індивідуальних замовлень);
- застосовуються в умовах незначної номенклатури сировини і матеріалів, які не замінюють одне одного;
- дорогоцінних запасів та витворів мистецтва.

Таким чином, застосування зазначеного методу обмежене.

Надходження, випуск і залишок відпуску запасів за ідентифікованим методом обліковуються за конкретними партіями.

Оцінювання за середньозваженою собівартістю проводиться за кожною одиницею запасів за допомогою розрахунку середньозваженої ціни.

Оцінка кожної операції з вибуття запасів може здійснюватися за середньозваженою собівартістю діленням сумарної вартості таких запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції.

Оцінювання запасів за методом ФІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у тій послідовності, у якій вони надходили на підприємство (відображені у бухгалтерському обліку), тобто запаси, які першими відпускаються у виробництво (продаж та інше вибуття), оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів. При цьому вартість залишку запасів на кінець звітного місяця визначається за собівартістю останніх за часом надходження запасів.

Приклад 1. Розрахунок вартості запасів, які вибули за методами: середньозваженої, ФІФО.

Таблиця 22 – Розрахунок вартості запасів, які вибули

Дата	Зміст операції	Кіл-ть	Ціна	Середньозваже на вартість	ФІФО
1.01	Залишок	50	1		
1.01	Закупка	150	2		
5.01	Закупка	100	3		
20.01	Використання	200	243	486	350
25.01	Закупка	50	4		
31.01	Залишок	150		364	500
Середньозважена ціна = $(50 \cdot 1 + 150 \cdot 2 + 100 \cdot 3 + 50 \cdot 4) / (50 + 150 + 100 + 50) = 2,43$					
Середньозважена вартість використаних запасів = $200 \cdot 2,43 = 486,00$					
ФІФО: вибуття запасів оцінюється за першими цінами закупок, а залишок за останніми цінами закупок. Вибуло: $50 \cdot 1 + 150 \cdot 2 = 350,00$.					

Оцінювання за нормативними витратами полягає у застосуванні норм витрат на одиницю продукції (робіт, послуг), що встановлені підприємством з урахуванням нормальних рівнів використання запасів, праці, виробничих потужностей і діючих цін. Для забезпечення максимального наближення нормативних затрат до фактичних норми затрат і ціни повинні регулярно у нормативній базі перевірятися і переглядатися.

Оцінювання за цінами продажу.

Увага! Метод продажних цін рекомендується національним стандартом ПСБО 9 використовувати лише у роздрібній торгівлі.

Цей метод заснований на застосуванні підприємствами роздрібною торгівлі середнього проценту торговельної націнки товарів, якщо **інші методи оцінки вибуття запасів не виправдані**. Цей метод застосовують підприємства, що мають **значну і змінну номенклатуру товарів з приблизно однаковим рівнем торговельної націнки**. Собівартість реалізованих товарів визначається як різниця між продажною (роздрібною) вартістю реалізованих товарів і сумою торговельної націнки на ці товари.

Згідно з П(С)БО 9 підприємства роздрібною торгівлі повинні щомісячно розраховувати суму торгової націнки на реалізовані товари для того, щоб визначити фактичну собівартість реалізованих товарів. Сума торговельної націнки на реалізовані товари (ТНр) визначається як добуток продажною (роздрібною) вартості реалізованих товарів (Тр) і середнього відсотку торговельної націнки (формула 6):

$$\text{ТНр} = \% \text{ТНсер} \cdot \text{Тр (за продажними цінами)} \quad (6)$$

Середній відсоток торговельної націнки можна визначити за формулою 7:

$$\% \text{ТНсер} = (\text{ТНп} + \text{ТНн}) / (\text{Тп} + \text{Тн}), \quad (7)$$

де ТНп – торговельна націнка на початок;

ТН – торговельна націнка, одержаних у звітному місяці товарів;

Тп – залишок товарів на початок;

Тн – продажна (роздрібна) вартість одержаних у звітному місяці товарів.

3. Оцінювання запасів на дату балансу

Оцінку запасів на дату балансу регулюють пп. 24-28 ПСБО 9 «Запаси».

Згідно з ПСБО 9 запаси на дату балансу у фінансовому обліку і звітності відображаються відповідно до принципу обачності за найменшою з двох оцінок: **первісною вартістю або чистою вартістю реалізації**.

Чиста вартість реалізації – очікувана ціна реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх виробництва і реалізацію (п. 4 П(С)БО 9).

Переоцінювання до чистої вартості реалізації здійснюється в тому випадку, якщо на дату балансу ціна на ці запаси знизилася або вони зіпсувалися, застаріли або іншим способом втратили спочатку очікувану економічну вигоду.

Чиста вартість реалізації визначається за кожною одиницею запасів з вирахуванням з очікуваної ціни продажу очікуваних витрат на завершення виробництва і збут.

Сума, на яку первинна вартість запасів перевищує чисту вартість їх реалізації, та вартість повністю втрачених (зіпсованих або тих, що не вистачає) запасів списується на витрати звітного періоду (946 « Втрати від знецінення запасів »).

Якщо чиста вартість реалізації тих запасів, **що раніше були уцінені та є активами на дату балансу**, то на суму збільшення чистої вартості реалізації, але не більше суми попереднього зменшення, визнається інший операційний дохід із збільшенням вартості цих запасів.

Приклад 2. Переоцінка запасів на дату балансу (табл. 23)

Таблиця 24 – Порядок переоцінювання запасів на дату балансу 200А – 200В рр.

200А р.	200Б р	200В р.
Купівельна вартість запасів – 5000 грн	Купівельна вартість запасів – 5000 грн	Чиста вартість реалізації збільшилася до 4900 грн
Очікувана вартість реалізації – 6000 грн	Очікувана вартість реалізації – 5200 грн	
Очікувані витрати на реалізацію – 600 грн	Очікувані витрати на реалізацію – 600 грн	
Чиста вартість реалізації – 5400 грн	Чиста вартість реалізації – 4600 грн	
Рішення	Рішення.	Рішення.
На дату балансу облік запасів здійснюємо за первісною вартістю	Відповідно до ПСБО 9 запаси на дату балансу оцінюються за найменшою вартістю: первісною або чистою вартістю реалізації. У нашому прикладі у 200Б р. Чиста вартість реалізації менша, ніж первісна вартість. Отже, в обліку необхідно відобразити запаси за чистою вартістю реалізації. Різниця між вартостями – 400 грн (5000 - 4600). На суму уцінки запасів потрібно зробити запис: Дт 946 Кт 20, 26, 28 – 400 грн	Отже, у 200В р. відбулося збільшення чистої вартості реалізації на 300 грн Тому запаси в обліку необхідно відобразити за новою вартістю, а саме за сумою 4900 грн При цьому різницю у 300 грн Дт 20, 26, 28 Кт 719

Для дотримання вимог п. 24-28 ПСПО 9, підприємство повинно здійснити уцінку ТМЦ для обґрунтування нових облікових даних. Отже, першою причиною уцінки є зниження **на дату балансу** ціни товару, його псування, застаріння або втрата спочатку очікуваної економічної вигоди іншим способом.

Однак товари уціняють не лише на дату балансу. Підприємство, може здійснити уцінку за даними інвентаризації на перше число наступного місяця. Проводять її при необхідності та винятково за рішенням керівника підприємства. Це стосується запасів:

- які залежалися (не мають збуту більше трьох місяців) і не користуються попитом у споживачів;
- які втратили свої первісні властивості;
- надлишкових товарно-матеріальних цінностей, що більш трьох місяців не використовувалися у виробництві продукції через відсутність на неї попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Для виявлення товарів та продукції, що належить уцінити, затверджують комісію, яка проводить інвентаризацію таких цінностей. Особливу увагу при цьому необхідно приділити на суму можливої уцінки. Перелік товарів, продукції та лишки товарно-матеріальних цінностей, які належать уцінці, надаються на розгляд керівнику (власнику) для прийняття рішення.

Не належать уцінці товари, продукція та лишки товарно-матеріальні цінності із запасів товарно-матеріальних цінностей, які:

- оформлені під заставу;
- знаходяться у резерві;
- знаходяться на відповідальному зберіганні.

Розмір уцінки товарів, продукції та лишків товарно-матеріальних цінностей повинні визначатися комісією на підставі **експертних оцінок** з урахуванням ступеня втрати їх споживчих властивостей, насиченості ринка цими товарами, продукцією та лишками товарно-матеріальних цінностей.

Товари, продукція та лишки товарно-матеріальних цінності, які раніше були уцінені, але не реалізовані, можуть уцінюватися повторно до рівня цін можливої реалізації.

Дані про уцінені товари, продукцію та лишки товарно-матеріальних цінностей записують **в опис-акт**. Опис-акт складається на виробничих підприємствах і підприємствах оптової торгівлі на кожному складі товарів, продукції; на підприємствах роздрібною торгівлі – у кожному відділі (секції), магазині або іншій торговій одиниці у двох примірниках, підписується членами комісії, а також матеріально відповідальними особами.

Затверджені описи-акти передаються: перший примірник – у бухгалтерію, другий – матеріально відповідальній особі.

4. Облік виробничих запасів

Відображення операцій із надходження запасів однакове для будь-якого їх виду. Запаси оприбутковуються за первісною вартістю. Порядок формування первісної вартості запасів розглянуто у питанні 2.

Увага! Стаття 670 ЦКУ регулює правові наслідки порушення умови договору щодо кількості товару. У статті зазначається, що у випадку коли продавець передав покупцеві більшу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, покупець зобов'язаний повідомити про це продавця. Якщо у розумний строк після одержання такого повідомлення продавець не розпорядиться товаром, покупець має право прийняти весь товар, якщо інше не встановлено договором.

Якщо покупець прийняв більшу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, він зобов'язаний оплатити додатково прийнятий товар за ціною, встановленою для товару, прийнятого відповідно до договору, якщо інша ціна не встановлена за домовленістю сторін.

Розглянемо особливості обліку виробничих запасів.

Документальне оформлення надходження запасів та їх вибуття. Запаси надходять на підприємства різними шляхами: за договорами купівлі-продажу (поставки), через підзвітних осіб, а також безпосередньо з цехів – напівфабрикати або продукція власного виробництва, матеріали і запасні частини, що залишилися після ліквідації основних засобів.

Отримані запаси на склад у будь-якому вигляді повинні бути оприбутковані.

Підставою для оприбуткування матеріалів є первинні документи. Основні первинні документи, якими оприбутковують виробничі запаси надані у табл. 25.

Таблиця 25 – Основні первинні документи з надходження виробничих запасів

№ пор.	Назва документа	Призначення
1	Товарно-транспортна накладна	Підстава для оприбуткування матеріалів на підприємстві отриманих від постачальника та оплати послуг перевізника
2	Рахунок	Підстава для сплати постачальнику за отримані ТМЦ
3	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	Застосовується для обліку руху матеріалів всередині підприємства. Один примірник залишається у матеріально відповідальній особі цеху, що здав матеріали, другий – на складі для оприбуткування цінностей
4	Акт закупівлі	Застосовується для оприбуткування ТМЦ від населення
5	Товарний чи касовий чек	Підстава для оприбуткування матеріальних цінностей придбаних підзвітними особами
6	Акт про приймання матеріалів	Призначений для оформлення приймання запасів, якщо фактична наявність матеріалів не відповідає документам постачальника або відсутні супровідні документи. Акт складається у двох примірниках. Один передається у бухгалтерію для визначення суми нестачі і відображення операції за рахунками, другий – використовується для пред'явлення претензії постачальнику. При наявності акту, прибутковий ордер не виписується

Матеріальні цінності, які надійшли без супровідних документів називають «невідфактуровані поставки».

Такі ТМЦ приймають на підставі актів прийому, який складають у двох примірниках. Перший залишається у бухгалтерії, а другий передається постачальнику.

Порядок обліку залежатиме від того, коли надійдуть документи. Якщо вони прийшли в тому ж місяці, то товар оприбутковують в звичайному порядку.

Якщо ж документи надійшли пізніше, але в одному звітному періоді, товар оприбутковують за обліковою ціною або ціною, зазначеною у договорі. Після того як одержані документи, облікова ціна корегується. Якщо в розрахункових документах, які надійшли, ціна буде нижче, ніж облікова, різниця у ціні товару, а також сума ПДВ сторнуються, якщо навпаки – донараховуються.

Приклад 1. У кінці травня 20А року на склад ТОВ «Торг» надійшли дошки. Розрахункові документи «Торг» не одержав. Бухгалтер оприбуткував їх за ціною, вказаною в договорі, на загальну суму 12000 грн, у т.ч. ПДВ – 2000 грн. На початку липня 20А року надійшли розрахункові документи на суму 15000 грн, у т.ч. ПДВ – 2500 грн.

Порядок відображення «невідфактурованих поставок» надамо у таблиці 26.

Таблиця 26 – Порядок відображення «невідфактурованих поставок»

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, грн
У травні 20А року бухгалтер ТОВ «Торг» зробить такі проводки				
1	Оприбутковані дошки за ціною, зазначеною в договорі	20	631	10000
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	644	631	2000
У липні 20А року бухгалтер зробить такі проводки:				
3	Збільшена вартість дощок на різницю між обліковою і фактичною ціною (12500 – 10000)	20	631	2500
4	Донарахований податковий кредит (2500 – 2000)	644	631	500
5	Відображення податкового кредиту після отримання податкової накладної	641	644	2500
6	Відображення оплати матеріалів	631	311	15000

Увага! Поки не надійдуть всі документи, не можна відображати податковий кредит із ПДВ.

Для зберігання і обліку запасів використовуються складські приміщення. **Керівник підприємства призначає матеріально відповідальних осіб**, які ведуть облік надходження та вибуття запасів, мають право підписувати документи на отримання і видачу зі складу матеріальних цінностей.

Складський облік ведуть за видами об'єктів, за місцями зберігання, за МВО, при цьому кожному виду матеріальних цінностей привласнюється номенклатурний номер, що повторюється у всіх первинних документах, а також у бухгалтерському обліку запасів.

На підставі первинних документів на складі відкриваються картки складського обліку. Надходження і вибуття матеріалів відображається у картці складського обліку або в книзі комірника.

Вибір форм, найбільш відповідних для підприємства, залежить від технології й організації виробництва, але у всіх випадках у документах необхідно зазначати: кому, скільки, яких виробничих запасів було відпущено.

Первинні документи, якими оформлюють відпуск запасів подані у табл. 27.

Таблиця 27 – Первинні документи, якими оформляють відпуск виробничих запасів

№ пор.	Назва документа	Призначення
1	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	Ця накладна є об'єднаним розпорядно-виправдовчим документом і виписується у двох примірниках на підставі договорів, нарядів тощо. Один примірник накладної передають на склад як підставу для відпуску матеріалів, другий віддають одержувачу матеріальних цінностей, який в обов'язковому порядку повинен розписатися в накладній, що залишається на складі. Потім ця накладна передається у бухгалтерію
2	Лімітно-заборна картка	Використовується для багаторазового відпуску матеріалу одного найменування
3	Накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей	Застосовується для оформлення відпуску матеріалів одиницям об'єднанням чи стороннім організаціям. Складається в двох примірниках
4	Акт-вимога на заміну матеріалів	Складається для заміни одних видів матеріалів на інші. Заміна одних видів матеріалів на інші зі складу допускається лише з дозволу керівника підприємства, головного інженера або уповноваженої ними особи

Виходячи з виробничої програми цеху і норм витрат матеріалів для виготовлення продукції або виконання робіт, **визначається ліміт** матеріалу на місяць. Ліміт може встановлюватися на кожне замовлення окремо.

Лімітно-заборні картки виписуються відповідальною особою у двох примірниках. На початку місяця один примірник картки передається в цех або ділянку, на якому використовують матеріали, другий – на склад. При отриманні матеріалів представник цеху пред'являє свій примірник картки комірнику, який відзначає у двох примірниках картки кількість відпущеного матеріалу, проставляє дату і підпис. Одержувач розписується в картці складу.

У цій же картці ведеться облік повернутих, невикористаних у виробництві матеріалів. У кінці місяця лімітно-заборні картки разом із первинними документами передаються у бухгалтерію і на їх підставі ведеться облік матеріалів. Для скорочення кількості первинних документів можна оформляти вибуття матеріалів безпосередньо у картках складського обліку.

Періодично, не рідше одного разу на тиждень, матеріально відповідальна особа складає реєстр прийому-передачі документів і разом із супровідними первинними документами здає його в бухгалтерію. Крім того, МВО складає звіт про рух виробничих запасів. Звіт складається у кількісному вираженні, підписується МВО та бухгалтером.

У бухгалтерії облік виробничих запасів ведуть у вартісному вираженні.

Аналітичний облік виробничих запасів ведеться за місцями зберігання, за МВО, за назвами та однорідними групами. Для аналітичного обліку залишків виробничих запасів використовують відомість залишків або сальдову відомість.

Синтетичний облік виробничих запасів ведуть на активному, інвентарному рахунку 20 «Виробничі запаси», який призначено для узагальнення інформації про наявність і рух належних підприємству запасів сировини і матеріалів (у тому числі сировина й матеріали, які є в дорозі та в переробці), будівельних матеріалів, запасних частин, матеріалів сільськогосподарського призначення, палива, тари й тарних матеріалів, відходів основного виробництва. За дебетом рахунку 20 «Виробничі запаси» відображаються надходження запасів на підприємство, їх дооцінка, за кредитом – витрачання на виробництво (експлуатацію, будівництво), переробку, відпуск (передачу) на сторону, уцінка. Розглянемо об'єкти, які обліковують на субрахунках рахунку 20 (табл. 28).

Таблиця 28 – Об'єкти, які обліковують на субрахунках рахунку 20 «Виробничі запаси»

Шифр та назва субрахунку	Характеристика субрахунку
201 «Сировина й матеріали»	відображаються наявність та рух сировини та основних матеріалів, які входять до складу продукції, що виготовляється, або є необхідними компонентами при її виготовленні (забудовники облік будівельних матеріалів і конструкцій ведуть на субрахунку 205 «Будівельні матеріали»), а також ведеться облік основних матеріалів, що використовуються підрядними будівельними організаціями при здійсненні будівельно-монтажних, ремонтних робіт; допоміжні матеріали, які використовуються при виготовленні продукції або для господарських потреб, технічних цілей та сприяння у виробничому процесі. Підприємства, що заготовляють сільськогосподарську продукцію для переробки, також відображають її вартість на цьому субрахунку
202 «Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби»	відображення наявності та руху покупних напівфабрикатів, готових комплектуючих виробів (включаючи у підрядних будівельних організаціях будівельні конструкції та вироби: дерев'яні, залізобетонні, металеві, інші), що придбані для комплектування продукції, що випускається, які потребують додаткових витрат праці з їх обробки або збирання. Вироби, придбані для комплектації готової продукції, вартість яких не входить до собівартості продукції цього підприємства, відображаються на рахунку 28 «Товари». Науково-дослідні та конструкторські організації придбані, необхідні їм як комплектуючі вироби для проведення наукових (експериментальних) робіт за визначеною науково-дослідною або конструкторською темою спеціальне обладнання і інструменти, пристрої та інші прилади, також обліковують на цьому субрахунку. Обладнання і прилади загального призначення на цьому субрахунку не обліковуються, а відображаються на рахунку 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи» або на рахунку 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» за видами предметів

Продовження табл. 28

Шифр та назва субрахунку	Характеристика субрахунку
203 «Паливо»	наявність та рух палива (нафтопродуктів, твердого палива, мастильних матеріалів), що придбається чи заготовляється для технологічних потреб виробництва, експлуатації транспортних засобів, а також для вироблення енергії та опалення будівель. Тут також обліковуються оплачені талони на нафтопродукти і газ, запаси газу (у газосховищах) для технологічних та експлуатаційних потреб. Якщо деякі види палива використовують одночасно і як матеріали, і як паливо, то їх можна обліковувати на субрахунку 201 «Матеріали» і на субрахунку 203 «Паливо» – за ознакою пріоритетності використання на цьому підприємстві
204 «Тара й тарні матеріали»	відображаються наявність і рух усіх видів тари, крім тари, яка використовується як господарський інвентар, а також матеріали й деталі, які використовують для виготовлення тари і її ремонту (деталі для збирання ящиків, бочкова клепка тощо). Матеріали, що використовуються для додаткового обладнання вагонів, барж, суден для забезпечення збереження відвантаженої продукції, не відносяться до тари і обліковуються на субрахунку 201 «Сировина й матеріали»
205 «Будівельні матеріали»	відображають на підприємствах-забудовників рух будівельних матеріалів, конструкцій і деталей, обладнання і комплектуючих виробів, які належать до монтажу, та інших матеріальних цінностей, необхідних для виконання будівельно-монтажних робіт, виготовлення будівельних деталей і конструкцій. На субрахунку не враховується обладнання, яке не потребує монтажу: транспортні засоби, вільно розміщені верстати, будівельні механізми, сільськогосподарські машини, виробничий інструмент, вимірвальні та інші прилади, виробничий інвентар та інше. Витрати на придбання такого обладнання відображаються безпосередньо на рахунку 15 «Капітальні інвестиції». Устаткування й будівельні матеріали, що передані підряднику для монтажу й виконання будівельних робіт, списується з субрахунку 205 після підтвердження їх монтажу й використання
206 «Матеріали передані в переробку»	матеріали, передані в переробку на сторону та які надалі включаються до складу собівартості отриманих з них виробів. Витрати на переробку матеріалів, які оплачуються постачальникам, відображаються безпосередньо за дебетом рахунків, на яких ведеться облік виробів, отриманих з переробки. Аналітичний облік матеріалів, що передані в переробку, ведеться в розрізі, що забезпечує інформацію про підприємства-переробники і контроль за операціями з переробки і відповідними витратами. Передача матеріалів у переробку відображається лише на субрахунках рахунку 20
207 «Запасні запчастини»	придбання чи виготовлення запасних частин, готових деталей, вузлів, агрегатів, які використовуються для проведення ремонтів, заміни зношених частин машин, обладнання, транспортних засобів, інструменту, а також автомобільних шин у запасі та обороті; обмінний фонд повно комплектних машин, устаткування, двигунів, вузлів, агрегатів, що створюються в ремонтних підрозділах підприємств, на ремонтних підприємствах. Автомобільні шини, що є на колесах та в запасі при автомобілі, які враховані в ціні автомобіля та включені в його інвентарну вартість, обліковуються у складі основних засобів . Аналітичний облік запасних частин ведеться за місцями зберігання та однорідними групами (механічна група, електрична група тощо), машин, обладнання, двигунів, вузлів та агрегатів обмінного фонду – за групами: придатні до експлуатації (нові та відновлені); що підлягають відновленню (на складі); що є в ремонті

Продовження табл. 28

Шифр та назва субрахунку	Характеристика субрахунку
208 «Матеріали сільськогосподарського призначення»	мінеральні добрива, отрутохімікати для боротьби зі шкідниками й хворобами сільськогосподарських культур, біопрепарати, медикаменти, хімікати, що використовуються для боротьби з хворобами сільськогосподарських тварин. Тут також відображаються саджанці, насіння й корми (покупні й власного вирощування), що використовуються для висаджування, посіву та відгодівлі тварин безпосередньо в господарстві
209 «Інші матеріали»	бланки суворого обліку (за вартістю придбання), відходи виробництва (обрубки, обрізка, стружка тощо), невиправний брак, матеріальні цінності, одержані від ліквідації основних засобів, які не можуть бути використані як матеріали, паливо або запасні частини на цьому підприємстві (металобрухт, утиль), зношені шини тощо

Джерело: Інструкція № 291 [10]

Відображення в обліку операцій із списання виробничих запасів подано в табл. 29.

Таблиця 29 – Основна кореспонденція з відображення вибуття виробничих запасів

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Відпущені виробничі запаси на роботи з капітального будівництва, який здійснюється господарським способом	15	20
2	Відпущено зі складу виробничі запаси для виробництва продукції	23	20
3	Списано виробничі запаси на витрати, пов'язані з виправленням браку, або на гарантійний ремонт обсягом, що перевищує норму, витрати на утримання гарантійних майстерень	24	20
4	Переведено до складу товарів для продажу в торговій мережі виробничі запаси, раніше придбані для використання у виробництві	28	20
5	Списано виробничі запаси на витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами у сезонних галузях промисловості, з освоєнням нових виробництв та агрегатів тощо	39	20
6	Списано запаси для загальновиробничих потреб	91	20
7	Використано запаси для адміністративних потреб (списання канцтоварів, матеріалів на ремонт офісу)	92	20
8	Списано запаси для забезпечення витрат зі збуту продукції	93	20
9	Списано запаси на утримання об'єктів житлово-комунального господарства, соціально-культурного призначення	949	20
10	Списано облікову вартість реалізованих виробничих запасів	943	20
11	Безоплатно передано запаси іншому підприємству	949	20
12	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	949	641
13	Відображено в обліку списання запасів в результаті аварії (стихійного лиха)	949	20
14	Списано на витрати вартість виробничих запасів унаслідок їх невідповідності критеріям визначення активу	946	20
15	Списано суму раніше відображеного податкового кредиту з ПДВ	949	641
16	Відображено у складі фінансових результатів вартість списаних виробничих запасів та суми податкового кредиту з ПДВ	791	946 949

Контрольні питання

1. За яких умов запаси визнаються активом?
2. Принципи обліку запасів.
3. Класифікація запасів для цілей бухгалтерського обліку.
4. Назвіть відмінності запасів та основних засобів.
5. Формування первісної вартості запасів, придбаних за грошові кошти.
6. Як визначається первісна вартість запасів, виготовлених власним виробництвом?
7. За якими методами здійснюється оцінка запасів при їх вибутті? У чому полягає сутність кожного?
8. Чому необхідно уважно підходити до вибору методу оцінки вибуття запасів?
9. Який принцип фінансового обліку застосовують при оцінці запасів на дату балансу?
10. Порядок відображення в бухгалтерському обліку і звітності переоцінки товарів.
11. В якому випадку запаси відображаються в балансі за чистою вартістю реалізації і як вона визначається.
12. Як документально оформляється надходження матеріалів від постачальників?
13. Невідфактуровані поставки: формування вартості запасів та їх облік.
14. Складський облік запасів. Звітність МВО.
15. Якими первинними документами оформляється реалізація готової продукції?
16. Синтетичний і аналітичний облік готової продукції.
17. Дати економічну характеристику рахунка 20 «Виробничі запаси».
18. Дати коротку характеристику рахунка 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети».
19. Дати коротку характеристику рахунка 28 «Товари».
20. Сутність торгової націнки та її облік.
21. Способи списання торгової націнки та вплив торгової націнки на фінансові результати.
22. Особливості обліку палива та паливо-мастильних запасів.

ТЕМА 7. ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Мета. Вивчити особливості визнання та оцінки фінансових активів, у т. ч. фінансових інвестицій, а також порядок їх відображення у бухгалтерському обліку.

1. Класифікація фінансових активів.
2. Порядок визнання і первинного оцінювання фінансових активів.
3. Припинення визнання фінансових активів.
4. Визнання, класифікація та первісна оцінка фінансових інвестицій.
5. Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу.
6. Облік фінансових інвестицій.

1. Визначення та класифікація фінансових активів

Фінансовий актив - це будь-який актив, що є:

- а) грошовими коштами;
- б) інструментом власного капіталу іншого суб'єкта господарювання;
- в) контрактним правом:
 - і) отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого суб'єкта господарювання
або
 - ii) обмінювати фінансові інструменти з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно сприятливими
або
 - г) контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання та який є:

i) непохідним інструментом, за який суб'єкт господарювання зобов'язаний або може бути зобов'язаний отримати змінну кількість власних інструментів капіталу суб'єкта господарювання,

або

ii) похідним інструментом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть здійснюватися іншим чином, ніж обміном фіксованої суми грошових коштів або іншого фінансового активу на фіксовану кількість власних інструментів капіталу суб'єкта господарювання. З цією метою власні інструменти капіталу суб'єкта господарювання не включають інструментів, які самі є контрактами на майбутнє отримання або надання власних інструментів капіталу суб'єкта господарювання [16].

Необхідно зазначити, що ПСБО 13 [27] і МСБО не застосовується до товарних контрактів, розрахунків за якими не може бути здійснений грошовими коштами, а також такі контракти, які:

- укладені для задоволення внутрішніх потреб підприємства у придбанні, продажу або споживанні;
- призначені для цього з самого початку;
- виконуються шляхом поставки запасів.

Види фінансових активів за статтями балансу подано на рис. 7.

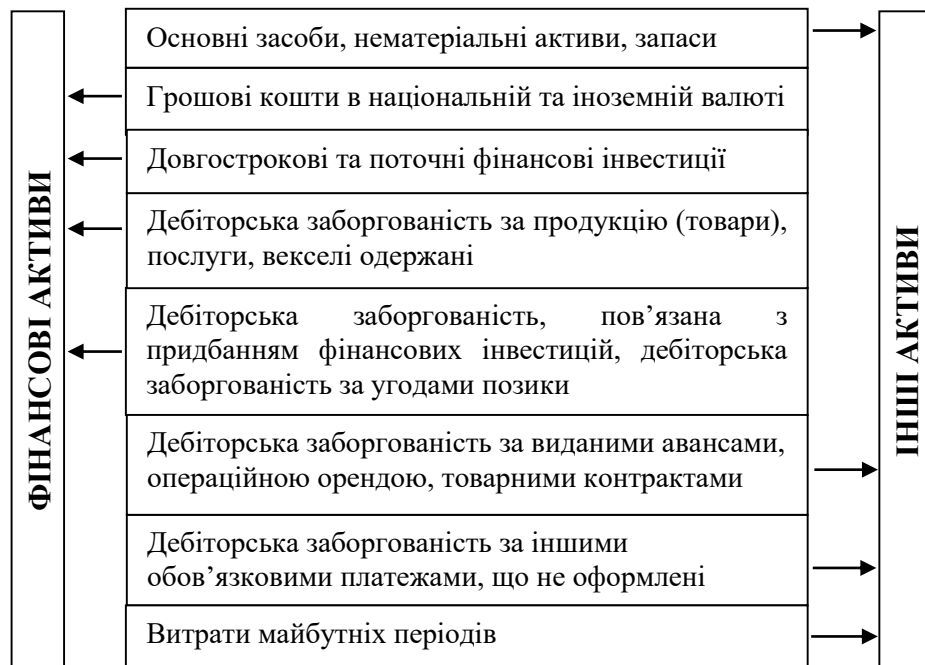

Рисунок 7 – Види фінансових активів

У п. 4.1.1 МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» надається класифікація фінансових активів, зокрема вони класифікуються на дві категорії, що оцінюються у подальшому з відображенням у балансі [17]:

- фінансові активи за **амортизованою собівартістю**;
- фінансові активи за **справедливою вартістю**.

Фінансовий актив оцінюється за амортизованою собівартістю за умови дотримання обох умов:

- утримуються в межах бізнес-моделі, згідно з якою необхідно утримувати цінні папери для отримання грошових потоків згідно з договором;
- договірні умови передбачають виникнення на зазначені дати грошових потоків, які виключно є платежами основної суми та відсотків за основною непогашеною сумою.

Бізнес-модель передбачає, що метою утримування фінансових активів є отримання контрактних грошових потоків. Бізнес-модель не залежить від намірів управлінського персоналу щодо індивідуально взятого фінансового активу, тобто під час визначення бізнес-моделі для класифікації застосовується портфельний підхід (а не по кожному окремому інструменту).

Фінансовий актив оцінюють за справедливою вартістю, окрім випадків, коли його оцінюють за амортизованою собівартістю.

Модель бізнесу суб'єкта господарювання не залежить від намірів управлінського персоналу щодо окремих інструментів. Відповідно ця умова не означає підходу до класифікації, який передбачає розгляд кожного інструменту окремо, а її необхідно визначати на вищому рівні агрегування.

Однак певний окремий суб'єкт господарювання може мати більше ніж одну модель бізнесу для управління фінансовими інструментами. Тому класифікацію не потрібно визначати на рівні суб'єкта господарювання, що звітує. Наприклад, суб'єкт господарювання може утримувати портфель інвестицій, управління яким він здійснює для отримання контрактних грошових потоків, і ще один портфель інвестицій, управління яким він здійснює для торгівлі для реалізації змін справедливої вартості.

Бізнес-модель передбачає, що метою утримування фінансових активів є отримання контрактних грошових потоків. Бізнес-модель не залежить від намірів управлінського персоналу щодо індивідуально взятого фінансового активу, тобто під час визначення бізнес-моделі для класифікації застосовується портфельний підхід (а не по кожному окремому інструменту).

2. Порядок визнання і первинного оцінювання фінансових активів

Компанія визнає фінансовий актив у своєму бухгалтерському балансі, становлячись стороною контракту за інструментом. Винятки становлять фінансові інструменти, що обмежують передачу активів, призначених для продажу. Розглянемо приклади визнання активів [17].

1. Безумовна дебіторська заборгованість визнається як актив, коли компанія стає стороною за договором і, як наслідок, отримує юридичне право отримати грошові кошти. Опціонні контракти, які регулюються МСБО 39 визнаються як актив, коли власник інструмента стає стороною контракту.

Майбутні операції, які плануються незалежно від ймовірності їх здійснення не визнаються активами, у зв'язку з тим, що компанія ще не стала стороною за контрактом.

2. Активи, які були придбані у результаті наявності твердого (стале) зобов'язання придбання або продажу товарів/послуг, звичайно не визнаються до моменту виконання однією із сторін зобов'язань за угодою. Наприклад, компанія, що отримала тверду пропозицію відкладає визнання активу до моменту відвантаження замовлених товарів, доставки або надання послуг.

3. Форвардні контракти визнаються як активи на дату виникнення твердого зобов'язання, а не на дату здійснення розрахунку. Якщо компанія стає стороною за форвардним контрактом, справедлива вартість у багатьох випадках дорівнює нулю. Якщо чиста справедлива вартість прав не дорівнює нулю, контракт визнається як актив.

Під час первісного визнання фінансового активу суб'єктові господарювання необхідно оцінювати їх за їхньою справедливою вартістю плюс (у випадку фінансового активу не за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку) витрати на операцію, які прямо відносяться до придбання або випуску фінансового активу.

Якщо суб'єкт господарювання використовує облік за датою погашення для активу, який у подальшому оцінюють за собівартістю або амортизованою собівартістю, актив первісно визнається за його справедливою вартістю на дату операції.

Регулярне придбання або продаж фінансових активів визначається застосуванням обліку за датою операції або обліком дати розрахунку.

Дата операції – це дата, коли суб'єкт господарювання бере на себе зобов'язання придбати чи продати актив.

Облік за датою операції стосується:

- визнання активу, який мають отримати, та зобов'язання, яке потрібно сплатити за нього на дату операції;
- припинення визнання активу, який продають, визнання будь-якого прибутку чи збитку від продажу та визнання дебіторської заборгованості покупця за платіж на дату операції.

Як правило, відсоток не починають нараховувати на актив та відповідне зобов'язання до дати розрахунку, коли передається право власності.

Дата розрахунку – це дата, коли актив надається суб'єктові господарювання (або суб'єктом господарювання).

Облік за датою розрахунку стосується:

- визнання активу на дату його отримання суб'єктом господарювання та
- припинення визнання активу і визнання будь-якого прибутку чи збитку від продажу на дату, коли суб'єкт господарювання його надає.

Якщо застосовується облік за датою розрахунку, то суб'єкт господарювання обліковує будь-яку зміну справедливої вартості активу, який має бути одержаний протягом періоду від дати операції до дати розрахунку так само, як він обліковує придбаний актив. Іншими словами, для активів, які обліковуються за собівартістю або за амортизованою собівартістю, зміну вартості не визнають; її визнають у прибутку чи збитку для активів, класифікованих як фінансові активи за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку; її визнають у власному капіталі для активів, класифікованих як доступні для продажу.

Використаний метод застосовується послідовно до всіх придбань та продажів фінансових активів, що належать до тієї самої категорії фінансових активів.

Із цією метою активи, утримувані для продажу, створюють категорію, окрему від активів, визначених за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку.

Справедливою вартістю фінансового інструмента при первісному визнанні є, як правило, ціна операції (тобто справедлива вартість наданої або отриманої компенсації). Проте, якщо частина наданої або отриманої компенсації не призначена для фінансового інструмента, справедливу вартість фінансового інструмента попередньою оцінюють, застосовуючи відповідний метод оцінювання.

Якщо ринок для фінансового інструмента не є активним, суб'єкт господарювання встановлює справедливу вартість, застосовуючи метод оцінювання. Цей метод базується на застосуванні останніх ринкових операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами (якщо вони доступні), посиленні на поточну справедливу вартість іншого ідентичного інструмента, аналізі дисконтованих грошових потоків та моделі опційного ціноутворення. Якщо є метод оцінювання, який звичайно використовують учасники ринку для визначення ціни інструмента, і доведено, що він надає достовірні попередні оцінки цін, отриманих у фактичних ринкових операціях, то суб'єкт господарювання застосовує цей метод.

Мета застосування методу оцінювання – визначити, якою була б ціна операції на дату оцінки в обміні між незалежними сторонами, виходячи із звичайних міркувань бізнесу. Справедлива вартість попередньо оцінюється на основі результатів оцінювання, в якому максимально враховуються ринкові показники та якомога менше спираються на дані, визначені суб'єктом господарювання.

Очікується, що метод оцінювання надасть реальну попередню оцінку справедливої вартості, якщо:

- він обґрунтовано відображає наміри того, як ринок міг би оцінити інструмент;

- вихідні дані для методу оцінювання обґрунтовано відображають ринкові очікування та оцінки чинників співвідношень ризику і доходу, властивих фінансовому інструментові.

Отже, метод оцінювання:

- поєднує всі чинники, що їх учасники ринку розглядали б при встановленні ціни;
- узгоджується з прийнятими економічними методологіями ціноутворення щодо фінансових інструментів.

Періодично суб'єкт господарювання обстежує метод оцінювання та перевіряє його на достовірність, застосовуючи ціни будь-яких спостережених поточних ринкових операцій із таким самим інструментом (тобто без змінювання та перепакування), або на основі інших доступних спостережених ринкових даних.

3. Припинення визнання фінансових активів

Припинення визнання – це виключення раніше визнаного фінансового активу або фінансового зобов'язання з балансу суб'єкта господарювання.

МСФО визначає детальні вимоги до питання припинення визнання за фінансовими активами [17], а саме:

- фінансових активів (або групи подібних фінансових активів) у їх сукупності;
- частини фінансового активу (або частини групи подібних фінансових активів);
- фінансових активів у поєднанні з визнанням нового зобов'язання (наприклад, гарантія за кредитним ризиком).

Суб'єкт господарювання припиняє визнання фінансового активу, тоді і лише тоді, коли:

а) строк дії контрактних прав на грошові потоки від фінансового активу закінчується;

б) передача фінансового активу кваліфікується як припинення визнання.

Таким чином, при вирішенні питання про припинення визнання фінансового активу необхідно визначитися з основними умовами, які дозволяють стверджувати про припинення визнання, зокрема, передача всіх ризиків і винагород від володіння фінансовим активом, втрата контролю за цим активом або його частиною.

Визнання фінансового активу або частини фінансового активу припиняється у випадках, коли:

- закінчується право на отримання грошових потоків від фінансового активу;
- передаються права на отримання грошових потоків від даного фінансового активу і в основному всі ризики і винагороди, пов'язані з правом володіння активом;
- приймається зобов'язання з передачі грошових потоків, пов'язаних із фінансовим активом, а всі ризики і винагороди передаються в основному;
- не передаються і не зберігаються в основному всі ризики і винагороди, але передається контроль над даним фінансовим активом.

Частиною фінансового активу (або частиною групи подібних фінансових активів) яку розглядають для припинення визнання, вважається частина, яка відповідає одній з трьох наведених умов:

1) частина складається лише з конкретно ідентифікованих грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових активів);

2) частина складається лише з повністю пропорційної частки грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових активів). Наприклад, якщо суб'єкт господарювання укладає угоду, за якою контрагент одержує права на 90 % всіх грошових потоків боргового інструмента, то умови припинення визнання застосовують до 90 % цих грошових потоків;

3) частина складається лише з повністю пропорційної частки конкретно ідентифікованих грошових потоків від фінансового активу (або групи подібних фінансових

активів). Якщо є кілька контрагентів, кожен контрагент не повинен мати пропорційну частку конкретно ідентифікованих грошових потоків, за умови, що суб'єкт господарювання, який передає, має повністю пропорційну частку.

Часто буде очевидним, передав чи зберіг суб'єкт господарювання в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом. При цьому не виникає потреби здійснювати будь-які розрахунки для оцінки ризиків і винагород. В інших випадках необхідно обчислювати та порівнювати доступність суб'єкта господарювання змінюваності теперішньої майбутніх чистих грошових потоків до і після передачі. Для порівняння застосовують відповідну поточну ринкову ставку відсотка як ставку дисконту. Розглядається вся обґрунтовано можлива змінюваність чистих грошових потоків, причому більша вага надається тим кінцевим результатам, імовірність яких є вищою.

Як правило, визначення ступеня збереження суб'єктом господарювання контролю за переданим фінансовим активом залежить від можливості сторони, якій передається актив, продати його.

Загальні умови припинення визнання фінансових активів показано на рисунку 10.

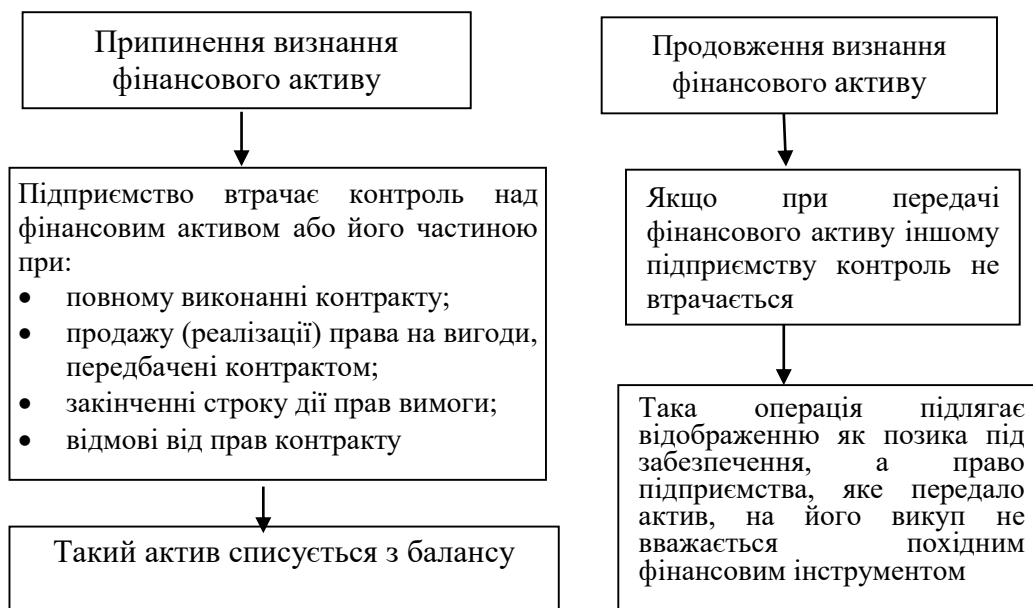

Рисунок 8 – Умови припинення визнання та порядок відображення фінансового активу

Наприклад, компанія А продає портфель дебіторської заборгованості балансовою вартістю 130000 у. о. компанія Б за фіксовану суму в 120000 у. о. без права зворотного викупу у разі появи безнадійної заборгованості. Компанія Б бере на себе весь ризик із зборів боргів, що відображено в ціні придбання. Дебіторів інформують про передачу заборгованості і необхідності направляти платежі компанії Б.

Отже, у результаті цієї операції компанія А втратила контроль над активами, а компанія Б взяла на себе весь ризик і вигоди. Ця операція розглядається як прямий продаж, і компанія припиняє визнання цього фінансового активу.

Розглянемо інший приклад, протилежний попередньому.

Компанія А продає дебіторську заборгованість (терміном погашення через шість місяців) балансовою вартістю 130000 у. о. фірмі Б за 125000 у. о. з повним правом зворотного викупу. Відповідно до умов зворотного викупу продавець зобов'язаний викупити дебіторську заборгованість за первинною ціною плюс відсотки, якщо компанія Б ухвалить рішення повернути цю заборгованість. Отже, компанія Б має право безумовного опціону на продаж переданого їй активу.

Продавець зобов'язаний викупити передану дебіторську заборгованість на умовах, що фактично забезпечують покупцю дохід кредитора. Відповідно продавець не втрачає

контроль за дебіторською заборгованістю і як раніше піддається ризику дефолту. Тому дебіторська заборгованість не виключається з балансу компанії А. Отже, дану операцію можна розглядати як забезпечення позики.

Грошові кошти у сумі 125000 у. о., які отримані компанією А, визнаються як зобов'язання. Ці зобов'язання оцінюються за вартістю придбання, при цьому відсоткові витрати у розмірі 5000 у. о. відображаються як позиція з терміном погашення через шість місяців. Дебіторська заборгованість як і раніше відображається у балансі за чистою реалізаційною вартістю у звичайному порядку.

4. Визнання, класифікація та первісне оцінювання фінансових інвестицій

Фінансові інвестиції – це активи, які утримуються підприємством для збільшення прибутку за рахунок процентів, дивідендів тощо, зростання вартості капіталу або отримання інших вигод для інвестора.

Загальноприйнятий підхід і ознака – поділ фінансових інвестицій на довгострокові та поточні (короткострокові).

Довгострокові фінансові інвестиції – це фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент.

Поточні фінансові інвестиції – це фінансові інвестиції на строк, що не перевищує одного року, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім фінансових інвестицій, які є еквівалентом грошових коштів).

Отже, у вітчизняній практиці для визначення виду фінансових інвестицій необхідно знати: строк їх утримання та можливість вільної реалізації.

Еквіваленти грошових коштів – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які характеризуються незначним ризиком зміни вартості.

Крім того, фінансові інвестиції класифікують на:

- фінансові інвестиції в цінні папери, що надають право власності (акції, опціони тощо). Вони характеризуються тим, що:
 - засвідчують право власності на долю в статутному капіталі об'єкта інвестування;
 - мають необмежений строк обігу;
 - утримуються підприємством для отримання доходу у вигляді дивідендів або за рахунок росту ринкової вартості інвестицій;
- фінансові інвестиції в боргові цінні папери (облігації, казначейські зобов'язання, ощадні та інвестиційні сертифікати, векселі, які непов'язані з забезпеченням заборгованості, яка виникла у ході операційної діяльності, придбані для отримання інших вигод для інвестора тощо). Характерними ознаками таких інвестицій є:
 - виникнення боргу;
 - утримуються підприємством до їх погашення для отримання доходу у вигляді відсотків або придбані підприємством для перепродажу;
 - мають встановлений термін обігу;
- фінансові інвестиції в матеріальні необоротні активи (капітальні вкладення).

Формування первісної собівартості фінансових інвестицій залежить від способу придбання. Їх можна придбати за грошові кошти або обміняти на цінні папери власної емісії чи інші активи.

Фінансові інвестиції на дату придбання **за грошові кошти** обліковуються за справедливою собівартістю, яка містить:

- ціну придбання;
- комісійні винагороди;
- мито;
- податки, які не відшкодовуються підприємству;
- збори, податки, обов'язкові платежі;
- інші витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням інвестицій.

При придбанні фінансових інвестицій **в обмін** на:

- цінні папери власної емісії, собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих (власних) цінних паперів;
- інші активи, собівартість фінансових інвестицій визначається за справедливою вартістю цих активів.

Оцінювання та облік фінансових інвестицій здійснюються за кожною фінансовою інвестицією.

5. Оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу

Оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу для відображення у фінансовій звітності суттєво відрізняється від їх первісної оцінки.

Для оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу існує три методи:

- за справедливою вартістю;
- за методом участі в капіталі;
- за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій.

Перелічені вище методи оцінювання фінансових інвестицій застосовуються залежно від того, в який об'єкт здійснюється фінансова інвестиція.

Можна виділити такі об'єкти фінансового інвестування [1]:

- фінансові інвестиції, що придбані та утримуються виключно для продажу (акції, облігації, інші цінні папери, а також внески до статутних капіталів підприємств, інших, ніж акціонерні товариства, які придбані та утримуються підприємством винятково для їх подальшого продажу впродовж 12 місяців). Отже, беруться до уваги лише поточні фінансові інвестиції;
- фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення (ті самі акції, інші цінні папери тощо, але які утримуються підприємством до їх погашення). Як правило, це лише довгострокові фінансові інвестиції;
- фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства. Можуть бути як поточними, так і довгостроковими;
- фінансові інвестиції в спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільне підприємство). Можуть бути як поточними, так і довгостроковими.

Крім цього, окремо виділено фінансові інвестиції в спільну діяльність без створення юридичної особи.

Оцінювання за справедливою вартістю фінансових інвестицій.

За П(С)БО 12 фінансові інвестиції, крім інвестицій, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу оцінюються за справедливою вартістю.

Справедлива вартість цінних паперів визначається за поточною ринковою вартістю, яка склалася на активному ринку (фондовому ринку). За відсутності такої оцінки застосовується інші рівні справедливої вартості відповідно до її ієрархії.

Оцінювання фінансових інвестицій за справедливою вартістю, порядок якої встановлено пунктами 8 та 9 П(С)БО 12, полягає в тому, що фінансова інвестиція на дату балансу оцінюється за вартістю, що дорівнює сумі, за якою може бути здійснена реалізація фінансової інвестиції в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами, які бажають та можуть.

Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій відображаються у складі *інших доходів (740) або інших витрат (970)*.

До фінансових активів, що оцінюються за амортизованою собівартістю застосовуються вимоги щодо зменшення корисності. Фінансові інвестиції, справедливу вартість, яких достовірно визначити неможливо, відображаються за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій.

Втрати від зменшення корисності інвестицій відображаються як *інші витрати (975 чи 970)* з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Оцінювання за методом участі у капіталі.

Методи обліку і оцінки довгострокових фінансових інвестицій в акції інших підприємств залежать від того, якою часткою інвестицій володіє інвестор (табл. 30).

Таблиця 30 – Методи оцінювання фінансових інвестицій залежно від ступеня впливу інвестора

Ступінь впливу інвестора	Метод оцінки довгострокових фінансових інвестицій
Інвестор володіє менше 20 % акцій і не має значного впливу на підприємство	Метод собівартості на дату придбання, а на дату балансу – за справедливою вартістю
Інвестор володіє 20-50 % акцій і має значний вплив на підприємство	Метод участі в капіталі (облік фінансових інвестицій в асоційовані підприємства)
Більше 50 % – контроль з боку інвестора	Метод участі в капіталі (облік фінансових інвестицій у дочірні підприємства)

Фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства та в спільну діяльність зі створенням юридичної особи на дату балансу відображаються за вартістю, що визначена за методом участі в капіталі, крім випадків:

- а) фінансові інвестиції придбані та утримуються винятково для продажу впродовж 12 місяців з дати придбання;
- б) асоційоване або дочірнє підприємство ведуть діяльність в умовах, які обмежують його здатність передавати кошти інвестору впродовж періоду, що перевищує 12 місяців;
- в) якщо об'єкт інвестування не відповідає критеріям асоційованого або дочірнього підприємства.

Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу відображаються за вартістю, що визначається з урахуванням змін у загальній величині власного капіталу об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування.

Балансова вартість фінансових інвестицій, які обліковуються за методом участі в капіталі, збільшується (зменшується) на:

- суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із внесенням цієї суми до складу доходу (72) /втрат (96) від участі в капіталі. Одночасно балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів;
- частку інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування за звітний період, крім змін за рахунок прибутку або збитку, із внесенням (виключенням) цієї суми до іншого додаткового капіталу або додатково вкладеного капіталу (422) інвестора, якщо зміна величини власного капіталу об'єкта інвестування виникла внаслідок розміщення (викупу) акцій (часток), що привело до виникнення (зменшення) емісійного доходу об'єкта інвестування.

Приклад 1. Розрахунок вартості фінансових інвестицій, облік яких ведуть за методом участі у капіталі.

Підприємство А придбало 20000 акцій підприємства Б за ціною 10 грн за одну акцію, що становить 40 % від усіх випущених акцій, т. б. підприємство Б для підприємства А є асоційованим. Упродовж звітного періоду підприємство Б отримало прибуток у розмірі 120000грн і сплатило 30000 грн дивідендів. Провело дооцінку активів на суму 24000 грн.

Підприємство А веде облік за методом участі в капіталі.

Розглянемо як змінилася первісна вартість за методом участі в капіталі (табл. 31).

Таблиця 31 – Розрахунок балансової вартості фінансових інвестицій за методом участі у капіталі

Показники	Сума, тис. грн
Первісна (балансова) вартість фінансової інвестиції на дату придбання	200,0
Частка інвестора в чистому прибутку підприємства Б за рік (120 000 · 40 %)	48,0
3. Частка інвестора в сумі збільшення додаткового капіталу (24 000 · 40 %)	9,6
4. Частка інвестора в дивідендах (30 000 · 40 %)	12,0
5. Вартість інвестицій на дату балансу (200 + 48 + 9,6 – 12)	245,6

У випадку, якщо у звітному періоді об'єкт інвестування отримав збитки та інше зменшення власного капіталу, то розрахунок балансової вартості фінансових інвестицій матиме інший вигляд.

Приклад 2. Розрахунок вартості фінансових інвестицій, облік яких ведуть за методом участі у капіталі.

Вихідні дані зберігаються з приклада 2. Крім того, підприємство Б одержало збитки за звітний період у сумі 10000 грн, зменшення додаткового капіталу на цьому підприємстві становило 15000 грн.

Розглянемо як змінилася первісна вартість за методом участі в капіталі в даному прикладі (табл. 32).

Таблиця 32 – Розрахунок балансової вартості фінансових інвестицій за методом участі у капіталі

Показники	Сума, тис. грн
Первісна (балансова) вартість фінансової інвестиції на дату придбання	200,0
Частка інвестора в чистому збитку підприємства Б за рік (10 000 · 40 %)	4,0
Частка інвестора в сумі зменшення додаткового капіталу (15 000 · 40 %)	6,0
Вартість інвестицій на дату балансу (200 – 4 – 6)	190,0

Якщо сума зменшення частки капіталу інвестора в сумі змін загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування (крім змін за рахунок чистого збитку) більше від іншого додаткового капіталу або додатково вкладеного капіталу інвестора (якщо зменшення величини власного капіталу об'єкта інвестування виникло внаслідок викупу акцій (часток), що призвело до зменшення емісійного доходу об'єкта інвестування), то на таку різницю зменшується (збільшується) нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Приклад 3. Сальдо на початок періоду на субрахунку 425 «Інший додатковий капітал» у інвестора 10 тис. грн, а частка інвестора в сумі зменшення іншого додаткового капіталу становить 25 тис. грн, то на суму різниці 15 тис. грн (25,0 – 10,0) зменшується нерозподілений прибуток або збільшується непокритий збиток.

Увага! Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій відображається в обліку лише до суми, що не призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій. Якщо внаслідок зменшення фінансові інвестиції досягли нульової вартості, то в цьому випадку їх відображають у бухгалтерському обліку за нульовою вартістю.

Приклад 4. Оцінювання фінансових інвестицій за методом участі в капіталі за нульовою вартістю.

Балансова вартість інвестицій, які обліковуються методом участі в капіталі, на початок звітного періоду – 20 тис. грн, частка інвестора в капіталі об'єкта інвестування – 40

% Чисті збитки звітнього періоду асоційованого підприємства дорівнюють 80 тис. грн.. Інших змін у складі власного капіталу не було.

Необхідно: розрахувати балансову вартість фінансових інвестицій, які обліковуються за методом участі в капіталі, на дату балансу.

У бухгалтерському обліку інвестора буде здійснений запис:

Д-т 961 «Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства»

К-т 141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі» – 20 тис. грн, хоча сума, пропорційна до частки інвестора становить 32 тис. грн ($80 \cdot 0,4$).

Отже, балансова вартість інвестиції дорівнюватиме нулю.

Якщо наступного року асоційоване підприємство отримає прибуток у сумі 12 тис. грн, дивіденди не нараховуватимуться і не сплачуватимуться, то вартість фінансової інвестиції у балансі становитиме 4,8 тис. грн ($12 \cdot 0,4$).

Особливості оцінки фінансових інвестицій за методом участі в капіталі при здійсненні операцій між інвестором і об'єктом інвестування [25]:

- якщо інвестор (материнське (холдингове) підприємство, контрольний учасник, інвестор асоційованого підприємства) вносить або продає активи об'єкту інвестування (дочірньому, спільному, асоційованому підприємству) і передає значні ризики та вигоди, пов'язані з їх володінням, то у складі *фінансових результатів* звітнього періоду відображається лише та частина прибутку (збитку), яка *припадає на частку інших інвесторів об'єкта інвестування*;
- сума прибутку (збитку) від внеску або продажу об'єкта інвестування (дочірньому, спільному, асоційованому підприємству) активів, що припадає на частку інвестора, входить до складу доходів (витрат) майбутніх періодів.

Увага! Доходи (витрати) майбутніх періодів визначаються прибутком (збитком) інвестора лише після продажу об'єктом інвестування цього активу іншим особам або в періодах амортизації одержаних чи придбаних необоротних активів.

Увага! Якщо об'єкт інвестування та інвестор займаються одним видом діяльності і складно визначити вартість активів, які належать інвестору, то цей актив вважається проданим об'єктом інвестування у межах кількості й вартості подібних активів, реалізованих ним після його одержання;

- інвестор (дочірнього, спільного, асоційованого підприємства) відображає всю суму отриманих збитків, якщо внесок або продаж свідчить про зменшення чистої вартості реалізації оборотних активів або зниження корисності необоротних активів;
- якщо інвестор (материнське (холдингове) підприємство, контрольний учасник, асоційоване підприємство) придбав активи в об'єкта інвестування (у дочірнього, спільного, асоційованого підприємства), то сума прибутку (збитку) об'єкта інвестування від цієї операції, що припадає на частку інвестора, відображається лише після перепродажу цих активів іншим особам або в періодах амортизації придбаних необоротних активів. Збитки, які виникли внаслідок зменшення чистої вартості реалізації оборотних активів або зниження корисності необоротних активів, відображаються повністю в період здійснення операції.

Оцінювання фінансових інвестицій за амортизованою собівартістю.

Амортизована собівартість фінансового активу або фінансового зобов'язання – це сума, за якою фінансовий актив чи зобов'язання оцінюється при первісному визнанні, мінус виплати основної суми, плюс (або мінус) накопичена амортизація будь-якої різниці між цією первісною сумою та сумою погашення із застосуванням методу ефективного відсотка та мінус будь-яке зменшення (прямо чи через застосування рахунку резервів) унаслідок зменшення корисності або неможливості інкасації [17].

На дату балансу за амортизованою собівартістю оцінюються лише фінансові інвестиції, що утримуються до їх погашення. Сутність цього методу полягає в тому, що різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія

при придбанні) амортизується інвестором упродовж періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Відомо, що основна складова собівартості на дату балансу – ринкова вартість, яка визначається, виходячи із ринкової оцінки ризику інвестицій в облігації і співставленням номінальної ставки відсотків і ринкової ставки відсотків за даним типом облігацій.

Різниця між номінальною вартістю і ринковою називається:

- дисконт, якщо ринкова вартість менше номінальної вартості ($PV < NB$), тобто ринкова ставка % більше номінальної ($P\% > N\%$);
- премія, якщо ринкова вартість більше номінальної вартості ($PV > NB$), тобто ринкова ставка % нижче номінальної ($P\% < N\%$).

Метод ефективного відсотка – це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходу чи витрат від відсотків на відповідний період [17].

Ефективна ставка відсотка – це ставка, яка точно дисконтує попередньо оцінені майбутні платежі або надходження грошових коштів протягом очікуваного строку дії фінансового інструмента та, якщо доцільно, протягом коротшого періоду до чистої балансової вартості фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Обчислюючи ефективну ставку відсотка, суб'єкт господарювання повинен попередньо оцінити грошові потоки, враховуючи всі умови контракту про фінансовий інструмент (наприклад, аванси, опціони «кол» та подібні опціони), але не повинен розглядати майбутні збитки від кредитів.

Обчислення включає всі гонорари та додаткові комісійні збори, сплачені або отримані сторонами контракту, які є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка, витрати на операції та всі інші премії чи дисконти. Є припущення, що грошові потоки та очікуваний строк дії групи подібних фінансових інструментів можна достовірно оцінити.

Ефективна ставка відсотка – ставка відсотка, що визначається діленням суми річного відсотка та дисконту (або різниці річного відсотка та премії) на середню величину собівартості інвестиції (або зобов'язання) та вартості її погашення [17].

Приклад 5. Розрахунок амортизації дисконту за інвестиціями в облігації.

Підприємство придбало облігації номінальною вартістю 10000 грн за 9268 грн. Дисконт – 732 грн. Встановлена фіксована % ставка – 8 %. Виплату відсотків здійснюють у кінці року. Облігації погашаються через 3 роки.

$$\text{Ефективна ставка відсотка} = \frac{(10000 * 8\%) + (732/3)}{(9268 + 10000)/2} = 11\% .$$

Таблиця 33 – Розрахунок амортизації дисконту за інвестиціями в облігації

Дата	Сума відсотків за фіксованою ставкою, грн	Сума відсотків за ефективною ставкою, грн	Сума амортизації дисконту, грн (гр. 3 – гр. 2)	Амортизована собівартість інвестиції, грн
Дата придбання				9268
1й рік	800	1020 (9268 · 11%)	220 (1020 – 800)	9488 (9268 + 220)
2й рік	800	1044 (9488 · 11%)	244 (1044 – 800)	9732 (9488 + 244)
3й рік	800	1068 (9732 · 11%)	268 (1068 – 800)	10000 (9732 + 268)

Приклад 6. Розрахунок амортизації премії за інвестиціями в облігації.

Підприємство придбало облігації номінальною вартістю 10000 за 10300 грн. Встановлена фіксована % ставка – 8 %. Премія – 300 грн. Виплату відсотків здійснюють у кінці року. Облігації погашаються через 3 роки.

$$\text{Ефективна ставка відсотка} = \frac{(10000 * 8\%) - (300/3)}{(10000 + 10300)/2} = 6,89\% .$$

Таблиця 34 – Розрахунок амортизації премії за інвестиціями в облігації

Дата	Сума відсотків за фіксованою ставкою, грн	Сума відсотків за ефективною ставкою, грн	Сума амортизації премії, грн (гр. 2 – гр. 3)	Амортизована собівартість інвестицій, грн
Дата придбання				10300
1й рік	800	710 (10300 · 6,89%)	90 (800 – 710)	10210 (10300 – 90)
2й рік	800	703 (10210 · 6,89%)	97 (800 – 703)	10113 (10210 – 97)
3й рік	800	687 (10113 · 6,89%)	113 (800 – 687)	10000 (10113 – 113)

Сума амортизації дисконту або премії, яка нарахована одночасно з нарахуванням відсотків за інвестиціями, входить до складу *інших фінансових доходів (733) або інших фінансових витрат (952)* з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Таким чином, оцінка фінансових інвестицій на дату балансу залежить від їх виду. Відповідно до ПСБО 12 існує три методи оцінювання фінансових інвестицій на дату балансу: за справедливою вартістю, за методом участі у капіталі і за амортизованою собівартістю.

6. Облік фінансових інвестицій

Для обліку фінансових інвестицій призначені рахунки 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» і 35 «Поточні фінансові інвестиції».

Аналітичний облік на рахунку 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» ведеться за видами довгострокових фінансових вкладень та об'єктами інвестування. Побудова аналітичного обліку повинна забезпечити можливість отримання інформації про довгострокові фінансові вкладення в об'єкти як на території країни, так і за кордоном.

Основні бухгалтерські записи щодо обліку фінансових інвестицій подані у табл. 35.

Таблиця 35 – Основна кореспонденція з обліку фінансових інвестицій за прикладами 1-6

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, тис. грн
1	Придбання фінансових інвестицій, які обліковуються за методом участі в капіталі	141	311, 312	200,0
2	Придбані акції іншого підприємства (до 20 %) за грошові кошти	143	311, 312	200,0
3	Відображення частки інвестора в чистому прибутку об'єкта інвестування	141	721	48,0
4	Відображення частки інвестора в збільшенні додаткового капіталу	141	423	9,6
5	Списання суми амортизації дисконту	143	733	0,22
6	Придбання поточних фінансових інвестицій за грошові кошти	352	311, 312	

Продовження табл. 35

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума, тис. грн
7	Погашення довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованості поточними фінансовими інвестиціями	352	16, 36, 37	200,0
8	Відображення частки інвестора в чистому збитку об'єкта інвестування за рік	961 (962, 963)	141	4,0
9	Відображення частки інвестора в сумі зменшення додаткового капіталу	425	141	6,0
10	Списання суми перевищення частки інвестора в сумі зменшення іншого додаткового капіталу над сумою сальдо на відповідному рахунку	425	141	10,0
		441	141	15,0
		425	141	10,0
		442	141	15,0
11	Відображення дивідендів за фінансовими інвестиціями, які обліковуються за методом участі в капіталі	373	141	12,0
12	Нарахування дивідендів за фінансовими інвестиціями (до 20 %)	373	731	
13	Відображення нарахованих відсотків до отримання за фіксованою ставкою	373 (311)	732	0,8
14	Списання суми амортизації премії	952	143	0,09
15	Погашення (продаж) поточних фінансових інвестицій	311	352	200,0
16	Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу (крім фінансових інвестицій, облік яких ведуть методом участі в капіталі)	975	142, 143, 352	10,0

Приклад 7. Відображення придбаних фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку

Підприємство «Орхідея» придбало на фондовій біржі з оплатою грошовими коштами для тривалого утримання акції ПАТ «АВТ» на суму 60000 грн за ринковою вартістю (1 грн за акцію). Номінальна вартість однієї акції 60 коп. Послуги біржі обійшлися у 700 грн, у тому числі ПДВ – 117 грн. Загальна кількість акцій, випущених ПАТ «АВТ», становить 600000.

В обліку буде відображено оприбуткування довгострокових фінансових інвестицій на суму 60583 грн за субрахунком **143 «Інвестиції непов'язаним сторонам»**, оскільки частка акцій ПАТ «АВТ», яка належить інвестору, становить лише **10 %**.

Змінимо у вихідних даних загальну кількість акцій, випущених ПАТ «АВТ». Припустимо, що вона становить 200000. За цих обставин довгострокові фінансові інвестиції на суму 60583 грн будуть оприбутковані за субрахунком **141 «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі»**, оскільки підприємство буде власником **25 %** ПАТ «АВТ».

Проте якщо акції ПАТ «АВТ» придбані винятково для перепродажу, для їх обліку буде використаний субрахунок **352 «Інші поточні фінансові інвестиції»**.

Дивіденди, проценти, роялті та рента, що підлягають отриманню за фінансовими інвестиціями, відображаються як фінансовий дохід інвестора, крім випадків, коли такі надходження не відповідають критеріям визнання доходу.

Дохід, який виникає у результаті використання активів підприємства іншими сторонами, визнається у вигляді дивідендів, процентів та роялті, якщо:

- імовірно надходження економічних вигод, пов'язаних із такою операцією;
- дохід може бути достовірно оцінений.

Необхідно зазначити, що дивіденди, відсотки та інші доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі), відображаються у статті Звіту про фінансові результати «Інші фінансові доходи».

Доход, одержаний від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведуть за методом участі в капіталі, відображається у статті «Дохід від участі в капіталі».

Контрольні питання

1. Фінансові активи: поняття та класифікація.
2. Методи первісної оцінки фінансових активів.
3. Порядок визнання фінансових активів.
4. Припинення визнання фінансових активів.
5. Коротка характеристика методу оцінювання за справедливою вартістю.
6. Поняття справедливої вартості.
7. Фінансові інвестиції: економічна суть і значення.
8. Види фінансових інвестицій.
9. Принципи обліку фінансових інвестицій.
10. Методи обліку фінансових інвестицій на дату балансу.
11. Коротка характеристика методу участі в капіталі.
12. Облік довгострокових фінансових інвестицій пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі.
13. Облік інвестицій непов'язаних сторін.
14. Облік поточних фінансових інвестицій.
15. З якою метою випускаються облигації? Які основні характеристики облигацій?
16. Яка природа знижок і премій за облигаціями?
17. Що таке поточна облікова вартість облигацій?
18. Відмінність між номінальною і ринковою ставкою відсотків за облигаціями?
19. За який період амортизуються знижки і премії за облигаціями?
20. Коротка характеристика методу оцінювання за амортизаційною собівартістю.
21. Особливості обліку облигацій, випущених за номінальною вартістю.
22. Особливості обліку облигацій, випущених зі знижкою (дисконтом).
23. Зменшення корисності фінансових активів.

ТЕМА 8. ОБЛІК ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА

Мета. Надати коротку характеристику виробничим витратам, засвоїти особливості оцінки та обліку виробничих витрат підприємства, ознайомитися із методикою формування собівартості готової продукції, робіт, послуг і собівартості реалізованої продукції, робіт, послуг. Визначити порядок розподілу та обліку загальновиробничих витрат.

1. Загальні підходи до формування та обліку виробничих витрат підприємства.
2. Синтетичний та аналітичний облік виробничих витрат.
3. Формування та облік собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).
4. Порядок розподілу та облік загальновиробничих витрат.

1. Загальні підходи до формування та обліку виробничих витрат підприємства

Витрати виробництва – вираження у грошовій формі поточних витрат трудових, матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів на виробництво продукції [5].

Для достовірного визначення величини виробничих витрат необхідно їх згрупувати за певними ознаками. Перелік витрат, що включаються до собівартості регулюються нормативними документами, специфічної для кожної галузі. В управлінському обліку існує декілька класифікацій витрат, зокрема:

1. За видами продукції, робіт, послуг.
2. За економічним змістом: за елементами і за статтями.
3. За місцем виникнення: цехи, підрозділи, дільниця тощо.

4. За відношенням до виробничого процесу: основні, накладні.
5. За способом віднесення на собівартість: прямі і непрямі.
6. За ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат: змінні, постійні.

ПСБО 16 «Витрати», передбачає загальні принципи групування витрат діяльності підприємства за статтями калькуляції та елементами витрат із поділом на виробничі витрати звичайні (передбачені нормами і технологією виробництва) і наднормативні виробничі витрати. Наднормативними виробничими витратами вважається витрачання (використання) ресурсів на виробництво понад норми, нормативи, розцінки тощо, затверджені уповноваженим органом.

Класифікація за економічними елементами призначена для визначення всіх витрат пов'язаних з виробництвом продукції, робіт послуг за підприємством у цілому. Але така класифікація не дозволяє здійснити контроль та аналіз витрат за конкретними статтями (нормами). З цією метою класифікацію витрат за елементами доповнюють класифікацією витрат за статтями калькуляції. За статтями калькуляції класифікація витрат є детальнішою, що дозволяє здійснити більш повний їх аналіз, зокрема:

- сировина та матеріали;
- купівельні напівфабрикати;
- паливо та електроенергія на технологічні цілі;
- поворотні відходи (вираховуються);
- основна та додаткова зарплата;
- відрахування на соц. заходи;
- загальновиробничі витрати;
- втрати внаслідок технологічного неминучого браку;
- супутня продукція (вираховується).

Номенклатура статей витрат залежить від галузі економіки та технології виробництва. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством.

Інформаційно. Відповідно до частини 5 статті 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» підприємство забезпечує облік витрат діяльності за статтями та елементами затрат з поділом їх на витрати у межах норм і наднормативні. Наднормативні витрати включаються до собівартості, якщо такі витрати не пов'язані з нестачами, псуванням, нетехнологічним використанням та порушенням правил зберігання, за рішенням уповноваженої особи (керівника) підприємства [43].

Підприємство самостійно визначає в наказі про облікову політику перелік витрат, що входять до виробничої собівартості. До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) входять такі елементи:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Виробнича собівартість продукції зменшується на справедливую вартість супутньої продукції, яка реалізується, та вартість супутньої продукції в оцінці можливого її використання, що використовується на самому підприємстві.

Ці елементи витрат більш розкриваються рис. 11, що дає можливість побачити, які витрати відносяться до конкретної групи.

Групування витрат операційної діяльності за економічними елементами			Змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати
Прямі матеріальні витрати	Прямі витрати на оплату праці	Інші прямі витрати	
Сировина та основні матеріали, що утворюють основу вироблюваної продукції, послуг	Заробітна плата за окладами й тарифами	Виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат	
Купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби	Премії та заохочення	Втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції, зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку	
Допоміжні та інші матеріали, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат	Компенсаційні виплати	Відрахування на соціальне страхування	
Вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва	Інші витрати на оплату праці	Відрахування на пенсійне забезпечення Плата за оренду	

Рисунок 9 – Групування витрат операційної діяльності за економічними елементами

□ До складу прямих матеріальних витрат входить вартість сировини та основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Вартість використаних матеріалів залежить від вибору методу оцінювання вибуття запасів.

Первинними документами є накладні внутрішнього переміщення, забірно-лімітні картки, заяви на відпуск, акти, в яких зазначається найменування, кількість і ціна, переданих у виробництво матеріалів тощо.

Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, які можна оцінювати за вартістю відходів або за вартістю можливого використання (чистої вартості реалізації).

Поворотні відходи – це залишки сировини, матеріалів і напівфабрикатів, теплоносіїв та інших видів матеріальних ресурсів, що утворилися в процесі виробництва продукції, робіт послуг, та втратили повністю або частково споживчі властивості початкового ресурсу і через це їх використання може призвести до підвищення виробничих витрат або зовсім не застосовуються за призначенням.

Виключення вартості зворотних відходів необхідно відображати за калькуляційною статтею «Поворотні відходи».

□ До складу прямих витрат на оплату праці та відрахування в фонди соціального страхування входять заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Первинними документами є: таблиць обліку робочого часу, наряди на відрядну роботу, заказ-наряди (у цьому документі можна побачити, які види робіт виконував конкретний працівник, і яка кількість нормо-годин на цю роботу було витрачено), лікарняні листи, накази, відомість нарахування заробітної плати, розрахунок бухгалтерії тощо.

- Витрати з амортизації устаткування і виробничих приміщень.

Первинними документами обліку цих витрат є відомість розрахунку амортизації, у якій ведеться розрахунок амортизації за кожним об'єктом. Сума амортизаційних відрахувань залежить від обраного методу амортизації. Методи амортизації підприємство обирає самостійно з обов'язковим зазначенням їх у наказі про облікову політику.

□ Витрати пов'язані з постачанням електроенергії, тепла, води, зв'язку та інші комунальні послуги. Документами, що підтверджують ці витрати є рахунки, що надаються підприємству особами, які надають ці послуги, наприкінці місяця.

Таким чином, ПСБО 16 «Витрати» передбачає загальні принципи групування витрат діяльності підприємства за статтями калькуляції та елементами витрат із поділом на виробничі витрати звичайні (передбачені нормами і технологією виробництва) і наднормативні виробничі витрати. Наднормативними виробничими витратами вважається витрачання (використання) ресурсів на виробництво понад норми, нормативи, розцінки тощо, затверджені уповноваженим органом.

2. Синтетичний та аналітичний облік виробничих витрат

Облік витрат, пов'язаних із виробництвом готової продукції ведеться на активному калькуляційному рахунку 23 «Виробництво». *Призначення цього рахунку – накопичення витрат виробництва і визначення фактичної (виробничої) собівартості готової продукції (робіт, послуг.)* За дебетом рахунку 23 «Виробництво» відображаються прямі матеріальні, трудові та інші прямі витрати, а також розподілені загальновиробничі витрати і втрати від браку продукції (робіт, послуг) з технологічних причин, за кредитом - вартість фактичної виробничої собівартості завершеної виробництвом готової продукції, вартість виконаних робіт і послуг, собівартість виготовлених у допоміжних (підсобних) виробництвах виробів, робіт, послуг (інструменту, енергії, ремонтно-транспортних послуг тощо).

Облік витрат виробництва здійснюють на дебеті рахунку 23 «Виробництво» за об'єктами обліку.

Що таке об'єкт обліку витрат?

Увага! Згідно з П(С)БО 16 **об'єкт обліку витрат** – продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

У бухгалтерському обліку – це перелік субрахунків та аналітичних рахунків до субрахунку рахунку 23 «Виробництво». Тобто аналітичний облік на рахунку 23 «Виробництво» ведеться в розрізі видів основного та допоміжного виробництв, за видами продукції, робіт і послуг на які можна відкривати окремі субрахунки 231 «Основне виробництво», 232 «Допоміжне виробництво» тощо.

Залежно від розміру та галузі на підприємстві може бути декілька видів виробництв:

- основне;
- допоміжне;
- підсобне;
- інші виробництва та господарства.

Основне виробництво – це виробництво, яке є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу. Для основного виробництва субрахунки та аналітичні рахунки встановлюють за видами основного виробництва.

Допоміжне виробництво – виробництво, яке обслуговує та забезпечує безперервність виробничого процесу в основних цехах: інструментальний, ремонтно-механічний, вантажний автотранспорт, котельня, електроцех тощо. Аналітичні рахунки відкривають за кожним видом допоміжного виробництва.

Підсобне виробництво здійснюється за умови, якщо підприємство може отримати певну економічну вигоду.

До **обслуговуючих** виробництв і господарств відносяться виробництва, що сприяють нормальній діяльності основних та допоміжних виробництв (бази відпочинку,

пансіонати тощо). Витрати, які пов'язані із здійсненням діяльності цих виробництв не входять до собівартості продукції, а здійснюються за рахунок прибутку підприємств. Для обліку таких витрат призначений рахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності».

У типовому плані рахунків відсутні субрахунки до рахунка 23 «Виробництво». Тому перелік субрахунків і об'єктів аналітичного обліку підприємство встановлює самостійно виходячи із особливостей технології виробництва.

Аналітичний облік за рахунком 23 «Виробництво» ведеться за видами виробництв, за статтями витрат і видами або групами продукції, що виробляється. На великих виробництвах аналітичний облік витрат може вестися за підрозділами підприємства та центрами витрат і відповідальності. Крім того, для кожного цеху основного і допоміжного виробництв можуть бути відкриті додаткові субрахунки або організовано відповідний аналітичний облік. Наприклад, для обліку витрат механічного цеху основного виробництва – субрахунок 2317, для обліку витрат ремонтного цеху допоміжного виробництва – субрахунок 2327 тощо.

Таким чином, кожне підприємство може мати свою структуру та об'єкти обліку витрат на рахунку 23 «Виробництво», що обумовлюється специфікою його діяльності, видів продукції, особливостей технологічного процесу.

3. Формування та облік собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)

В економічній літературі під терміном «реалізація» прийнято розуміти продаж, тобто передачу права власності в обмін на гроші, матеріальні (нематеріальні) цінності, а також роботи, послуги за договорами купівлі-продажу, постачання, контракції, міни [5].

Операції, пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), які є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частину доходу, є *основною діяльністю*.

Процес реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) може починатися в одному звітному періоді (купівля товарів), а закінчуватися в іншому, а тому важливо для визначення результату діяльності застосовувати *принцип нарахування та відповідності*. Зіставлення доходу від реалізації, який оцінюється за справедливою вартістю реалізованих товарів (робіт, послуг), із собівартістю їх реалізації дає змогу визначити валовий прибуток (збиток) та фінансовий результат діяльності підприємства.

Для узагальнення інформації про собівартість реалізованої готової продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг призначено рахунок 90 «Собівартість реалізації». За дебетом рахунку 90 «Собівартість реалізації» відображається виробнича собівартість реалізованої готової продукції, робіт, послуг; фактична собівартість реалізованих товарів (без торгових націнок), страхові виплати відповідно до договорів страхування, за кредитом – списання в порядку закриття дебетових оборотів на рахунок 79 «Фінансові результати».

Рахунок 90 «Собівартість реалізації» має такі субрахунки:

901 «Собівартість реалізованої готової продукції»;

902 «Собівартість реалізованих товарів»;

903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»;

904 «Страхові виплати».

На субрахунку **901 «Собівартість реалізованої готової продукції»** ведеться облік виробничої собівартості реалізованої готової продукції.

На субрахунку **902 «Собівартість реалізованих товарів»** відображається собівартість реалізованих товарів, яка визначається П(С)БО 9 «Запаси».

На субрахунку **903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»** ведеться облік собівартості реалізованих за звітний період робіт і послуг.

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з (рис. 10).

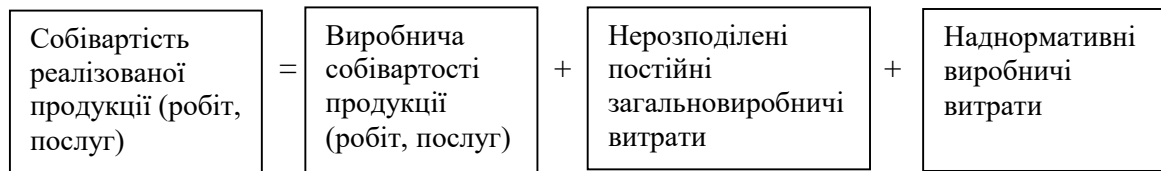

Рисунок 10 – Складові собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг)

Зауважимо, що фактичну собівартість реалізації визначають лише в кінці звітного періоду. Через це в кінці звітного періоду виникають відхилення між фактичною та обліковою ціною, що вимагає коригування показника собівартості реалізації.

Кореспонденція за рахунком 90 «Собівартість реалізації» подана у табл. 37.

Таблиця 36 – Основна кореспонденція за рахунком 90 «Собівартість реалізації»

№ пор.	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	Відображення собівартості реалізованих товарів готової продукції, робіт, послуг	90	23, 26, 28, 27
2	Відображення повернення товарів, готової продукції (червоним сторно)	90	26, 28
3	Відображення включення в собівартість реалізації нерозподілених постійних загальновиробничих витрат	90	91
4	Відображення відхилень:		
4.1	якщо фактична собівартість більше облікової (планової)	90	26
4.2	якщо фактична собівартість менше облікової (планової) (червоним сторно)	90	26

4. Порядок розподілу та облік загальновиробничих витрат

До складу загальновиробничих витрат входять:

1. Витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо).

2. Амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення.

3. Амортизація нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничого, лінійного) призначення.

4. Витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення.

5. Витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо).

6. Витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень.

7. Витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг).

8. Витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища.

9. Інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

По закінченні місяця всі загальновиробничі витрати розподіляються між об'єктами обліку. Порядок розподілу загальновиробничих витрат регулюється ПСБО 16 «Витрати». У цьому положенні надана методика їх розподілу.

Необхідно знати! Відповідно до ПСБО 16 «Витрати» загальновиробничі витрати поділяються на змінні і постійні.

До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з **фактичної потужності звітного періоду**.

До постійних загальновиробничих витрат відносяться витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності.

Постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) **при нормальній потужності**. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати входять до складу собівартості реалізованої продукції, робіт, послуг (рис. 10) у періоді їх виникнення.

Розподіл постійних загальновиробничих витрат за нормальною потужністю необхідний для того, щоб сума таких витрат, яка перевищує норматив, не включалася до собівартості запасів. У зв'язку з цим нерозподілена сума таких витрат виникне, якщо рівень виробництва у звітному періоді менше, ніж при нормальній потужності. У цьому випадку загальна сума постійних витрат не зміниться, а обсяг виробленої продукції зменшиться, тому питома вага постійних загальновиробничих витрат на одиницю продукції буде вище звичайної, що призведе до завищення вартості запасів (до включення до собівартості понаднормативних витрат). Тобто *постійні загальновиробничі витрати входять до виробничої собівартості повністю лише у тому випадку, коли фактичний обсяг виробництва дорівнює або перевищує нормальну потужність*.

Нормальна виробнича потужність – це очікуваний середній обсяг діяльності (очікуваний рівень виробництва), якого можна досягти за звичайних умов роботи підприємства впродовж декількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва [30].

Величина нормальної виробничої потужності визначається підприємством самостійно і відображається в його обліковій політиці.

Розрахунок нормальної виробничої потужності залежить від прийнятої на підприємстві бази розподілу. Наприклад, якщо базою є зарплата робітників виробництва, то визначається її середній рівень впродовж кількох років. Нормальною виробничою потужністю при цьому буде обсяг діяльності, при якому фонд оплати праці становить розраховану середню величину.

Таким чином, для визначення суми розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат необхідно:

1. Обрати базу для розподілу загальновиробничих витрат (зарплата, обсяги виробництва, прямі витрати тощо).
2. Визначити нормальну потужність виробництва.
3. Визначити фактичну потужність виробництва за звітний період.

4. Визначити фактичний загальний розмір загальновиробничих витрат за звітний період, у т. ч. постійних і змінних.
5. Визначити норматив розподілу змінних і постійних витрат.
6. Порівняти фактичну потужність з нормативною. Розраховану норму постійних фактичних витрат звітного періоду порівнюємо із сумою постійних фактичних витрат звітного періоду.
7. Зробити розподіл загальновиробничих витрат. Постійні фактичні витрати, що не перевищують розрахованої норми, вважаються розподіленими витратами і входять до виробничої собівартості, а залишок – нерозподіленими постійними витратами.
8. Суми змінних і постійних розподілених загальновиробничих витрат входять до виробничої собівартості та розподіляються між окремими видами продукції пропорційно обраній базі розподілу за розрахованими коефіцієнтами.

Увага! Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину.

Для обліку загальновиробничих витрат призначений рахунок 91 «Загальновиробничі витрати». На рахунку ведеться облік виробничих накладних витрат на організацію виробництва та управління цехами, дільницями, відділеннями, бригадами та іншими підрозділами основного й допоміжного виробництва, а також витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування. Цей рахунок не застосовується підприємствами торгівлі.

За дебетом рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» відображається сума визнаних витрат, за кредитом – щомісячне, за відповідним розподілом, списання на рахунки 23 «Виробництво» та 90 «Собівартість реалізації». **Сальдо цей рахунок не має.**

Аналітичний облік собівартості реалізації ведеться за місцями виникнення, центрами і статтями (видами) витрат.

Приклад 1. На кінець періоду в підприємства на рахунку 91 обліковуються загальновиробничі витрати на суму 100000 грн. При цьому змінні загальновиробничі витрати становлять 60000 грн, а постійні, відповідно, 40000 грн. Фактичний обсяг виробництва становить 20000 одиниць продукції, а нормативний – 50000 од.

Для визначення розподілених постійних загальновиробничих витрат визначимо коефіцієнт відношення фактичного виробництва до нормативного $20000 : 50000 = 0,4$. Тож сума розподілених постійних загальновиробничих витрат становитиме 16000 ($0,4 \cdot 40000$), а нерозподілених – 24000, які ми й віднесемо до собівартості реалізації у періоді їх понесення.

Таблиця 37 – Розподіл загальновиробничих витрат

№ пор.	Господарська операція	Дебет	Кредит	Сума, грн
1	Віднесення до виробничої собівартості змінних загальновиробничих витрат	23	91/змінні	60000
2	Віднесення до виробничої собівартості розподілених постійних загальновиробничих витрат	23	91/розподілені постійні	16000
3	Віднесення до собівартості реалізації нерозподілених постійних загальновиробничих витрат	90	91/нерозподілені постійні	24000

Джерело: [3]

Контрольні питання

1. Принципи обліку виробничих витрат.

2. Структура та основні терміни П(С)БО 16 «Витрати».
3. Класифікація виробничих витрат.
4. Об'єкти витрат та об'єкти калькуляції.
5. Поняття виробничої собівартості.
6. Коротка характеристика рахунка 23 «Виробництво».
7. Порядок документального оформлення оприбуткування готової продукції з виробництва на склад.
8. Облік готової продукції на складах і в бухгалтерії.
9. Загальна схема визначення собівартості готової продукції та виконання робіт, послуг.
10. Особливості розподілу загальновиробничих витрат.
11. Облік загальновиробничих витрат.
12. Яким чином пов'язані виробничі витрати, загальновиробничі витрати, собівартість готової продукції та собівартість реалізованої продукції?
13. Випадки, при яких виникають відхилення між фактичною та розрахунковою вартістю готової продукції.
14. З яких елементів складається собівартість реалізованої готової продукції?
15. У чому полягає відмінність між виробничою собівартістю, собівартістю реалізованої продукції, повною собівартістю?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик Р. Фінансові інвестиції: оцінка, облік та відображення у звітності за новими стандартами [Електронний ресурс] / Р. Білик. – 2000. – № 27. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/debet/ukr/2000/27/27pr2.html>.
2. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – Київ : Ника – Центр, 1998. – 19 с.
3. Брюховицький В. Загальновиробничі витрати слід розподіляти, навіть якщо виробляється один вид продукції / В. Брюховицький // Дебет-Кредит. 2012. – № 25 <https://online.dtk.com.ua/Book/%C2%AB%D0%94%D0%9A%C2%BB%20%E2%84%9625.e/pub/navPoint-17>.
4. Бурденко І.М. Необоротні активи: облік, аудит і автоматизація : навчальний посібник / І. М. Бурденко, І. О. Макаренко, О. В. Шипунова. – Суми : Ярославна, 2015. – 386 с.
5. Бухгалтерський облік (загальна теорія) : навч. посібник / В. І. Бачинський, П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, Т. В. Попітєч – Львів : Магнолія, 2010. – 319 с.
6. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами: навчальний посібник / І. В. Жолнер; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т харчових технологій. – Київ : ЦУЛ, 2012. – 368 с.
7. Жураковська О. Облік купівлі та продажу іноземної валюти [Електронний ресурс] / О. Жураковська // Uteka – Режим доступу : <https://uteka.ua/ua/about> <https://uteka.ua/ua/publication/Uchet-pokupki-i-prodazhi-inostranoj-valyuty>.
8. Занько Б. Купівля-продаж валюти: бухгалтерський і податковий облік [Електронний ресурс] / Борис Занько // Вісник. Право знати все про податки і збори. – 2013. – № 12. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5159>.
9. Золотухін О. Основи обліку інвестиційної нерухомості. Яка нерухомість підлягає обліку згідно з ПБО 32? [Електронний ресурс] / Олександр Золотухін // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 33. – Режим доступу : http://consultant.parus.ua/_d.asp?r=05YHJ967b51c8b150068b0912015e63c7690e.
10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
11. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за кількістю [Електронний ресурс] : Постанова Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 15 червня 1965 р. № П-6. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va006400-65>.
12. Інструкція про порядок приймання продукції виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання за якістю [Електронний ресурс] : Постанова Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР від 15 червня 1965 р. № П-7. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007400-66>.
13. Класифікатор іноземних валют та банківських металів : Постанова Правління Національного банку України від 04.02.98 р. № 34. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98>.
14. Кодекс Законів про працю України [Електронний ресурс] : Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. Редакція станом на 12.06.2016. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
15. Методики оцінки майна [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>.
16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 (МСБО 32). Фінансові інструменти: подання [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 01.01.2012. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029/para27#n27

17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 9 (МСФЗ 9) «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 01.01.2012. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_016.
18. Михайлов М. Г. Бухгалтерський облік у бюджетних установах : навчальний посібник / М. Г. Михайлов, М. І. Телегунь, О. П. Славкова. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
19. Мурашко В. М. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності : навч. посібник / В. М. Мурашко, Т. М. Сторожук, О. В. Мурашко; за ред. П. В. Мельника. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 311 с.
20. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
21. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=92&ArtID=115>
22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242 [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=92&ArtID=122>
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.99 № 246. ☑ Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 8.10.99 № 237 [зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
25. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 №91. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
26. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
27. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>.
28. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Доходи» [Електронний ресурс] : Наказ МФУ від 29 листопада 1999 р. № 290 – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.
29. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 19 січня 2000 р. № 27/4248 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0027-00>.
30. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.
31. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2004 № 817. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05>.
32. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 2.07.07 № 779. - Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

33. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.95 р. № 88. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>.
34. Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 10.08.05 р. № 281. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>
35. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>.
36. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
37. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань [Електронний ресурс]: Закон України 22 листопада 1996 року № 543/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80>.
38. Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей [Електронний ресурс]: Закон України від 06.06.95 № 217/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/217/95-%D0%B2%D1%80>.
39. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 5.04.2001 № 2346-III. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/page>.
40. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності [Електронний ресурс] : Лист Міністерства фінансів України від 29.07.03 № 04230-04108. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/2cid03743.html>.
41. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Редакція від 19.10.2016 – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
42. Щодо наднормативних виробничих витрат [Електронний ресурс] : Лист Міністерства фінансів України від 15.04.2005 №31-04220-20-17/6687. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart48/idx48844.htm>.
43. Щодо відображення безнадійної дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] : від 08.04.2016 № 8482/10/26-15-12-05-11. – Режим доступу : <http://kyiv.sfs.gov.ua/baner/podatkovyi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-67692.html>

Навчальне видання

Бурденко Ірина Миколаївна

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК-1

Конспект лекцій

для студентів спеціальності 071 «Облік та оподаткування»
всіх форм навчання

Відповідальний за випуск Т. Г. Савченко
Редактор Н. В. Лисогуб
Комп'ютерне верстання І. М. Бурденко

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 10,23. Обл.-вид. арк. 9,78.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.